

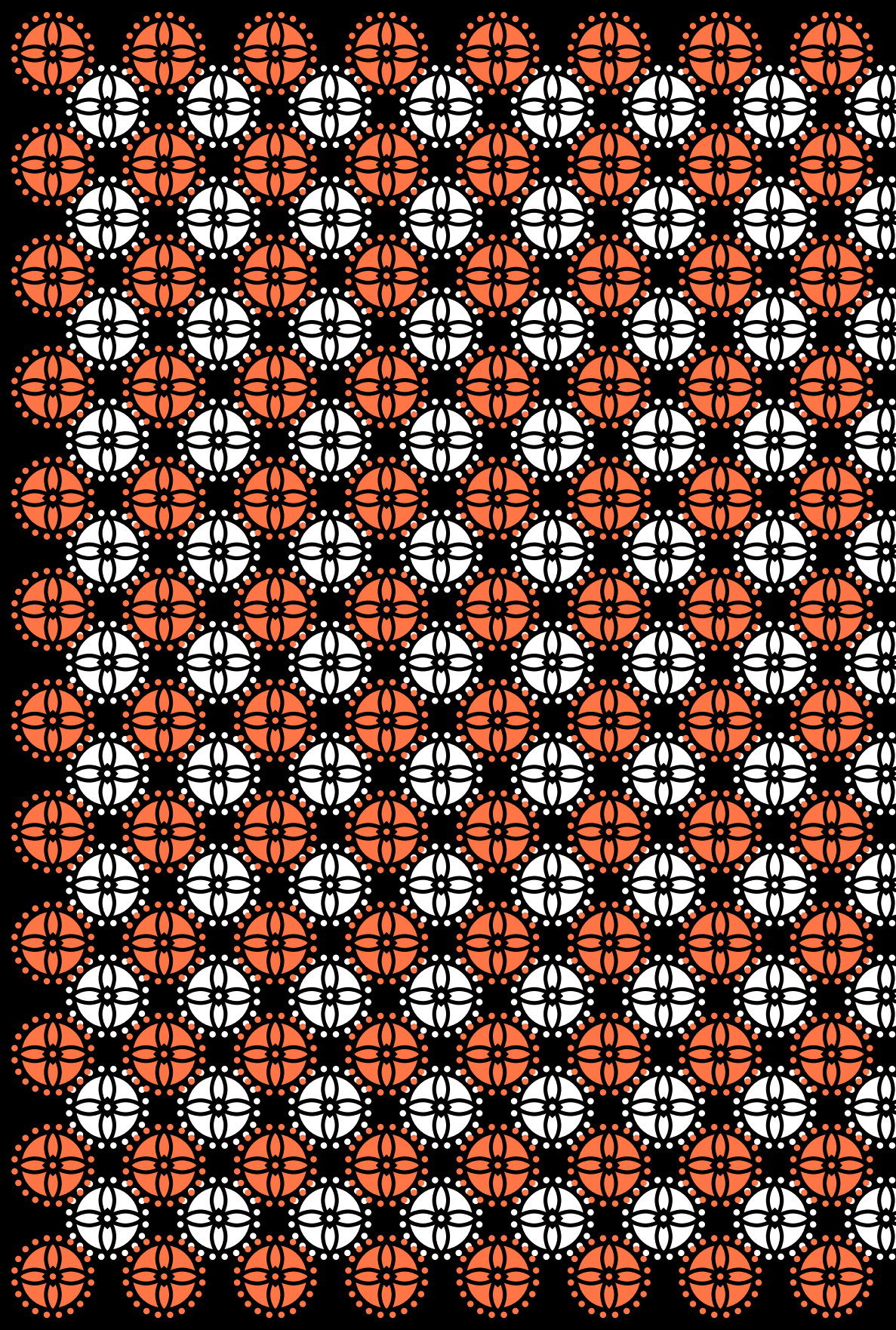
museum vivum 2020

časopis českých muzeí v přírodě, XV. ročník

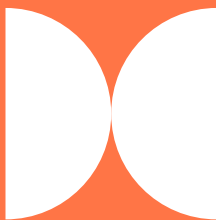
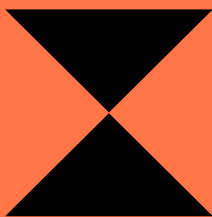
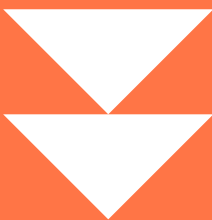
Národní
muzeum
v přírodě

Metodické centrum
pro muzea
v přírodě

Národní
muzeum
v přírodě

museum vivum

časopis českých muzeí v přírodě, XV. ročník

2020

museum vivum

Vydalo Metodické centrum pro muzea v přírodě
Národní muzeum v přírodě

odpovědný redaktor Ing. Jindřich Ondruš

redakce Mgr. Radek Bryol, Mgr. Petr Liďák

redakční rada Ing. Martin Čerňanský, Ph.D.; PhDr. Sylva Dvořáčková; PhDr. Petr Janeček, Ph.D.;
PhDr. Jiří Langer, CSc.; PhDr. Martin Novotný, Ph.D.; Mgr. Katarína Očková;
PhDr. Eva Kumínková, Ph.D.; Dr. hab. Gregorz Studnicki; PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D.;
Mgr. Jiřina Veselská; PhDr. Ilona Vojancová; PhDr. Jiří Woitsch, Ph.D.

recenzovali Ing. arch. Tomáš Efler; Mgr. Karel Foud; PhDr. Dagmar Koudelková;
PhDr. Helena Mevaldová; PhDr. Lubomír Procházka, CSc.; PhDr. Alena Prudká; PhDr. Jana Spathová;
Mgr. Marcela Suchomelová, Ph.D.

jazyková korektura českých textů Mgr. Ivanka Vodičková

překlady Skřivánek, s. r. o.

grafická úprava Katarína Kyselicová

tisk Grafianova

náklad 300 ks

ISBN 978-80-87210-85-7

ISSN 1803-1358

Národní muzeum v přírodě,
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

www.nmvp.cz radek.bryol@nmvp.cz; petr.lidak@nmvp.cz

**MINISTERSTVO
KULTURY**

9	Úvodník – Znovuzrození Libušina Jindřich Ondruš
---	--

studie a materiály

11	Recepce inspiračních zdrojů v díle architekta Dušana Jurkoviče v letech 1895–1918 a jejich modifikace Ladislava Horňáková
29	Tradiční formy lidové architektury v západních oblastech Čech. Porovnání s tvorbou Dušana Jurkoviče Lubomír Zeman
44	Rázovitost v architektuře Jana Kouly Lenka Merglová Pánková
61	Památkově chráněný soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích. Jeho geneze a rekapitulace obnovy Miroslav Válka
85	Revivaly autenticity v zrcadle žité skutečnosti Karel Konopka

musealia

102	Rekonstrukce Jurkovičova domu v Luhačovicích Blanka Petráková
108	Muzea stavitelství „mimo ploty skanzenů“. Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy – idea a inspirace Pavel Kodera
114	Zemědělství na Slánsku. Nová expozice v Národopisném muzeu v Třebízi Petra Kubrová

118 — **Studio vernakulární architektury. Téma výuky lidové architektury na Ústavu památkové péče Fakultě architektury ČVUT v Praze**

Tomáš Efler

121 — **Revitalizace roubených bytových domů Třineckých železáren čp. 116 a 117 v kolonii Borek, Třinec**

Antonín Šimčík

124 — **Konference Výpověď letokruhů**

Radek Bryol – Jana Koudelová

personálie

127 — **Významné životní jubileum PhDr. Františka Ledvinky**

Ilona Vojancová – Magda Křivanová

131 — **Zdravica kolegyni Ivete Zuskinovej**

Miroslav Sopoliga

133 — **Lubomír Filip Piperek (výběrová bibliografie)**

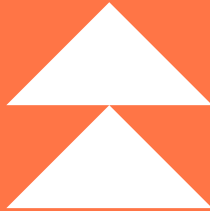
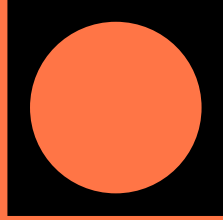
Petr Liďák

138 — **Miloš Kulišťák**

Radek Hasalík

- 141** — **Eva Kuminková (ed.): Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví**
Lubomír Procházka
- 143** — **Radek Bryol a kol.: Muzea v přírodě v České republice**
Karel Altman
- 145** — **Kamil Podroužek a kol.: Tematický plošný průzkum sušáren chmele**
Jana Koudelová
- 147** — **Lenka Merglová Pánková a Jan Mergl: Jan Koula/novorenesančník a vlastimil**
Alena Křížová
- 150** — **Iveta Zuskinová: Ovčiari na Slovensku**
Peter Slavkovský
- 152** — **Tożsamość-przestrzeń-sacrum. Bibliotheca Ethnographiae Europae Centralis**
Jiří Langer

úvodem

Úvodník

Znovuzrození Libušína

Od 30. července 2020 mají návštěvníci Pusteven možnost podívat se opět do jídelny Libušín, kterou v letech 1897–1899 navrhl a realizoval slovenský architekt Dušan Samo Jurkovič. Národní muzeum v přírodě, které má objekt ve své správě, slavnostně otevřelo Libušín po zničujícím požáru z roku 2014 a po šesti letech trvající vědecké rekonstrukci.

V noci 3. března 2014 zničil devastující požár Národní kulturní památku – jídelnu Libušín. Národní muzeum v přírodě ihned přistoupilo k její obnově, a to formou tzv. vědecké rekonstrukce. Bylo rozhodnuto, že barevností interiéru i exteriéru se objekt vrátí do úplných počátků – tedy do roku 1899. Proto byly použity „kopie“ originálních olejových nátěrů v původním složení barev. A rovněž figurální výmalba stěn jídelny byla navržena do podoby z konce 19. století.

Z hlediska tvarové autenticity se objekt vrátil do roku 1925, kdy už k jídelně Libušín byla připojena kuchyně, byt v podkroví a především tzv. Parmova přístavba.

Unikátností celé vědecké rekonstrukce byla obnova stavby za použití tradičních technologických postupů a řemeslných činností včetně ručního opracování dřeva. Tímto jsme chtěli jít ostatním institucím příkladem, že i dnes dokážeme postavit rekonstrukci historického objektu pomocí tradičních nástrojů s vysokým podílem ruční práce. Podařilo se to jen díky spolupráci s řemeslníky, kteří se snažili pod odborným dohledem rekonstruovat a zachovat původní přístupy k opracování materiálů. Stejně hledisko se uplatnilo také při výrobě nábytku v interiéru.

Aby mohla být realizace vědecké rekonstrukce zahájena co nejdříve, bylo potřeba zajistit hned zpočátku dostatek finančních prostředků. Pomohl samozřejmě zřizovatel – Ministerstvo kultury, také kraje a obce. Ale především občané a individuální přispěvatelé. Už v březnu 2014 byla vyhlášena veřejná sbírka na obnovu Libušína, která se nakonec stala nejúspěšnější veřejnou

sbírkou v České republice za rok 2017. Celkem se v ní díky stovkám drobných dárců, firmám a různým institucím podařilo shromáždit téměř 11 milionů korun.

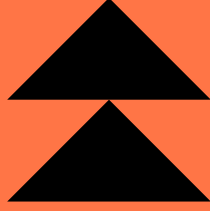
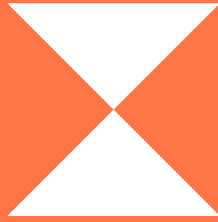
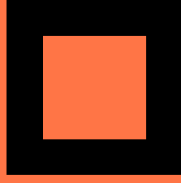
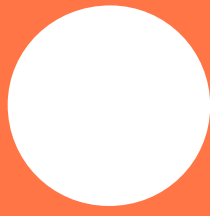
V současnosti již jídelna Libušín opět slouží svému původnímu účelu – jako restaurace s kapacitou okolo 200 osob.

Letošní ročník Musea viva je věnován právě tématu inspirace lidovou tvorbou v architektuře, kde výraznou osobností konce 19. a první poloviny 20. století byl Dušan Jurkovič, jenž svým specifickým stylem nápadně ovlivnil ráz stavitelství nejen na Valašsku. I proto přinášíme v úvodu stručné shrnutí obnovy Libušína, která zásadně poznamenala činnost Národního muzea v přírodě v posledních šesti letech.

Ing. Jindřich Ondruš
generální ředitel
Národního muzea v přírodě

studie a materiály

Recepce inspiračních zdrojů v díle architekta Dušana Jurkoviče v letech 1895–1918 a jejich modifikace

Inspirace lidovou kulturou a mimoevropskými vlivy v architektuře na přelomu 19. a 20. století

Mgr. Ladislava Horňáková

Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně
ladislava.hornakova@galeriezlin.cz

Dušanu Samo¹ Jurkovičovi patří významné místo v galerii československých architektů. Letošní 15. ročník Musea viva věnuje pozornost roli vernakulární architektury v současnosti včetně jejího vlivu na architektonickou tvorbu a design v minulosti i dnes.

Právě v souvislosti se jménem Dušana Jurkoviče můžeme hovořit o skutečném naplnění dobových tendencí v oblasti modifikace lidové kultury a stavitelství, a proto je mu věnován úvodní článek tohoto ročníku. Jeho cílem je zasadit Jurkovičovu tvorbu do širších souvislostí jak v umění a architektuře, tak v kontextu dobového dění a připomenout jeho přínos.

Jurkovič viděl v lidovém umění a dřevěné architektuře projev původní organické tvůrčí síly. Jeho tvořivá osobnost vyrostla ze znalostí tradičního stavebního řemesla. Architekt čerpal ze studia vernakulární architektury poznatky o elementárních souvislostech vzniku architektonické formy a její konstrukční a materiálové podmíněnosti. Působil ve Vídni a na mnoha místech v českých zemích v době Rakousko-Uherska a po roce 1918 ve všech třech centrech nově vzniklého státu – v Praze, Brně i Bratislavě. Rozsah jeho tvorby, inspirační zdroje, tvůrčí zaujetí a přesvědčení, s nimiž ke své architektonické práci přistupoval, jsou pozoruhodné. Navrhl přes 400 staveb a celá řada z nich byla realizována.² Jurkovičovo bohaté a mnohohrstevnaté dílo se širokou škálou výrazových prostředků je nadčasovým odkazem. I když vycházel z daností

1_V literatuře bývá uváděno jeho druhé jméno ve tvaru Samuel nebo Samo. Jurkovič své druhé jméno používal sporadicky. Proto bude dále uváděno Dušan Jurkovič. Narodil se 23. srpna 1868 v Turé Lúce u Myjavy. Otec Juraj Jurkovič se aktivně účastnil povstání v roce 1848. Byli spřízněni i s rodinou Svetozára Hurbana Vajanského. Jurkovičova matka Emilie Jurkovičová se již od mládí zajímala o lidovou výtvarnou kulturu a seznamovala s ní své děti. Po studii na maďarské měšťanské škole a gymnáziu v Šoproni odešel studovat Státní průmyslovou školu ve Vídni (1884–1889). K jeho nejvýznamnějším profesorům patřil Camillo Sitte. Srov.: ŽÁKAVEC, František. *Dílo Dušana Jurkoviče, kus dějin československé architektury*. Praha: Vesmír, 1929, s. 11–14.

**Dušan Jurkovič:
interiér druhé
lázeňské restaurace
v Luhačovicích, 1903,
(archiv KGVU ve Zlíně)**

doby, absorboval do svého díla různorodé impulzy. Ve svém prvním tvůrčím období nacházel inspirační zdroje především v lidovém stavitelství a kultuře. Ovlivnění uměním lidových vrstev ale bývá v Jurkovičově díle často přeceňováno a kritizováno. Architekt sice podrobně studoval lidovou architekturu, věnoval se i terénnímu průzkumu (především v oblasti Karpat) a zachytil a zdokumentoval i celou řadu autentických artefaktů.³ Tyto podněty ale dokázal aplikovat ve své tvorbě s velkou invencí svébytným a originálním způsobem. Odhlédneme-li dnes od dobových tendencí dvacátých let minulého století vyzdvihovat u Jurkoviče především „národní“ tedy domácí zdroje, zjistíme, že Jurkovič sice pečlivě zaznamenával archetypální hodnoty lidového umění a stavitelství a inspiroval se jimi, ale transponoval do svého díla především myšlenky anglického hnutí Arts and Crafts, secesní vlivy, znalost mimoevropského umění, myšlenky moderny i nejnovější technologické poznatky. Již na počátku 20. století antcipoval ve svých stavbách moderní architekturu využitím betonu, korku a kombinací lehkých dřevěných konstrukcí se skleněnými výplněmi.

2_Podrobně se jeho dílu věnují monografie: ŽÁKAVEC, František. c. d. a BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava: Slovart, 2009.

3_Viz například: JURKOVIČ, Dušan. *Práce lidu našeho. Lidové stavby, zařízení a výzdoba obydlí, drobné práce*. Vídeň: Ant. Schroll, 1905 (1905–1913, 14 sešitů).

4_Pojem lidový býval často chápán jako národní.

Máme-li zhodnotit význam díla tohoto architekta a jeho místo v rámci československé i evropské architektury, je nutné seznámit se s dobovou situací a způsoby inspirace lidovou kulturou a recepcí prvků z jiných kultur v evropské architektuře na přelomu 19. a 20. století. Bylo to období velkých proměn, které zasáhly celou společnost a odehrály se rovněž ve výtvarném umění. Na podobu nové architektury tehdy spolupůsobila řada faktorů. Téměř nezávisle na sobě se v polovině 19. století objevily tendence opustit její historizující linii a realizovat stavby odpovídající povaze doby a její technické, účelové a estetické úrovni. Po letech dominantních historismů, které čerpaly svou inspiraci a zdroje z předchozích architektonických slohů, se v devadesátých letech 19. století objevil v souvislosti s reakcí na rozvoj průmyslové civilizace zcela nový mezinárodní umělecký styl, označovaný nejčastěji jako Art Nouveau nebo secese. Prvními ohnisky nového umění se stala Anglie, Belgie a Katalánsko a jejich hnutí spojená se snahou o obrodu umění prostřednictvím řemesla. Přitom ale paradoxně u zrodu nového hnutí stál v oblasti architektury také rychlý rozvoj průmyslové výroby a nových stavebních materiálů (železobetonu, skla, keramiky) a moderních stavebních technologií. Jejich využití umožnilo například výstavbu velkorozponových staveb, subtilních konstrukcí mostů a rozhleden. Plně se toto hnutí rozvinulo kolem roku 1900. Při úsilí o obrodu všech uměleckých sfér podle rousseauovských představ návratem k přírodě, nezkaženému světu a k vlastní historii se výrazným inspiračním zdrojem stalo lidové umění i umění jiných, odlišných kultur. Recepce prvků z jiných kultur je recipročním procesem a představuje v evropském umění i architektuře velmi pestrou mozaiku. Žádná kultura není uzavřená a homogenní, absorbuje a transformuje cizí podněty a také ovlivňuje své okolí. Vlivy jednotlivých kulturních oblastí se tak navzájem prolínají a doprovázejí vývoj umění odedávna.

Architekturu přelomu 19. a 20. století výrazně ovlivnilo především hnutí Arts and Crafts v Anglii, iniciované v 60. letech 19. století Williamem Morrisem a Johnem Ruskinem. Bylo reakcí na bouřlivý rozvoj průmyslu a masovou výrobu.⁵ Pod vlivem idejí tohoto hnutí vznikl velmi kvalitní design výrobků, který podpořil rozvoj uměleckých řemesel v Evropě. Stalo se jedním z předchůdců vídeňské secese i francouzského Art Nouveau. Přispělo rovněž k objevení místní lidové kultury jako významného inspiračního zdroje.⁶ Díla představitelů Arts and Crafts byla publikována v řadě architektonických časopisů ve Vídni a Budapešti a prostřednictvím odborných periodik, publikací i studijních cest se s nimi měli možnost seznámit také architekti z dalších zemí, například i Dušan Jurkovič.

5_Význačný anglický spisovatel, výtvarník a teoretik umění William Morris (1834–1896) se angažoval ve prospěch zvýšení výtvarné a materiálové kvality řemeslných výrobků. Tvrdil, že umělecké dílo nemůže vzniknout při sériové průmyslové produkci a že je nutný návrat k řemeslné výrobě nábytku, textilií a keramiky, veškerého vnitřního zařízení. Razil heslo Arts and Crafts – umění a řemesla. Pod vlivem idejí hnutí vznikaly velmi kvalitní výrobky, které velkou měrou ovlivnily rozvoj uměleckých řemesel v Evropě. Mezi stoupence této orientace patřili např. Philip Webb, Charles Francis Annesley Voysey a Richard Norman Shaw. Srov.: PIJOAN, José. *Dějiny umění* 9, Praha: Odeon, 1986, s. 55–57.

6_Z tradice venkovských anglických sídel bylo odvozeno nové pojetí rodinné vily či domku. Dům byl postaven na funkčním uspořádání stavby a účelně založeném půdorysu s centrální obytnou a komunikační halou. Stavby v sobě spojily ohlasy anglické zahradní architektury a hnutí Arts and Crafts s účelností lidových staveb. Navzdory tomu, že John Ruskin i jeho následovníci odmítali moderní architekturu, svým důrazem na funkční uspořádání ji výrazně ovlivnili.

Dalším z výrazných inspiračních zdrojů umění se stala orientální kultura. Řadu islámských reminiscencí i odraz byzantské výtvarné tradice lze najít v Katalánsku v díle Antonia Gaudího (1852–1926), patřícího mezi nejvýznamnější představitele secesního hnutí. V roce 1854 se otevřelo světu Japonsko a podněty z japonského umění ovlivnily řadu malířů a jejich prostřednictvím i další umělce.⁷ Od poloviny 19. století a především na počátku století dvacátého žilo v Japonsku mnoho Evropanů, kteří přinášeli svou kulturu. Osobitá estetika japonské architektury ovlivňovala zase recipročně moderní architekturu západu. Přímé a často oboustranné vlivy zprostředkovali zejména Frank Lloyd Wright, Walter Gropius a Bruno Taut. U počátků moderní japonské architektury stáli architekti pocházející z českého prostředí – Jan Letzel a Antonín Raymond. Své nejvýznamnější stavby mají oba v Japonsku. Seznamovali s nimi prostřednictvím prezentací i veřejnost v českých zemích a spolupracovali s několika českými architekty. Zasloužili se také o intenzivní vzájemné obchodní styky a dováželi řadu uměleckých předmětů z Dálného východu. Architekt Jan Letzel navrhl ještě před svým odchodem do Japonska pro lázně Mšené v roce 1904 jeden z lázeňských domů. Secesně laděný halový objekt pavilonu Dvorana dnes slouží jako jídelna a taneční sál. Má střídmy dekor, působivou barevnost a řadu japonizujících prvků i výtvarných motivů. Tvorba výrazného architekta Antonína Raymonda je v českých zemích dodnes téměř neznámá a nedoceněná. Architekturu u nás nepochybně nejvíce ovlivnilo architektonické dění a výrazné osobnosti na území Rakousko-Uherska. Nejvýznamnější místo patří rakouskému architektu, urbanistovi a teoretiku architektury Otto Wagnerovi.⁸ Z bohatého zdroje karpatské dřevěné architektury čerpal stejně jako Jurkovič také polský architekt Stanisław Witkiewicz. Ten byl autorem národního tzv. zakopanského stylu.⁹ V Maďarsku najdeme inspiraci dávnými lidovými tradicemi a stavbami v tvorbě Karoly Kosche.¹⁰ O novou specifickou maďarskou architekturu vycházející z vernakulárních podnětů usilovala rovněž skupina mladých architektů pod vedením Ödöna Lechnera. Bezprostředně navázala na secesní linii moderna.¹¹

Podněty k obrodě architektury na českém území úzce souvisely také s emancipační snahou o svébytnost našeho národa. Přícházely v období vypjatých národnostních vztahů především s německým etnikem již od druhé poloviny 19. století. Vedle vlivu hnutí Arts and Crafts a rodící

7_Významným zástupcem výtvarníků, které inspirovaly vlivy jiných kultur, především japonského umění, byl malíř James Abbot McNeill Whistler. Po jeho vzoru začal architekt Edward William Godwin (1833–1886) uplatňovat anglojaponský styl v nábytkové tvorbě a dekoracích, například při výzdobě Leylandova domu v Londýně.

8_Otto Koloman Wagner (1841–1918) byl rakouský architekt, urbanista a jeden ze zakladatelů moderní evropské architektury. V roce 1894 získal titul vrchní stavební rada a byl řádným profesorem na Akademii výtvarných umění, kde vedl speciální třídu architektury, kterou absolvovala řada významných architektů.

9_Významná díla v tomto duchu postavil v letech 1892–1913 a ovlivnil vývoj polské architektury na přelomu století. Nejznámější stavbou je jeho vila Pod Jedlemi z roku 1897, tedy ze stejného období, kdy začal Jurkovič se stavbou Pustevn na Radhošti.

10_Někdy bývá uváděn jako Károly Kós. Tento rodák ze Sedmihradska byl ovlivněn dřevěnou architekturou svého rodiště a vymanol se z nevýrazného průměru konvenční historizující architektury.

11_Stoupenci moderny své představy realizovali osobitě, přesto mají řadu společných znaků a snaží se o pravdivost v architektuře. Přiznávají konstrukce i materiály. V tomto smyslu byla odmítána secese a uplatňovány racionální tektonické formy. Ornament je nahrazován geometrickými tvary nebo zcela chybí (např. u Adolfa Loose). Typické je hojně užívání režného zdiva s dekorativní vazbou cihel, drsné omítky nebo kamene. Inspiračními zdroji bylo zejména dílo Henrika Petrusa Berlageho, Charlese Rennie Mackintoshe, Frank Lloyd Wrighta, teorie Adolfa Loose, ideje hnutí Arts and Crafts, práce Otto Wagnera a významné bylo působení Svazu německého díla (Deutscher Werkbund). Ve Francii působili Auguste Perret a Toni Garnier, v Holandsku Henry Clemens Van de Velde, ve Finsku Eliel Saarinen, podnětná byla i chicagská škola. Srov.: PIJOAN, Jos. c. d., s. 40–43.

Jan Kotěra: Trmalova vila v Praze-Strašnicích, 1902–1903 (archív Foibos)

se secese to byla právě lidová kultura, k níž se bylo možno obrátit jako k východisku pro tvorbu nových „národních“ hodnot v umění. Recepce prvků lidové kultury do oficiálního umění je procesem opačným vůči přejímání motivů z tzv. vysokého umění do umění lidového. Přejímání lidových prvků bývá často označováno termínem folklorismus. Charakterizuje jevy a procesy, související se sekundárním využitím prvků lidové tradice, k němuž dochází v mnoha sférách kultury v nejrůznějších sociálních a historických kontextech.

Výrazem národní tradice se zpočátku v architektuře stala česká renesance, rozvíjená Antonínem Wiehlem (1846–1910). Přinesla oproti vlně historismu oproštění průčelí od přílišného dekoru a přizpůsobení stavby novým podmínkám. Na druhé straně usiloval Wiehl v duchu národně orientovaného romantismu o český národní sloh pomocí aplikací prvků selské dřevěné architektury na soudobé stavby.¹² Styl secese v Evropě rychle pronikal do všech oblastí výtvarného umění. Mezi první realizace secesní architektury u nás patří stavby konzervativního architekta Jana Kouly (1855–1919). Nepřebíral pouze motivy dekorační, ale vycházel i z tradičních konstrukcí. Propagoval současně českou renesanci, české baroko a lidovou „národní“ architekturu.¹³ Ma-

12. WIRTH, Zdeněk a MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura XIX. století*. Praha, 1922, s. 47.

13. Z lidové architektury vycházel při stavbě vlastního domu v Praze-Bubenči (1896) i v návrhu památníku Mikoláše Alše v domku v jeho rodišti v Miroticích (1914). Svou práci ve stylu české renesance, obohaceném o prvky z českého a moravského umění, prezentovali s velkým úspěchem spolu s architekty Josefem Fantou a Janem Kastnerem v interiérech a jejich nábytkovém vybavení na Světové výstavě v Paříži v roce 1900. Srov.: WIRTH, Zdeněk a MATĚJČEK, Antonín. c. d.

**Jan Mráček: návrh
vily soudního
rady B. Kancnýře
v Luhačovicích, 1907
(Muzeum města
Brna)**

nifestací stylu národní architektury měl být i Obecní dům v Praze (1905–1911) od architektů Antonína Balšánka a Osvalda Polívky, ale lidové motivy se staly jen dekorativním doplňkem. Zatímco většina architektů na přelomu století zvolila kombinaci secesních prvků s historizujícími motivy, nastupující generace se již plně přiklonila k moderně. Nejvýznamnějším představitelem byl Jan Kotěra (1871–1923).¹⁴ Jeho tvorba je ojedinělou syntézou geometrické secese, moderny, lidových a orientálních vlivů. Motivy z lidového stavitelství i orientu aplikoval ve své tvorbě také blízký Jurkovičův přítel z brněnského prostředí Jan Mráček (1874–1961). Inspiračním zdrojem a účinnou obranou proti kulturní nivelizaci v Rakousko-Uhersku se měly stát tradiční etnografické oblasti Moravy. K čelným propagátorům snah vytvořit národní moravský sloh patřil malíř Alois Kalvoda. Vyvrcholením tohoto úsilí bylo založení Spolku výtvarných umělců moravských v roce 1907 a výstavba jejich spolkového domu v Hodoníně (1913) od architekta Antonína Blažka. Při realizaci Domu umělců přistoupil aktivně k lidovým podnětům a usiloval o originální přetváření s velkým citem pro folklorní kolorit kraje. Výrazným představitelem secesní architektury i moderny tehdejšího Rakousko-Uherska byl také architekt Dušan Jurkovič. V jeho osobitém stylu se na přelomu 19. a 20. století nápadně odráží

¹⁴ Svou tvorbou i svými myšlenkami a názory na architekturu si záhy po vídeňských studiích získal respekt. Velký význam měla jeho pedagogická činnost v duchu Wagnerových myšlenek. Stal se nejen zakladatelem československé umělecké moderny, ale i učitelem generace architektů, z nichž řada patřila k představitelům české avantgardy. Jako první český architekt překonal historický akademismus a dekorativní secesi. Jeho stavby spojují ohlasy anglické zahradní architektury, hnutí Arts and Crafts a účelnost lidových staveb. Na rozdíl od architektury Dušana Jurkoviče zde však většinou nenalezneme přímé citace konkrétních lidových architektonických prvků. Lidové stavby inspirovaly Jana Kotěru k realizaci Trmalovy vily v Praze–Strašnicích, Máchovy vily v Bechyni aj. Srov.: NOVOTNÝ, Otakar. *Jan Kotěra a jeho doba*. Praha: SHKLHU, 1958.

Antonín Blažek: Dům umělců v Hodoníně, 1913 (foto Rudolf Červenka 2004, archiv KGVU ve Zlíně)

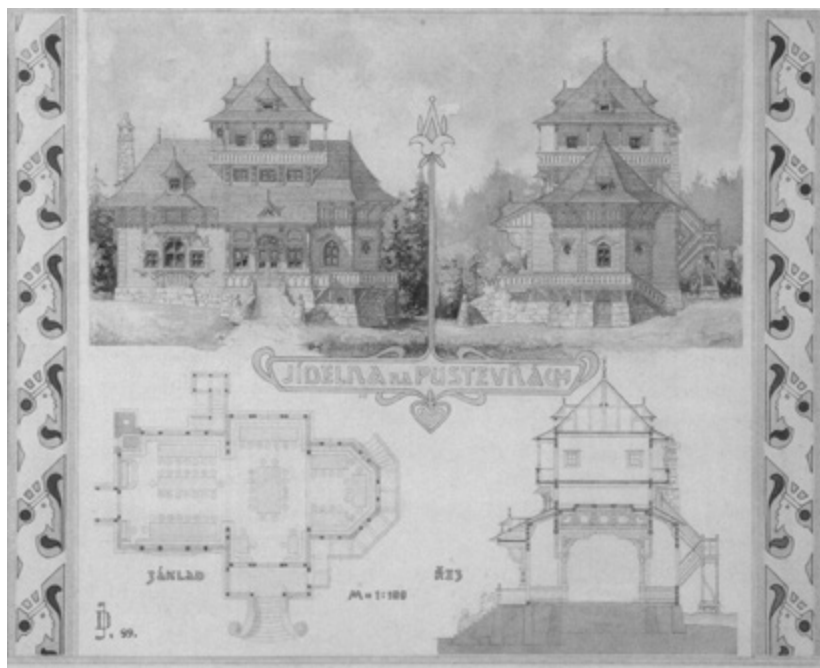
především vídeňské školení, vliv lidové architektury, anglického hnutí Arts and Crafts a jeho prostřednictvím i ovlivnění japonským a orientálním uměním.

V době studií vstřebával vídeňské podněty, které vycházely z internacionálního základu, a začal intenzivně vnímat svébytnost slovenské a v širším měřítku i slovanské lidové kultury. Zdálo se mu, že architektura, která ho obklopuje, je jen povrchní a neorganická a že je nutno vybrat si to, v čem cítí vnitřní opravdovost. Jedním z prvních impulzů k využití lidových motivů v architektonické tvorbě pro něj byla návštěva národopisné výstavy slovenských výšivek v Turčianskom Sv. Martine. Zaujala ho především dvacet metrů vysoká věž, inspirovaná slovenskými lidovými stavbami, tzv. „Slovenská brána“, postavená Blažejem Bullou z Martina. Byl jí osloven natolik, že začal jako praktikant pracovat právě u tohoto architekta.¹⁵ Hlavním inspiračním zdrojem se pro něj v té době stává lidové umění a stavitelství. I když v národopisně živém prostředí vyrostl a cítil obdiv k tvorbě slovenského lidu, který v něm byl zakořeněn již od dětství, rozšiřoval své znalosti o další poznatky z jiných regionů a absolvoval řadu cest.

Po ukončení studia odešel v roce 1889 ke vsetínskému staviteli Michalu Urbánkovi a nadále se věnoval i národopisnému studiu. Jeho vztah k lidovému umění byl aktivní, přistupoval k němu jako k cennému inspiračnímu zdroji, který je nutno uchovat i jako odkaz dalším generacím. Mapování všech oblastí lidové kultury bylo v té době součástí českého i slovenského národního hnutí. Vyvrcholením snah se stala Národopisná výstava československá v roce 1895, která měla demonstrovat také historickou jednotu československých zemí. Urbánkova stavební kancelář byla pověřena stavebními pracemi na části výstavní dědiny. Jurkovič strávil v Praze při přípravě replik lidových staveb rok. Tehdy si nejvíce osvojil techniky lidového stavitelství.¹⁶ Pozoruhodná je i Jurkovičova dokumentace k přípravě staveb, jejichž repliky byly na výstavě zbudovány. Právě tyto objekty přispěly svou autentičností nemalou měrou k propagaci celé výstavní akce. Zachované dokumenty z příprav výstavy, fotografie lidových staveb a krojů Dušana Jurkoviče, které sesbíral v průběhu svých studijně-pracovních cest po celém Slovensku, na Moravě a v Podkar-

15. Blažej Bulla byl žákem Josefa Zítka a snažil se pro slovenskou část uherského území vytvořit sloh, který označoval jako národní. Na konci 19. století se vzdal architektonické činnosti a odešel do zahraničí. Bullova architektura ale ovlivnila další orientaci Dušana Jurkoviče na oblast lidové kultury, stavitelství a realizace v duchu tzv. národního umění.

16. Podrobně viz: *Národopisná výstava československá v Praze 1895*, příprava vydání K. Klusáček, Praha: J. Otto, 1897: *Osada Valašská*, s. 101–104, s J. Válkem. *Oravská chalupa*, s. 117–118, *Slovenské gazdovství ze stolice Trenčanské*, s. 120–123. Jeho „výstavní dědinou“ na výstavě v roce 1895 se inspirovali také bratři Jaroňkové a zřejmě právě tady se zrodila jejich myšlenka na postavení muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (1925).

Dušan Jurkovič: návrh jídelny na Pustevnách, 1897 (reprofoto)

patské Rusi, jsou hodnotné nejen jako doklad jeho tvůrčích východisek, ale i z hlediska národopisného výzkumu. Zaznamenal širokou tematickou i barevnou škálu zdobných prvků i jejich lokální transformaci. Příprava výstavy v Praze mu přinesla nejen řadu zkušeností a znalostí s prací se dřevem, ale i nové inspirace z dalších krajů celého historického území Čech. Získal také nové kontakty s významnými osobnostmi československého kulturního života.

Jestliže se v Praze jednalo o do detailu propracované repliky, jeho další stavby jsou již vlastní osobitou tvorbou. V souboru na Pustevnách uplatnil své znalosti lidové dřevěné architektury karpatského typu. Komplex tří objektů – rekonstruované Staré poustevny, jídelny Libušín a útulny Maměnky doplněný kuželnou a zvonící – byl realizován v letech 1897–1900. Jurkovič vydal o výstavbě publikaci, v níž podrobně popisuje využití jednotlivých motivů převzatých z lidové architektury.¹⁷ Kombinoval prvky pocházející z různých lokalit Valašska a Slovenska. Poznamenal si i konkrétní místo, z kterého motiv či prvek převzal. Společný základ tvořil typ karpatského srubového domu jako reprezentant jednotné stavební tradice, charakteristické pro celou oblast Karpat. Při koncipování útulny vycházel například z konkrétních příkladů zádruh a fojtství, které spojil s požadavky na moderní hotel. Navrhl dřevěnou stavbu na nestejně vysoké kamenné podezdívce a její malebnost zvýšil bohatě vyřezávanou pavlačí s převislou střešou s lomenicemi, zdobenými vějířovým dekorem z latěk, vikýři, komíny, zdobnými makovicemi a vížkou, osvětlující schodiště. Všechny tyto detaily byly až do nejmenších podrobností zhotoveny věrně podle lidových vzorů, ale stavba má svůj specifický charakter, protože architekt

¹⁷ JURKOVIČ, Dušan. *Pustevně na Radhošti. Turistické útulny Pohorské jednoty Radhošť ve Frenštátě, postavené a zařízené po způsobu lidových staveb na Moravském Valašsku a Uherském Slovensku*. Brno: nakladatelství A. Píša, 1900.

Dušan Jurkovič: letovisko na Rezku u Nového Města nad Metují, 1901 (archiv KGVU ve Zlíně)

postupoval od přímých citací k vlastní transformaci jednotlivých podnětů. Z publikace je patrné, že Jurkovičův vztah k lidovému umění byl niterný. Pochopil již na přelomu minulého století, že je nutné zaznamenat a uchovat co nejvíce materiálů, týkajících se současného stavu lidové kultury, než dojde k jejím postupným změnám. Po realizaci Pusteven byl označen spisovatelem Josefem Merhautem jako „básník dřeva“. I když ho zařadil mezi autory dřevěné romantické architektury, jeho tvorba se ubírala vlastní cestou.

V roce 1899 odešel Jurkovič do Brna už jako samostatný architekt a navázal kontakty s představiteli národně orientované kultury. Ve svém dalším významném díle, letovisku na Rezku u Nového Města nad Metují, propojil podněty z dřevěné karpatské lidové architektury a inspiraci pojizerským lidovým stavitelstvím s nároky a požadavky uživatele na moderní styl bydlení. Vilu si dal v roce 1900 postavit brněnský továrník Rudolf Bartelmus, jeho budoucí tchán. Lidové motivy, které utvářely vnější vzhled a části interiérů, doplnil nejnovějšími poznatky z oblasti moderní bytové kultury v duchu anglikanizujícího dispozičního řešení rodinného domu a spojil je v jeden lyricky působící celek. Vedle letoviska na Rezku navrhl Jurkovič na základě podobných principů dispozičního řešení vilu v Borovnici (1904), realizoval přestavbu domu Joži Uprky v Hroznové Lhotě (1904) a především vlastní vilu v Brně–Žabovřeskách (1906) a vilu Dr. Náhlavského (1906) v Praze–Bubenči. V těchto projektech stylově propojil architekturu, umění a řemeslo v rámci dobového ideálu Gesamtkunstwerku.

Výraznou životní i tvůrčí etapou architekta Dušana Jurkoviče byla od roku 1901 jeho práce pro lázně Luhačovice. Vznik moderních luhačovických lázní a jejich rychlý růst v prvním desetiletí 20. století je spojen hlavně se jmény Františka Veselého, Dušana Jurkoviče a Cyrila Holubyho.¹⁹ Záměrem ředitele lázní Františka Veselého bylo vybudování moderních lázní, využívajících nej-

18_Inspiroval se díly Angličanů Baillie Scotta, Edgara Wooda a Charlese Rennie Mackintoshe, finského Eliela Saarinena a Armase Lindgrena. Srov.: ŽÁKAVEC, František, c. d., s. 66–70.

19_František Veselý působil v Luhačovicích jako ředitel v letech 1901–1909. Cyril Holuby byl lázeňským správcem v letech 1902–1919. Na počátku 20. století se doktor Veselý rozhodl založit akciovou společnost na obnovu luhačovických lázní. Na první valné hromadě v Brně v roce 1902 byl František Veselý zvolen ředitelem akciové společnosti. Ihned od počátku musel překonat rámec stávající úrovně lázeňské péče a získat novou klientelu.

**Dušan Jurkovič: interiér vlastní vily
v Brně-Žabovřeskách, 1906
(soukromý archiv)**

**Dušan Jurkovič: návrh Chaloupky, 1902
(Muzeum umění v Olomouci)**

novější poznatky v oblasti medicíny i lázeňství a s patřičnou úrovní služeb a ubytování, aniž by došlo ke ztrátě jejich komorní atmosféry. V duchu dobových tendencí měly vytvořit podmínky pro navázání kontaktů moravských, českých a slovenských umělců, spisovatelů, kulturních i veřejných pracovníků. Inspirace lidovým stavitelstvím měla podtrhnout snahu o vytvoření lázní slovanských svým charakterem i duchem.

Jurkovič realizoval v Luhačovicích devět nových staveb a pět stávajících objektů adaptoval s osobitým přístupem a již bez přímých citací z lidové architektury. Pro svého přítele a správce lázní Cyrila Holubyho přestavěl v roce 1902 na malou obytnou vilku bývalý kuchyňský dům nad náměstím a dal mu poetický název Chaloupka. Do lázeňského přírodního rámce zapadla nová stavba mlékárny nad Janovým (později Jurkovičovým) domem. Na konstrukci i výzdobu využil neotesaných kmenů a větví v kombinaci s kamennou podezdívkou a sloupy. Původní klasicistní stavbu Janova domu z roku 1822 a blízké lázně druhé třídy Jurkovič originálně propojil, pohledově sjednotil a adaptoval k novému účelu. Celek doplnil nástavbou lehké hrázděné konstrukce. Poprvé zde také použil dřevěnou konstrukci v kombinaci s luxferovými tvárnici u schodišťové vížky. Prostor před Janovým domem doplnil po jeho dostavbě atypický hudební pavilon (1903) se zvláštní otevřenou konstrukcí a s dutým akustickým stropem, který odrážel lidové a orientální inspirace. Adaptací Jestřabského mlýna vznikl Vodoléčebný ústav, doplněný o Sluneční lázně s bazénem a kabinkami.

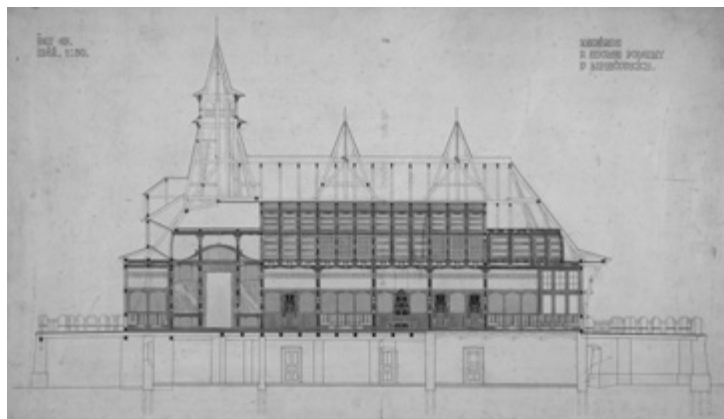
V Luhačovicích již Jurkovič antcipoval moderní architekturu využitím lehkých dřevěných konstrukcí se skleněnými výplněmi. Esteticky zhodnocená rámová konstrukce, vyplněná sklem, s minimem zdiva, působila lehce a vzdušně. Tohoto principu využil nejprve u schodišťové věže Janova domu a především při novostavbě hrázděné druhé lázeňské restaurace. Její budova s konstrukcí vyplněnou sklem a minimem zdiva a především stropní konstrukce se světlíkovými okny evokovala tradiční japonskou architekturu. Koncept rozvinul u projektu nerealizované kavárny v Pražské čtvrti v Luhačovicích pro brněnského podnikatele Adolfa Polenku. Na vysoké kamenné podezdívce měla stát důmyslně prokomponovaná budova téměř celá ze skla a skleněných cihel. V konstrukci, výzdobě i volené barevnosti se objevily orientální motivy, dodávající

stavbě exotický charakter. Architekt dokázal své znalosti technologie tradičních moravských a slovenských dřevěných staveb propojit s prvky japonské proveniencie a vytvořit v navržených prostorách zvláštní atmosféru s příchutí orientu a exotiky. Nový materiál aplikoval i při výstavbě Inhalačního pavilonu (1903). Tak jako řada dalších staveb v Luhačovicích musel mít s ohledem na možnost narušení toku pramenů co nejjednodušší konstrukci, a proto využil k výplni kubisticky zešíkmených stěn korek.

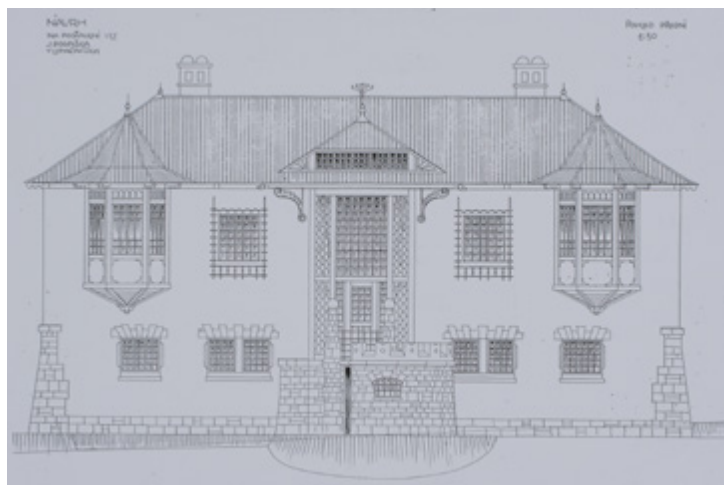
U novostavby penzionu Jestřabí (1903) zjednodušil hrázděnou konstrukci na základní formy a do popředí vystoupily secesně laděné dekorativní prvky, podtržené barevným řešením. Realizací tohoto penzionu přešel architekt zcela na pozice moderny a prvky z lidového stavitelství měly již jen sekundární funkci. V duchu hnutí moderny navrhl Jurkovič romantickou malou cihlovou a v patře hrázděnou vilku Vlastimilu pro svého známého Františka Pospíšila. Uplatnil secesní motivy v kombinaci s naturalistickými prvky soklu, kamenných nárožních opěráků, obložení oken v přízemí a vstupu do vily. Stavba odrážela Jurkovičovu snahu vytvořit rodinný dům pro zlepšení úrovně bydlení českých vrstev, protože do té doby byly hlavními stavebníky především Němci. Začal realizovat svoji vizi *rodinného sídla československého života a vlastní kultury*. Výrazně se zde projevil vliv anglické moderny v kombinaci s podněty z oblasti lidové kultury i exotické motivy. Vlastimila byla jednou z prvních realizací v nově se formující Pražské čtvrti mezi lázněmi a sousední obcí Pozlovice a dala podnět k vybudování dalších. Pro stavitele Františka Nováka

**Dušan Jurkovič: Janův – Jurkovičův dům
v Luhačovicích z roku 1902 s původním
umístěním hudebního pavilonu na Lázeňském
náměstí, foto 1908 (dobová pohlednice)**

Dušan Jurkovič:
návrh kavárny
a restaurace pro
Adolfa Polenku
v Luhačovicích,
1903 (SUA
v Bratislavě)

Dušan Jurkovič:
návrh vily
Vlastimila pro
F. Pospíšila
v Luhačovicích,
1903 (Muzeum
umění v Olomouci)

navrhl Dušan Jurkovič v roce 1907 vedle této vily téměř neznámou, ale zajímavě koncipovanou rozlehlou vilu Valašku s centrálním schodištěm (1907).

Při výstavbě lázní Luhačovic postupně Jurkovič opustil snahu kopírovat realitu lidových staveb a dal přednost subjektivnímu kreativnímu přístupu prostřednictvím výpůjček a citací s vysokou mírou stylizace. Postupně zcela využil secesní tvarosloví, poučen příklady tohoto hnutí v celé Evropě a převládla u něj jeho tvůrčí modifikace. Naplnil národní myšlenku brněnských iniciátorů a vybudoval lázně „slovanské“ duchem, protipól a konkurenci lázním v německém a švýcarském stylu. Různorodé inspirační zdroje dokázal kreativně využít, transformovat a uplatnit svým nezaměnitelným způsobem. Prostřednictvím výpůjček a citací s vysokou mírou stylizace přetavil nosné konstrukční i dekorativní prvky zcela ve vlastní tvarosloví. Dokázal ale především s minimálními prostředky využít charakteru krajiny a citlivě přistupovat k architektonickému prostoru. Jeho tvorba v Luhačovicích v duchu individualistické (geometrické) moderny bezprostředně navazuje a reaguje na secesní linii. Tak jako řada architektů tohoto období konkretizoval své architektonické představy velmi osobitě, přesto mají řadu společných znaků – vyhraněnou snahu po pravdivosti v architektuře, kterou naplňovalo přiznání konstrukce a materiálů. Na počátku 20. století anticipoval využitím betonu, korku i lehkých dřevěných konstrukcí se skleněnými výplněmi moderní architekturu. Svými stavbami druhé lázeňské restaurace, Hudebního pavilonu a Inhalatoria v lázních Luhačovice nebo dvoranou Spolkového domu ve Skalci se

**Dušan Jurkovič:
Dvorana
Spolkového domu
ve Skalici, 1905
(reprofoto)**

přiblížil také japonské stavební tradici. Jediným zachovaným příkladem Jurkovičovy skeletové stavby dnes zůstala dvorana Spolkového domu ve Skalici (1905). Zřejmě čerpal řadu podnětů již v době vídeňského studia od asistenta Oskara Strnada, který obdivoval japonskou kulturu a zprostředkoval ji studentům.

Rozborem Jurkovičových východisek, jeho tvůrčích zdrojů a sledováním vývojové proměny v procesu recepcie prvků z lidového umění ve sledovaném období poznáváme obdivuhodný tvůrčí způsob jejich transformace v jeho díle. Nebylo to tedy pouhé přejímání a kopírování, nekoncepčnost, nepůvodnost, plagiátorství či epigonství, jak mu bylo často vytýkáno dobovou kritikou. Profesor brněnské techniky Karel Hugo Kepka hodnotil například v roce 1909 Jurkovičovy stavby na Pustevnách a v Luhačovicích jako „*pouhopouhou snůšku okopírovaných detailů staveb slováckých*“ nebo jako „*konglomerát staveb dávno publikovaných, zvláště v publikacích staveb anglických tou dobou k nám zavanuvších*“²⁰ a „*bezcenné harlekynády, importované přes Vídeň*“²¹ Kritika se týkala také údajného Jurkovičova monopolu v Luhačovicích, přílišné lidovosti a provinciálnosti staveb i jejich vzájemné podobnosti. Lidové umění a stavitelství bylo mnohými pokládáno za pouhý odraz takzvaného umění vysokého. Názory oponentů, především z řad brněnské techniky, soustředěných kolem časopisu *Architektonický obzor*, působily i na konzervativní část akcionářů lázní Luhačovic. Za protijurkovičovskými aktivitami však stály především jejich vlastní zájmy pro získání zakázek. Přínos Jurkoviče k rozvoji luhačovických lázní byl naopak obhajován členy brněnského Klubu přátel umění a kladně hodnocen na stránkách tisku. Již v době realizace jeho staveb bylo zdůrazněno, že v Jurkovičově díle jde o idealizující, zevšeobecňující a silně romantizující přístup k podnětům z lidové architektury a stavitelství. Jan Kotěra věnoval propagaci významného díla Dušana Jurkoviče zvláštní číslo *Volných směrů*.²² První světová válka odkryla řadu rozporů ve společnosti a rozdělila Evropu na politickohospodářská ohniska, neustále se názorově vyhrocující. Vznik samostatné Československé republiky v roce 1918 završil dlouhodobé úsilí o národní emancipaci. Je přirozené, že konstituování nového státu, hlásícího se do kontextu západoevropské civilizace, vyžadovalo i nové umělecké formy. Období první poloviny dvacátých let je spjato s uvědomělým úsilím o tvorbu národního slohu. Vedle dozvuků tradičně pojetých staveb směřuje na jedné straně k nové, funkcionální

20_Lidové noviny, 1909, XVII., č. 14, s. 5.

21_ŽÁKAVEC, František, c. d., s. 93.

22_KOTĚRA, Jan. Luhačovice. *Volné směry*, 1904, 8, č. 3, s. 59–76.

Pavel Janák: rodinný dům v Praze-Hodkovičkách, 1922 (reprofoto)

a konstruktivní architektuře, na straně druhé se výrazné osobnosti kubismu snaží koncipovat architekturu z národních zdrojů. V atmosféře poválečného nacionalismu dospěl český kubismus až k dekorativnímu svérázu, v němž byly uplatněny i podněty z lidového umění a stavitelství. Koncepce byla založena na rehabilitaci folklorního ornamentu, na všeobecné srozumitelnosti a didaktičnosti a na oslavě vlastností venkovského lidu. Velkou roli při formování národního umění sehrávala už od počátku 20. století také Uměleckoprůmyslová škola v Praze a družstevní ateliér pro výtvarnou práci Artěl. V roce 1918 vybídl Pavel Janák k nalezení typicky českých architektonických forem. Dušan Jurkovič přišel jako jeden z prvních s uplatněním lidových motivů v architektuře již na sklonku 19. století. Byl výjimečnou osobností, která dokázala vstřebat specifčnost lidové architektury a zprostředkovat ji prostřednictvím symbolických výpůjček a citací.

ZÁVĚR

Po první světové válce se Dušan Jurkovič rozhodl vrátit na rodné Slovensko do Bratislavy a plně se věnovat budování nového státu. Chtěl přispět k rozvoji architektury a nové výstavbě. Zaměřil se také na přestavby a konzervaci historických objektů, stal se komisařem pro památky. Přes-

Vstupní hala Jurkovičova domu
v Luhačovicích z roku 1902 po
rekonstrukci (foto D. Novotný
2018, archiv KGVU ve Zlíně)

tože byl stále řazen k architektům, kteří zůstávají ve své inspiraci ovlivnění lidovou a národní kulturou, dokázal, jak dokládají jeho další stavby, navázat na nejmodernější poznatky a proudy v architektuře.²³ Tento všestranně nadaný architekt realizoval se stejnou invencí mimořádné obytné stavby, rekonstruoval historická sídla, řešil nouzové bydlení nebo funkční průmyslové objekty. Zapojil se do uměleckého dění na konci 19. století, kdy kulminoval boj o novou koncepci architektury. Vyšel z funkčního zdůvodnění architektury, z hmoty a účelnosti, z půdorysu i uplatnění kombinací tradičních i nových stavebních hmot. Měl cit pro specifika prostředí a vždy úspěšně uplatnil hledisko architektonického souladu objektu s přírodou. Jeho tvůrčí dráha se překlenula přes půlstoletí vývoje architektury od historismu přes osvobozenou formu secese až k moderně a funkcionalismu.

Dušan Jurkovič přistoupil v našem prostředí k inspiraci lidovým stavitelstvím nejoriginálněji. Dokázal syntetizovat kolektivní zkušenost, vycházející z regionálních společenství, a povýšit ji na dodnes fungující symbol národní kultury. Způsob, jakým v první fázi své tvorby v architektuře uplatnil a transformoval motivy a podněty z oblasti lidové kultury, vždy poutal pozornost. Nově interpretoval nejobecnější atributy lidového stavitelství, které se pro něho staly symbolickou

23_V meziválečné etapě využíval Jurkovič tvůrčím způsobem poznatky a principy funkcionalistické architektury, které uplatnil zpočátku u tradičněji pojatých domů pro legionáře v Bratislavě (s arch. Janem Paclem). Schopnost přizpůsobit se novým požadavkům doby dokázal u budovy Kochova sanatoria v Bratislavě (spolupráce s architektky Jindřichem Mergancem a Otmarem Klimešem) z roku 1929 a na objektech Západoslovenských elektráren. Těmito realizacemi se přihlásil k aktuálnímu architektonickému dění. Spojení požadavků nejnovější techniky i klasických východisek a Jurkovičova velkého citu pro kolorit krajiny spolu s využitím tradičních materiálů reprezentují především jednotlivé stanice lanové dráhy v Tatrách – Tatranská Lomnica, Štart, Tatranské Pleso, Lomnický štít z let 1936–1937. Po celý svůj život se věnoval experimentování a projektování na poli sociální výstavby a prefabrikace. Navrhl systém montovaných domů ze dřeva a cihlářských výrobků (1921) pro svou vlastní cihelnu v Trnavě a již rok předtím pro kolonii Hohenaj. Srov.: ŽÁKAVEC, František c.d.

reprezentací myšlenky kontinuity s dávnými kořeny. Ve svém díle zpočátku přesně lokalizuje, specifikuje a přímo cituje jednotlivé prvky, které v návrzích i při stavbě použil. Tyto reálie mají svou cennou výpovědní hodnotu také pro etnografická studia. V jeho tvorbě vidíme vědomou snahu povýšit architekturu lidových vrstev na estetickou normu a jeho niterný vztah k tomuto inspiračnímu zdroji. Jeho architektonická díla vycházejí z hluboké znalosti nejen našeho etnokulturního prostředí. Přestože se o podobné využití lidových zdrojů pokoušeli i jiní, zůstal nenapodobitelným a výrazným solitérem.²⁴ Právem patří k významným zakladatelům československé architektury a předním osobnostem architektury evropské.

PRAMENY

Moravský zemský archiv v Brně, fond lázní Luhačovic

Štátní ústřední archiv v Bratislavě, fond Dušana Jurkoviče

Stavební archiv Města Luhačovice

Muzeum umění Olomouc, plánová dokumentace Dušana Jurkoviče

Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, archiv architektury, fond D. Jurkovič

Soukromý archiv: Materiály poskytnuté synem architekta Pavlem Jurkovičem a jeho rodinou v roce 1986 a vnučkami Dušana Jurkoviče v roce 2007

LITERATURA

BOŘUTOVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava: Slovart, 2009.

BOŘUTOVÁ-DEBNÁROVÁ, Dana. *Dušan Samo Jurkovič – osobnosť a dielo*. Bratislava: Pallas, 1993.

BOŘUTOVÁ, Dana, ZAJKOVÁ, Anna a DULLA, Matúš. *Dušan Jurkovič – súborná výstava architektonického diela*. Bratislava: SAS, 1993.

DULLA, Matúš a MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava: Slovart, 2002.

24_Dušan Jurkovič byl nejen významným architektem, zabýval se regulací měst, nedostatkem bytů, školních, sociálních a zdravotních zařízení. Napsal řadu studií a knižních publikací. V Brně stál u zrodu Klubu přátel umění a od roku 1910 byl členem S.V.U. Mánes. Po první světové válce v Bratislavě působil v několika významných společenských funkcích. V roce 1919 se stal vládním komisařem pro zachování uměleckých památek na Slovensku. Podílel se na kulturním životě na Moravě a později na Slovensku. Byl také aktivním sportovcem a propagátorem turistiky a lyžování. Srov.: ŽÁKAVEC, František c.d. V roce 1947 se stal jako první československý architekt národním umělcem. Zemřel 21. prosince 1947 v Bratislavě. Od roku 1963 do roku 1975 byla udělována Cena Dušana Jurkoviče, obdoba české Grand Prix Obce architektů. V roce 1990 vznikl Spolok architektov Slovenska a Cena Dušana Jurkoviče byla obnovena. In memoriam mu byl udělen řád T. G. Masaryka (1991).

HORNÁKOVÁ, Ladislava a PETRÁKOVÁ, Blanka. *Jurkovičovy Luhačovice (sny a skutečnost)*. Luhačovice: Město Luhačovice, 2007.

HORNÁKOVÁ, Ladislava a MANDYSOVÁ, Hana. *Dušan Jurkovič*. Pardubice: Východočeská galerie v Pardubicích, 1988.

JEŘÁBEK, Richard, POTŮČKOVÁ, Alena, KŘÍŽOVÁ, Alena a HORNÁKOVÁ, Ladislava. *Folklorismy v českém výtvarném umění XX. století*. Praha: České muzeum výtvarných umění v Praze, 2004.

JURKOVIČ, Dušan. *Pustevně na Radhošti. Turistické útulny Pohorské jednoty Radhošť ve Frenštátě, postavené a zařízené po způsobu lidových staveb na Moravském Valašsku a Uherském Slovensku*. Brno: nakladatelství A. Píša, 1900.

JURKOVIČ, Dušan. *Práce lidu našeho. Lidové stavby, zařízení a výzdoba obydlí, drobné práce*. Vídeň: Ant. Schroll, 1905 (1905–1913, 14 sešitů).

JURKOVIČ, Dušan. Dřevěný kostel na Huslénkách. *Časopis musejního spolku olomouckého*, 1892, IX, č. 33., s. 1–4.

KANDERT, Josef, POTŮČKOVÁ, Alena, KŘÍŽOVÁ, Alena a HORNÁKOVÁ, Ladislava. *Exotismy ve výtvarném umění XX. století v Čechách a na Moravě*. Praha: České muzeum výtvarných umění v Praze, 2007.

KOTĚRA, Jan. Luhačovice. *Volné směry*, 1904, 8, č. 3, s. 59–76.

NOVOTNÝ, Otakar. *Jan Kotěra a jeho doba*. Praha: SHKLHU, 1958.

PIJOAN, José. *Dějiny umění* 9. Praha: Odeon, 1986.

SEDLÁŘ, Jaroslav. *Ohlasy folklóru v umění 20. století*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1995.

Styl, časopis pro architekturu. Spolek architektů v Praze, 1925–26, 6 (11), s. 48–55, 68–69.

ŠVÁCHA, Rostislav. *Od moderny k funkcionalismu*. Praha: Victoria publishing, 1995.

WIRTH, Zdeněk a MATĚJČEK, Antonín. *Česká architektura XIX. století*. Praha: Jan Štenc, 1922.

ZATLOUKAL, Pavel. *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2002.

ŽÁKAVEC, František. *Dílo Dušana Jurkoviče, kus dějin československé architektury*. Praha: Vesmír, 1929.

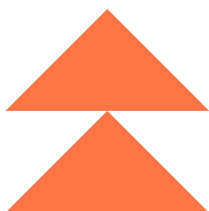
SUMMARY

RECEPTION OF INSPIRATION SOURCES IN THE WORK OF ARCHITECT DUŠAN JURKOVIČ IN THE 1895-1918 PERIOD AND THEIR MODIFICATIONS INSPIRATION FROM FOLK CULTURE AND NON-EUROPEAN INFLUENCES IN ARCHITECTURE AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURY

Dušan Jurkovič – architecture – design – inspiration – vernacular architecture – folk art – historicism – art nouveau

Dušan Jurkovič is rightly called the founder of modern Slovak architects and also holds a significant place in the gallery of Czechoslovak architects. He worked in Vienna and many places throughout the Czech lands in the Austro-Hungary period, and after 1918 he also worked in Prague, Brno and Bratislava. He designed more than 400 buildings, most of which were realised. His distinctive style at the turn of the 19th and 20th century primarily significantly reflects his Vienna training, the influence of folk architecture and the English 'Arts and Crafts' movement. He was one of the few to already begin using folk motifs in architecture at the end of the 19th century, while the big wave of enthusiastic nationalism only arose after the first world war with the establishment of the republic. In his initial works he precisely localised, specified and directly quoted the individual elements that he used in his designs and building construction. This history currently also has its informative value for ethnographic studies. However, the influence on the art of folk groups as depicted in the work of Jurkovič is often overrated and criticised. In connection with architect Dušan Jurkovič's name we can specifically talk about the actual fulfilment of contemporary tendencies in the modification of folk arts and architecture at the turn of the 19th and 20th century. He saw the expression of original creative forces in folk art. He was an exceptional personality who was capable of appreciating the specificity of folk architecture and mediate it through symbolic loans and quotes, but also going beyond their horizons and creating modern architecture with a characteristic signature that is admired to date.

Jurkovič's personality arose from the background of central European construction and crafts tradition. He was a versatile architect capable of building extraordinary residential buildings, reconstructing historical seats and building emergency dwellings or functional industrial objects with the same inventiveness. His actions were based on the functional substantiation of architecture, matter and effectiveness, from the ground plan and application of a combination of traditional and new construction materials. He had feeling for a specific environment and always successfully applied the aspect of architectural harmony of the object with nature. He fulfilled the idea of the modernists about an architect who is also the organiser and creator of a new way of life. His creative career spanned over half a century of architectural development from historicism through the liberal form of art nouveau to modernism and functionalism.

Tradiční formy lidové architektury v západních oblastech Čech

Porovnání s tvorbou Dušana Jurkoviče

Mgr. Lubomír Zeman

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti
zeman.lubomir@npu.cz

ÚVODEM

Tvorba architekta Dušana Jurkoviče a jeho osobitý styl ovlivněný lidovou kulturou je často označován jako „národní sloh“, který měl osvěžit a usměrnit umění vysoké, monumentální, a zatlačit napodobování slohů historických. Jurkovič studoval regionální karpatskou lidovou kulturu a přebíráním dekorativních motivů ze zdejší dřevěné lidové architektury vytvářel architekturu novou. *„Podařilo se mu vystihnouti cit lidového stavitelství valašského a slováckého, i pěkný smysl lidu toho pro malebnost i dekorativnost v zevní i vnitřní úpravě obydlí a se zdarem snaží se použití lidových motivů při stavbách uměle konstruovaných. Všechny nejrozmanitější motivy a prvky lidového stavitelství a umění, jak byly odpozorovány a vystudovány na selských staveních na Valašsku a Uher-ském Slovácku... s lepou barvitostí a pitoreskností lidového umění našeho.“*¹ Funkční a konstrukční principy čerpal z dřevěné pravoslavné architektury východního Slovenska a Karpat, Zakarpatské Ukrajiny či Rumunska. Jurkovičovy stavby i všechno zařízení vycházejí z duše lidu na Valašsku. A jako takové byly dávány do protipólu se stavbami v „německém“ duchu. Jak se ovšem ukazuje v posledních letech, vývoj tohoto architektonického výrazu byl podstatně složitější než pouhé převzetí a skládání lidových motivů z území na pomezí Moravy a Slovenska. Jednotlivé prvky a motivy přetvářené v osobité kreace Jurkovičovy architektury vycházely z tradičního evropského stavitelství sahajícího až na britské ostrovy. Proto se v ní setkáváme i s takovými prvky, které k výbavě valašské lidové architektury příliš nepatří, jako třeba s hrázděnými konstrukcemi. Tento příspěvek by chtěl poukázat na další formy lidového stavitelství a vernakulárního „revivalu“ přelomu 19. a 20. století, se kterými se Dušan Jurkovič seznámil během svých studií ve Vídni i během cest po Evropě. Téma podoby tradičního lidového stavitelství a vernakulární architektury s folklorními motivy, dané do přímé konfrontace s tvorbou Dušana Jurkoviče, je rozděleno

1_Výtvarné umění. Lumír, sv. 29, č. 13, Praha 1900, s. 160.

na tři části a koncipováno v sérii navazujících článků. První z nich, jako úvodní stať k celé srovnávací analýze, představuje ukázky lidové architektury na území, kde se při stavbě ze dřeva tradičně používalo hrázděných konstrukcí a rovněž dekorativních motivů k vyzdobení stavby. Přenesme se tedy na úvod do česko-německého pohraničí, na západ Čech. S národním slohem Dušana Jurkoviče, který bývá dáván do přímého protikladu s „německou“ архитектурou, je to sice poněkud překvapivé, ale rozhodně podnětné, stejně jako tomu bylo na přelomu 19. a 20. století.

Analýza tradičních forem lidové architektury v západních Čechách

Území česko-německého pohraničí v západních Čechách bylo osídleno převážně německy hovořícím obyvatelstvem. Etnicky smíšené zůstaly pouze nevelké oblasti na jihu a jihovýchodě dnešního Karlovarského kraje. Na styčném pásmu obou etnik se stavební zvyklosti obou národů prolínaly a mísily, čímž docházelo ke vzájemnému obohacení obou kultur. Díky pohraničnímu charakteru zde dominovala západoevropská architektura hrázděných domů. Stále masivnější používání hrázděných konstrukcí přinášeli do českých zemí osadníci při kolonizaci zdejšího území, přicházející zejména z oblastí středního Rýna, ze Švábska, Hesenska, z Frank i ze Saska a Horní Falce. Nejstarší hrázdění na západě Čech známe z Chebu z 15. století (palác na chebském hradě, Špalíček z let 1453–1461)² a posléze i z venkovského prostředí, například ze Skalné (Wildstein) z roku 1540.³ Již Václav Mencl poukázal na zjevnou shodu lidového hrázděného domu, jak v kvalitě dispoziční (uzavřená dispozice se systémem „jizby“ a „síně“ s otopným zařízením), tak i v kvalitě konstrukční se západoevropskou feudální архитектурou či архитектурou měst.⁴ Nejstarší vesnická zástavba byla pravděpodobně roubená, kombinovaná s doplňkovými hrázděnými konstrukcemi, jejichž původ je třeba hledat již v průběhu kolonizace.

Jednotlivé regiony západních Čech se svojí kulturou, архитектурou i projevy lidového stavitelství od sebe liší.⁵ Na Chebsko, které dlouho zůstávalo spjato s říšským územím, se v průběhu 16. století dostával z Horního Hesenska a Frank systém šikmých zápor. Charakteristický typ hrázděné konstrukce, které dnes říkáme chebské hrázdění, se původně vyvíjel od 17. století v oblasti Dolního Bavorska a přes Franky a Horní Bavorsko pronikl na Chebsko. Postupně zde nabýval vlastních forem a od druhé poloviny 18. století dospěl k vysoce dekorativně pojatým hrázděným výplním, které se proto nazývají „Krásný styl“. K jeho podobě přispěl podle tradice tesařský mistr Johann Georg Fischer a stavitelský rod Haberzettlů. Lidová architektura Chebska i některých přilehlých oblastí je naprosto mimořádná a vyznačuje se určitými stavebními zvláštnostmi a specifickými konstrukčními prvky, které se v jiných formách lidového stavitelství nevyskytují. Hrázděné konstrukce patra byly vždy vynášeny na tzv. roubeném věnci, několika trámech roubení. Ten nebyl budován jen pro zpevnění stavby, ale měl i nosnou a prostorovou funkci, protože zvýšením podstreší vytvářel polopatro.⁶ Příznačným rysem zavětrování ploch je šikmý trámový rošt – kosmá šachovnice. Spodní a horní ližina se zdobily zářezy, někdy barevně zvýrazňovanými. Obdélná okna bývala opatřena nadokenními, trojúhelnými štíty na způsob klasičtých suprafenester a doplňována dřevěnými okenicemi. Dekorativní účinek hrázdění byl ještě

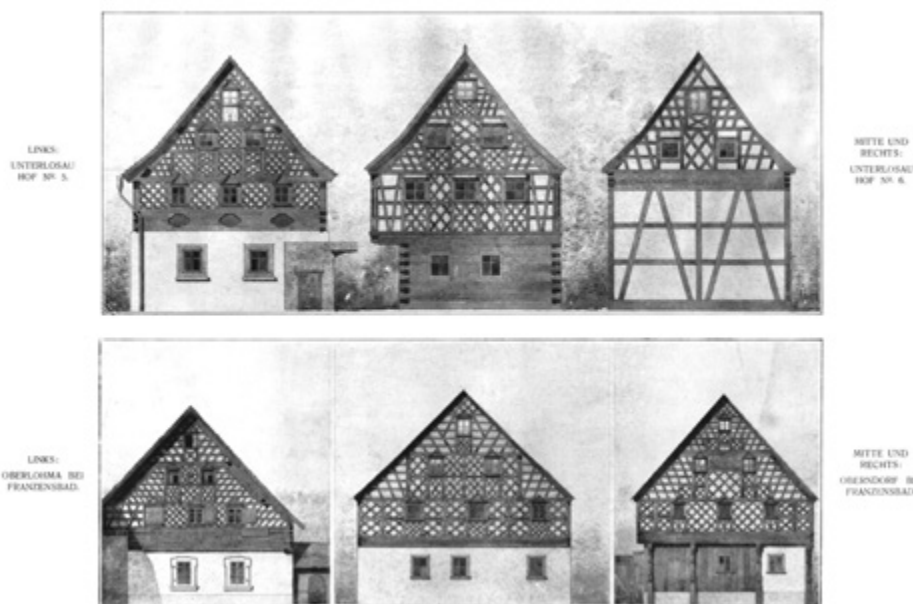
2_PANÁČEK, Michal, OTÁHAL, David a KYNCL, Tomáš. *Historické krovy - chebský fenomén*. Cheb: Typ, 2017.

3_FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura (Encyklopedie)*. Praha – Bratislava 1983, s. 66–67.

4_MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980, s. 181.

5_Srov. více: PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic. Díl III. Západní Čechy*. Praha: Libri, 2005; KUČA, Karel a ZEMAN, Lubomír. *Památky Karlovarského kraje. Koncepty památkové péče v Karlovarském kraji*. Karlovy Vary: Karlovarský kraj, 2006, s. 190–203; ZEMAN, Lubomír. Hrázděné stavby jako specifická architektura českého pohraničí. In: *Sborník muzea Karlovarského kraje*. 2012, roč. 20, s. 99–132; BUREŠ, Pavel (ed.), ZEMAN, Lubomír a KONÚPEK, Jan. *Lidové stavby Karlovarského kraje*. Karlovy Vary, 2019.

6_VAŘEKA, Josef. Hrázděný dům Chebska a jeho podíl na vzniku etnografického regionu. In: *Hrázděná architektura. Průzkum, dokumentace, ochrana, souvislosti*. NPÚ 1999, s. 23.

Studium chebských hrázděných staveb v Horních Lomanech a Dolních Lažanech (okres Cheb), (Franz Schimitzek: Wiener Bauindustrie-Zeitung, 1916)

více podtržen ostrou a sytou barevností dřevěných prvků, obvykle červenou barvou s doplněním modré či zelené na ploškách křížení trámových konstrukcí. Na roubeném věnci se malovaly v zalamovaných kartuších rostlinné ornamenty – rozety, poloslunce, vějíře, květiny, lístky či jetelové čtyřlísty, kříže. Malovaná dekorace byla i na okenicích – hvězdy, srdce. Na průčelí štítů se osazoval velký dřevěný kříž či krucifix s postavou ukřižovaného Krista. Chebský hrázděný dům pronikl i do oblasti Sokolovska, ovšem již bez pestré barevné výzdoby hrázdění. Přesto i zde nalézáme hrázdění opatřené červeným či zeleným nátěrem.

V Krušnohoří měl zásadní vliv na podobu lidové architektury kulturní okruh sousedního Saska se svým typologickým systémem hrázdění sestávajícím z ortogonální soustavy svislých sloupků a vodorovných pažďíků. Zavětrování polí pod okny bylo v nejstarší poznané etapě řešeno pomocí ondrejských křížů. Na české straně Krušných hor se začíná výrazně prosazovat vlivem expanze montánní činnosti od počátku 16. století. Na rozdíl od ostatních českých krajů bylo hrázdění zdejších domů uplatněno nejen v patře, ale i v obytných prostorech přízemí.⁷ Klasické ondrejské kříže se mohly později i tvarově zalamovat podle motivů známých především v Duryňsku a Sasku. Dalším osobitým prvkem byly šikmé záporny ve štítech, křížící se ve vysoké kosmé šachovnicové schéma. I tady byly dřevěné prvky hrázděných konstrukcí opatřeny nátěrem, a to nejčastěji v červeném tónu. Toto barevné pojetí je zajímavé v kontextu se zděnou architekturou, kde bylo v tomto období velice oblíbené používání cihlových tvarovek pro vytváření architektonických článků (portálů, ostění, pilastrů, nárožních armatur, hřebínků kleneb) nebo aplikace nátěrů v červené barvě, která je měla imitovat. S obdobnými hrázděnými konstrukcemi byly budovány domy i v lázeňském městě Karlovy Vary. Průčelí i štíty byly zavětrovány soustavou ondrejských křížů.

⁷ ZEMAN, Lubomír. Objekty s hrázděnou konstrukcí saského typu v západním Krušnohoří. In: *Historický sborník Karlovarska X*. SOKA Karlovy Vary 2004, s. 42–63; ZEMAN, Lubomír. *Historie stavebního vývoje a architektury města Jáchymova. 500 let města Jáchymova*. Jáchymov: Město Jáchymov, 2016, s. 17–18.

**Doubrava (okres Cheb),
Rustlerův statek čp. 9
se soukromým muzeem
lidové kultury, 2019
(foto L. Zeman)**

Na dřevěné prvky byly až do 18. století aplikovány nátěry v pestrých barvách – červené, modré, zelené, okrové. Vnitřní plochy byly podél probíhajících trámů rámovány barevnými linkami. Většina nalezených nátěrů byla provedena v interiéru, ale i v exteriéru barevně tónovanými vápennými pačkami.⁸ Podobný architektonický výraz získalo po velkém požáru z roku 1725 i blízké město Loket. Plochy hrázděných konstrukcí byly zavětrovány ondrejskými kříži s routami a vrcholové části štítů vzájemně se protínajícími diagonálními vzpěrami. I zde byly dřevěné prvky hrázdění natírány v pestrých tónech červené, modré či modrošedé.

Ve vysoko položených oblastech Slavkovského lesa, na Mariánskolázeňsku a Tepelsku, se uplatňovaly složitější skladby hrázděných konstrukcí. Do parapetních výplní pod okna byly vkládány motivy šesticípých hvězdic (vzniklých částečně ze systémů ondrejských křížů). Územní pás, kde byl tento motiv oblíbený, se táhne od obce Číhaná až ke Karlovým Varům. Dřevěné prvky hrázdění, včetně hvězdic, byly opatřovány převážně červeným nátěrem. V Ovesných Kladrubech u Teplé se objevuje motiv hvězdice vložený do kruhové výseče. V Sítinách se kromě šesticípé hvězdy setkáváme i s motivem muže a ženy. Ve Stanovicích se na místo hvězdice vkládal pod parapety oken motiv ozdobně vyřezávané plošné balustry.

Na Toužimsku se v hrázděné konstrukci v parapetních výplních pod okny užívalo dekorativních motivů ve formě čtyřlístu – kvadrilobu, který byl vyskládán z profilovaných konzolek vložených do všech čtyř stran výplně. Tento dekorativní motiv zasahoval až k podhůří Doupovských hor. Velký soubor hrázděné architektury je zachován v městečku Valeč v Čechách, kde je možno nalézt i pozůstatky po barevných nátěrech hrázděných konstrukcí, v červeném či okrovém tónu. Povrchy domů vystavěných převážně ze dřeva a hlíny byly chráněny pravidelně opakovanými nátěry. Jako pojivo, výplň a pigment byly užívány nejprve lehce dostupné rostlinné, živočišné a minerální suroviny. Použití barevných pigmentů jako přísad nátěrů dřevěných prvků bylo rozšířené i v oblastech Horních Frank, Bavorska, Duryňska, Saska. S nejpěstřeji barvenými hrázděnými konstrukcemi se můžeme setkat v Hesensku.⁹ I plochy hrázdění se dekorovaly barevnými lemy či rostlinnými a zoomorfními motivy. Spodní ližiny, vynášející trámy, pásky či rozpěry podstávek, byly dekorovány formou vruborezu, s obloukem a zářezem, zoubkováním, zvýrazněným často nátěrem v barevném kontrastu.

⁸ ZEMAN, Lubomír. *Karlovy Vary: architektura baroka a klasicismu* [1650–1850]. Karlovy Vary: Egeria, 2006, s. 10–26.

⁹ Srov.: MAY, Herbert, WALDEMER, Georg a WEIDLICH, Ariane. *Farbe und Dekor am historischen Haus. Beiträge zur gleichnamigen Tagung im Fränkischen Freilandmuseum in Bad Windsheim vom 26. bis 28. Juni 2008*. Bad Windsheim, 2010.

Doubrava (okres Cheb),
štít domu usedlosti čp.
15, 2019
(foto L. Zeman)

Z výše uvedených příkladů je zřejmá typová škála, variabilita konstrukčních i dekorativních prvků lidového stavitelství v západních Čechách. Zcela zřetelně se také ukazuje, že hrázděné konstrukce nebyly prováděny pouze v černo-bílé variantě s tmavou trámovou kostrou a světlými výplněmi (jak se většina široké veřejnosti u nás dosud domnívá), ale naopak byly opatřeny pestrými a živými barevnými nátěry. A to ve velkém množství v provedení vápenným pačokem s přírodním pigmentem. Tyto tradiční postupy potvrdila i stratigrafie a materiálová analýza povrchových úprav, provedená oddělením preventivní konzervace Národního technického muzea v Praze v rámci širšího vědecko-výzkumného úkolu, grantového projektu *Historické dřevěné konstrukce: typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva programu NAKI II.*¹⁰ Z těchto průzkumů vyplývá, že původní povrchová úprava dřevěných prvků exteriéru domu čp. 29 v Horní Blatné byla provedena vápennými nátěry s minerálními příměsemi, zeleným a sytým modrým tónem re-alizovaným příměsí modrého pigmentu – šmolky. Nátěry v interiéru byly opět vápenné, obnovené s větší či menší intenzitou modrého nádechu pomocí šmolky. Původní úprava záklopového stropu ve světnici byla pravděpodobně provedena nátěrem volskou krví.¹¹ Ve vzorku ze světnice byly nalezeny kolageny – kliš nebo želatina a pravděpodobně stopy mléčných bílkovin.¹² Rovněž v interiéru domu Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu v Karlových Varech bylo na vzorku stropního trámu nad schodištěm do patra, pocházejícím podle dendrochronologické analýzy z let 1789–1790,¹³ zjištěno přibližně 17 vrstev vápenných nátěrů s větší či menší intenzitou modrého nádechu příměsí šmolky.¹⁴ Pod těmito vrstvami byly zachyceny ještě spodní vrstvy vápenných nátěrů s příměsí pigmentu okrů. Dále byly ve vzorku nalezeny kolageny – kliš nebo

10_Průzkum původních nátěrů dřevěných prvků byl proveden ve spolupráci s Národním muzeem v přírodě Rožnov pod Radhoštěm (Mgr. Tomáš Dostál, Dis.).

11_Horní Blatná č. 29, stratigrafie a materiálová analýza povrchových úprav, Národní technické muzeum v Praze, oddělení preventivní konzervace, RNDr. Eva Svobodová, Ph.D., Ing. Ivana Kopecká, Praha 11. 11. 2019.

12_Horní Blatná č. 29, proteinová analýza, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, doc. Ing. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D., Praha 6. 12. 2019.

13_Karlovy Vary, dům Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu, dendrochronologická analýza dřevěných konstrukcí, Ing. Tomáš Kyncl, Brno 17. 9. 2019.

14_Karlovy Vary, dům Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu, stratigrafie a materiálová analýza povrchových úprav, Národní technické muzeum v Praze, oddělení preventivní konzervace, RNDr. Eva Svobodová, Ph.D., Ing. Ivana Kopecká, Praha 24. 10. 2019.

želatina a zvířecí srst.¹⁵ Na hrázděných konstrukcích v exteriéru byly zjištěny nepatrné stopy červených pigmentů, které ale nebylo možné odebrat k analýze.

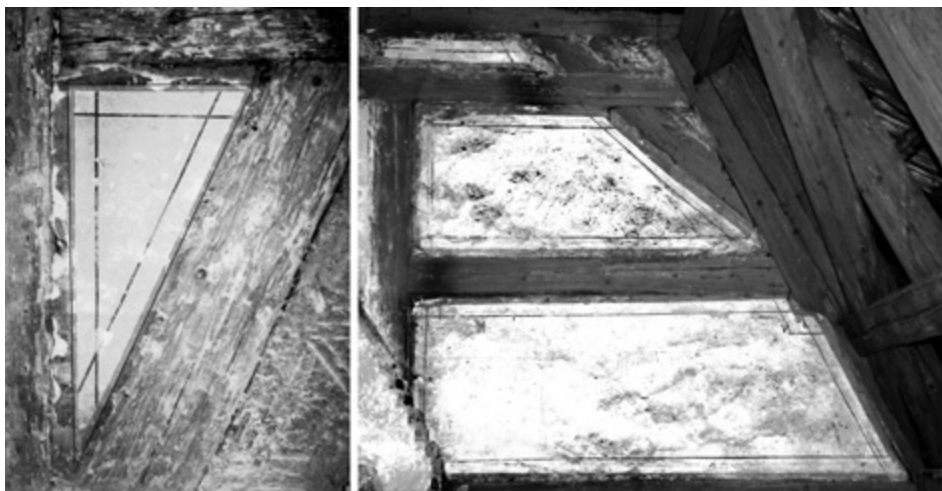
Dalším velice zajímavým souborem lidového stavitelství s řezbářsky provedeným dekorem i živou barevností dřevěných konstrukcí je zástavba v malém horním městě Přebuzi. Konstrukce domů v přízemí je roubená, patra byla vyzdvížena z hrázděných konstrukcí, které pomáhaly vynášet podstávky. Kvůli drsnému klimatu bývaly roubené stěny, hrázděná patra a později i štítů zakrývány obložením, většinou ze širokých prken se zališťováním spár s dekorativním ukončením přesahů a pracným vykrajováním prkenných lemů. Okna osazená na vnějším líci byla po obvodu lemována dekorativním okřídílím, obložením prkny s ornamentálně vyřezávaným okrajem. Nad okna byly osazovány ozdobně vyřezávané římsy, mající za následek vznik vrženého stínu na plochu stěny. Dřevěné konstrukce i prvky se zde opatřovaly krycím vrstveným nátěrem, navíc byl výtvarný výraz podtržen odlišným barevným provedením lemu a říms. Nejčastěji se zde používal červenohnědý tón v kontrastu s bílou či zelenou. Lemování říms a obkladů bylo často formováno do tvaru čabrak, konvexně-konkávních obloučků, špic, květinových lístků, vlašťovčích ocasů. Konce prkenného obkladu bývají vytvarovány do obloučků (půlkruhového, segmentového, lomeného, ale i do oslího hřbetu), vytvářejících sled iluzivních arkatur (obloučkového vlysu). Tento regionální typ lidového stavitelství se do této oblasti rozšířil ze Saska a Duryňska (Eibenstock, Sosa, Schneeberg). Zejména soubor roubených a hrázděných domů v obci Sosa patří k unikátním příkladům tohoto regionálního typu z období 18. a 19. století. Podobné rysy obkladů můžeme sledovat až na sever Čech, kde jsou například v Českém Švýcarsku či na Českolipsku doplňovány nad okny trojúhelnými římsami. V Podještědí se můžeme setkat se šesticípými růžicemi namalovanými na výplních pásků podstávek.¹⁶ Shodné rysy dřevěných staveb lidového stavitelství s dekorativně vyřezávanými obklady, okřídílím oken i nadokenními římsami vykazuje zástavba obce Trávníky, příměstské enklávy města Železný Brod v horním Pojizeří, budovaná od druhé poloviny 18. století.

**Krušnohoří, Horní
Blatná (okres Karlovy
Vary), dům čp. 29, 2019
(foto L. Zeman)**

¹⁵ Karlovy Vary, dům Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu, proteinová analýza, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, doc. Ing. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D., Praha 6. 12. 2019.

¹⁶ KONVALINKOVÁ, Tereza. Podstávkový dům v regionu Podještědí – vývoj, současný stav, varianty. Wln: *Sborník ze semináře Vesnický dům s podstávkovou konstrukcí a jeho regionální varianty. Dokumentace, průzkum, památková péče.* Praha 2010, s. 44.

Dekoratívni nátěry hrázděných konstrukcí v barokním období:

a) Karlovy Vary, dům Maltézský kříž, modrá barevnost

b) Okrouhlá (Chebsko), tvrz, červená barevnost

Návrat k rurálním a rustikálním formám vedl od 18. století ke studiu archetypálních předobrazů drobných venkovských sídel. Hledání idyl klidného života přineslo záměr vytvořit charakteristické prostředí s příznačnými romantickými stavbami. V souvislosti s rozmachem alpských letovisek nabyla v polovině 19. století obliby romantická architektura symbolizující tyto končiny, s dekorativními konstrukcemi štítů, lodžii, rizalitů či vikýřů a s ozdobně vyřezávaným zábradlím balkonů i prken ve štítech. Postupně se z úzce regionálního stylu stává styl mezinárodní. Největší inspirace alpskou architekturou jsou po celé Evropě nazývány „Schweizerstil“, „Schweizerhaus-Stil“ nebo „Chaletstil“.¹⁷ Od 70. let 19. století byly tyto stavby doplňovány hrázděnými konstrukcemi s velkými ondřejskými kříži. Takováto architektura pak více reflektovala frankofonní prostředí Savojska či Normandie než vlastního Švýcarska, kde byly domy spíše roubené s nižšími, ale rozložitými štíty a dlouhými průběžnými balkony. Romantická architektura, plná snového sentimentu, byla příznačná zejména pro lázeňská střediska. Právě zde se obrazotvornost a sentiment teskně obracely k zaslým časům a k idealizované kultuře dávných dob. S touto architekturou, uplatňující i hrázděné konstrukce, se tak můžeme setkat i na Moravě.¹⁸

Jak se v poslední době ukazuje stále zřetelněji, čerpá tvorba Dušana Jurkoviče ze širokého rámce podnětů. Na počátku své tvorby se Jurkovič držel vybraných vzorů lidových motivů a s oblibou používal bohaté vegetabilní řezby kombinované s pestrobarevnou výmalbou ornamentů odkazujících k moravsko-slováckým předlohám. Na příkladu z Pustevn, kde vytvořil v letech 1897–1899 útulny Libušín a Maměnku, můžeme vidět stejné zaujetí pestrou barevností prvků dřevěné architektury, použitou k dekorování celku jako v jiných oblastech tradičního lidového stavitelství. Dalo by se říci, že v daleko větší míře než tomu bylo zvykem v místech, kde

17_Srov. např. SCHWARZ, Mario (Hg). *Semmering Architektur, Band 1*. VASKO-JUHASZ, Desiree. *Die Südbahn, Ihre Kurorte und Hotels. Band 2*. BUCHINGER, Günther. *Villenarchitektur am Semmering*, Wien-Köln-Weimar 2006.

18_Srov. ZATLOUKAL, Pavel. *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750– 1918 na Moravě a ve Slezsku*.

Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2002; ZEMAN, Lubomír a ZATLOUKAL, Pavel. *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Foibos, 2014.

Karlovy Vary, dům
Petr čp. 85, barevnost
hrázděné konstrukce
v interiéru, 2004
(foto L. Zeman)

Na protější straně: Symbolika obrazců
a řeč jednotlivých prvků hrázděných
konstrukcí, v západních a severních
Čechách jako pomoc proti zlým silám.

Ondřejský kříž symbolizoval dar, úspěch,
pohostinství, velkorysost a blahobyt a měl
přinést rozmnožení majetku, zdraví, zdar
a blaho pro rodinu pod střechem.

Vidlicovitě vztyčené vzpěry směrem
nahoru byly znamením života, měly
přinést domu dlouhý život, mnoho dětí
a dědění dvora.

Vidlicovitě vztyčené vzpěry směřující dolů
byly znamením smrti, kterou měly zadržet
daleko od domu.

Vidlicovitě vztyčené vzpěry nahoru
i dolů měly symbolizovat muže
široce rozkročeného se vztyčenýma
rozpraženýma rukama, je znamením
mužnosti a mohutné síly (podle šířky
rozkročení trámů a čepování se rozlišuje
několik regionálních variant).

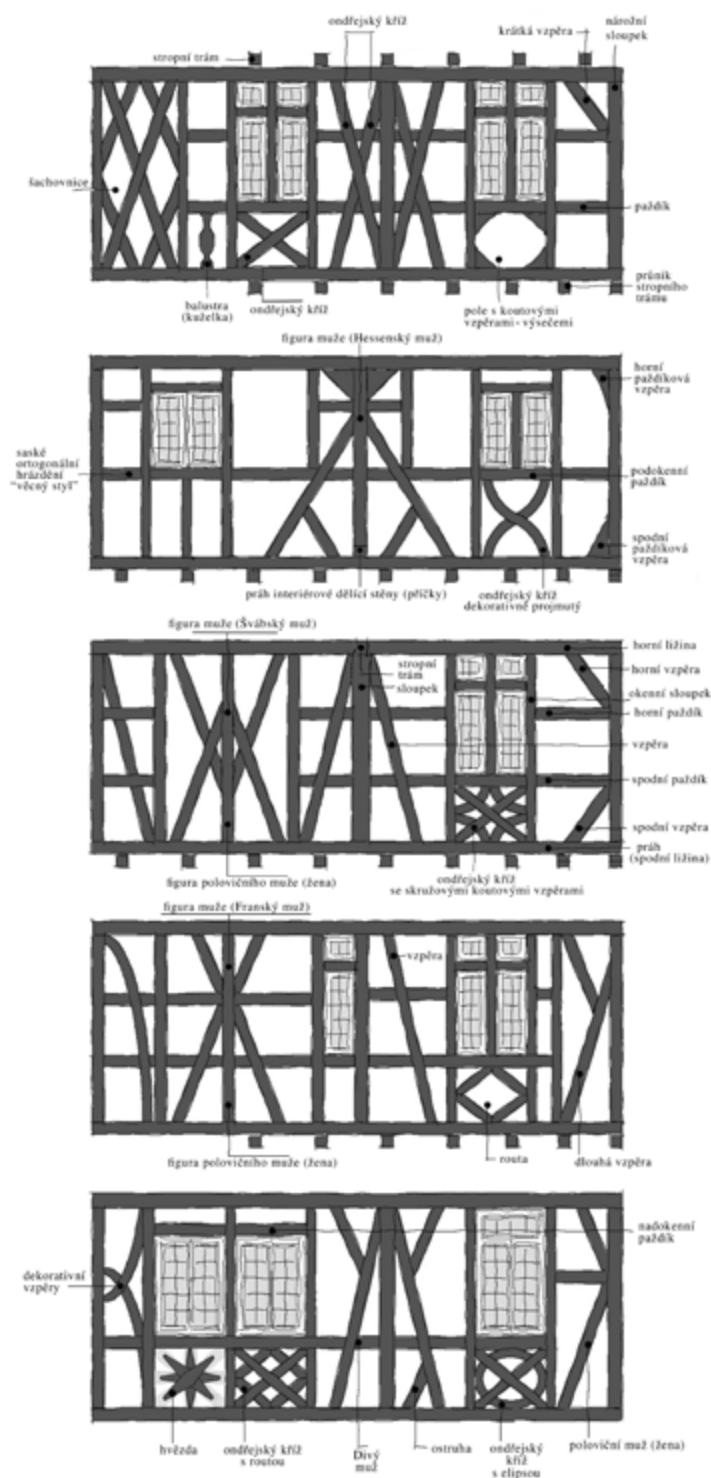
Vidlicovitě vztyčené vzpěry nahoru
i dolů, ale pouze z jedné strany, měly
symbolizovat ženu očekávající příchod
muže se vztyčenýma rukama, ženu jako
ochránkyni rodinného krbu.

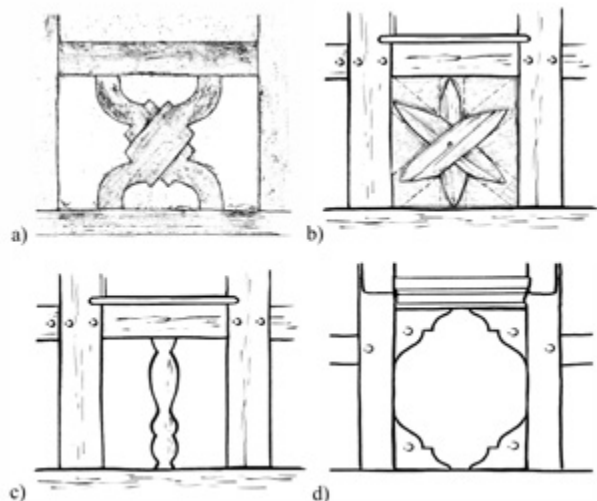
Kříž v kruhu měl symbolizovat spojení
ženské (kruh) a mužské (kříž) složky, kruh
symbolizuje sluneční kolo, a společně tak
jednotu Matky Země.

Šesticípá hvězda měla přinášet štěstí
rodině i domu.

Routa (podle listu routy vonné) je
symbolem panenství, ale i bohatství,
zajišťuje ochranu domova, rodiny
a majetku.

Šachovnice (mřížování) představovala
čarodějnickou routu, která měla zmást
čarodějnice, aby se nepřibližovaly k domu.

Motivy výplní: a) ondřejský kříž v Krušnohoří (Pernink), b) hvězdice na Tepelsku (Číhaná), c) balustra ve Slavkovském lese (Stanovice), d) kvadrilob na Toužimsku (Komárov, Luhov)

tuto architekturu vytvářel, na Moravském Valašsku, Slovácku či Slovensku. Lidová výtvarná kultura se v architektonické díle projevila jak v celkovém charakteru a v konstrukci staveb, tak v designu nábytku i v ornamentice.¹⁹ Lidové motivy, které Dušan Jurkovič používal, jako srdíčka, květiny, tulipány, sluneční terče, vějíře (poloslunce či mušle), jsou čerpány jak z lidové kultury Moravského Slovácka a širší oblasti Karpat, tak i z folklorních prvků zobecněných na vernakulární architektuře přelomu 19. a 20. století.

Motivy vernakulární architektury, které ve svých projektech Jurkovič používal, pod vlivem vídeňské secese i hnutí Arts & Crafts umně přetvářel, a to vždy se záměrem nikoliv pouhého mechanického opakování starých typů, ale se snahou najít odpovídající moderní architektonický výraz.²⁰ A tak jako na jeho vile v Brně z roku 1906, tak i v Luhačovicích na Janově domě, vile Jestřabí, Jestřabském mlýnu přebudovaném na Vodoléčebný ústav či vstupním objektu Říčních lázní z let 1902–1904 můžeme nalézt hrázděné konstrukce, které svým provedením i živou barevností odpovídají spíše romantické viktoriánské architektuře. Architekturu vzniklou pod tímto vlivem můžeme nalézt také v jiných oblastech s romantickou архитектурou. A o té bude řeč v následujícím pokračování.

19_Srov. např.: PETRÁKOVÁ, Blanka. Dekor v díle Dušana Jurkoviče. In: *Remeslo/Umenie/Dizajn*, 3/2019.

20_BOŘUTOVÁ-DEBNÁROVÁ, Dana. *Dušan Samo Jurkovič: osobnosť a dielo*. Bratislava: Pallas, 1993, s. 36;

BOŘUTOVÁ, Dana. Jurkovičov koncept (národnej) architektury. In: *Pamätná kniha. Dušan Samuel Jurkovič*.

Brezová pod Bradlom – Luhačovice 2018, s. 18–23.

a)

b)

c)

d)

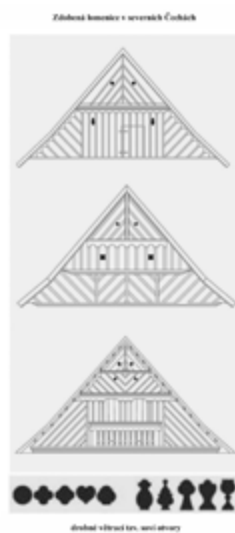
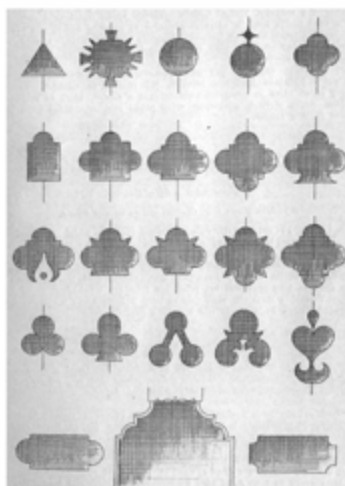
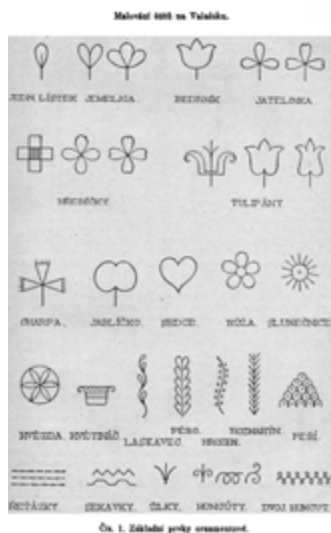

e)

f)

Řezbářské detaily: a) Přebuz, šambrána okna s nadokenní římsou, b) Přebuz, dekorativní lišty, c) Přebuz, dekorativní lišta a nadokenní římsa, d) Přebuz, lišta, e) Zahrádky u České Lípy, detail podstávky a pavlače, f) Pustevny, jídelna Libušín, dekorativní prvky šambrán, podřímsí a deštění u vstupu.

Ornamenty a malované štíty na Valašsku, různé druhy vyzírů na štítech (Převzato: D. Jurkovič, Český lid roč. 9, č. 1, 1900) a zdobená lomenice s drobnými větracími otvory v lidové architektuře severních Čech (B. Vojtíšek 2011).

Ornamenty a vrubořez v lidové architektuře západních Čech: a) Doubrava čp. 15, b, c) Doubrava čp. 9, d) Salajna čp. 24 (foto L. Zeman 2019)

LITERATURA

BOŘUTOVÁ, Dana. Jurkovičov koncept (národnej) architektury. In: *Pamětná kniha. Dušan Samuel Jurkovič*. Brezová pod Bradlom – Luhačovice: printio s.r.o., 2018, s. 18–23.

BOŘUTOVÁ–DEBNÁROVÁ, Dana. *Dušan Samo Jurkovič: osobnosť a dielo*. Bratislava: Pallas, 1993.

BUCHINGER, Günther. Villenarchitektur am Semmering. *Semmering Architektur, Band 2*, Wien – Köln – Weimar 2006.

BUREŠ, Pavel (ed.), ZEMAN, Lubomír a KONÚPEK, Jan. *Lidové stavby Karlovarského kraje*. Karlovy Vary, 2019.

FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura (Encyklopedie)*. Praha – Bratislava: SNTL, 1983.

KONVALINKOVÁ, Tereza. Podstávkový dům v regionu Podještědí – vývoj, současný stav, varianty. In: *Sborník ze semináře Vesnický dům s podstávkovou konstrukcí a jeho regionální varianty. Dokumentace, průzkum, památková péče*. Praha: NPÚ, 2010, s. 44.

KUČA, Karel a ZEMAN, Lubomír. *Památky Karlovarského kraje. Koncepce památkové péče v Karlovarském kraji*. Karlovy Vary: Karlovarský kraj, 2006.

MAY, Herbert, WALDEMER, Georg a WEIDLICH, Ariane. Farbe und Dekor am historischen Haus. *Beiträge zur gleichnamigen Tagung im Fränkischen Freilandmuseum in Bad Windsheim vom 26. bis 28. Juni 2008*. Bad Windsheim, 2010.

MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.

PANÁČEK, Michal, OTÁHAL, David a KYNCL, Tomáš. *Historické krovy – chebský fenomén*. Cheb: Typ, 2017.

PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic. Díl III. Západní Čechy*. Praha: Libri, 2005.

PETŘÁKOVÁ, Blanka. Dekor v díle Dušana Jurkoviče. *Remeslo/Umenie/Dizajn*. 2019, 3.

VAŘEKA, Josef. Hrázdný dům Chebska a jeho podíl na vzniku etnografického regionu. In: *Hrázdná architektura. Průzkum, dokumentace, ochrana, souvislosti*. Praha: NPÚ, 1999, s. 23.

VASKO-JUHASZ, Desiree. Die Südbahn, Ihre Kurorte und Hotels. *Semmering Architektur, Band 1*. Wien – Köln – Weimar, 2006.

VOJTÍŠEK, Břetislav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura v severních Čechách*. Česká Lípa: Okresní vlastivědné muzeum, 1999.

Výtvarné umění, Lumír. sv. 29, č. 13, Praha 1900, s. 160.

ZATLOUKAL, Pavel. *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2002.

ZEMAN, Lubomír a ZATLOUKAL, Pavel. *Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Foibos, 2014.

ZEMAN, Lubomír. *Historie stavebního vývoje a architektury města Jáchymova. 500 let města Jáchymova*. Jáchymov: Město Jáchymov, 2016.

ZEMAN, Lubomír. Hrázdné stavby jako specifická architektura českého pohraničí. In: *Sborník muzea Karlovarského kraje*. 2012, roč. 20, s. 99–132.

ZEMAN, Lubomír. *Karlovy Vary: architektura baroka a klasicismu [1650–1850]*. Karlovy Vary: Egeria, 2006.

ZEMAN, Lubomír. Objekty s hrázdnou konstrukcí saského typu v západním Krušnohoří. In: *Historický sborník Karlovarska*. 2004, roč. X, s. 42–63.

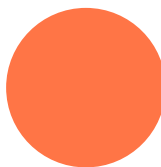
ANALÝZY

Horní Blatná č. 29, stratigrafie a materiálová analýza povrchových úprav, Národní technické muzeum v Praze, oddělení preventivní konzervace, RNDr. Eva Svobodová, Ph.D., Ing. Ivana Kopecká, Praha 11. 11. 2019.

Horní Blatná č. 29, proteinová analýza, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, doc. Ing. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D., Praha 6. 12. 2019.

Karlovy Vary, dům Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu, stratigrafie a materiálová analýza povrchových úprav, Národní technické muzeum v Praze, oddělení preventivní konzervace, RNDr. Eva Svobodová, Ph.D., Ing. Ivana Kopecká, Praha 24. 10. 2019.

Karlovy Vary, dům Zlatý jelen čp. 358 na Lučním vrchu, proteinová analýza, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, doc. Ing. Mgr. Štěpánka Kučková, Ph.D., Praha 6. 12. 2019.

SUMMARY

TRADITIONAL FORMS OF FOLK ARCHITECTURE IN WESTERN BOHEMIA

COMPARISON WITH THE CREATIONS OF DUŠAN JURKOVIČ

West Bohemia – Dušan Jurkovič – architecture – design – inspiration – vernacular architecture – historicism – art nouveau

The works of architect Dušan Jurkovič and his distinctive style influenced by folk culture is often referred to as the “national style”, which was to refresh and direct the art of tall, monumental buildings and suppressed the imitation of historical styles. Jurkovič was to study regional Carpathian folk culture and adopt decorative motifs from the local wooden folk architecture in his new architecture. He adopted the functional and structural principles from the wooden Orthodox architecture of Eastern Slovakia and the Carpathians, Transcarpathian Ukraine and Romania. Jurkovič's buildings and all equipment should have originated from the spirit of the people in Wallachia. And as such, Jurkovič's architecture was judged in opposition to the buildings in the “German” spirit. However, as determined in recent years, the development of this architectural expression was much more complicated than simply the adoption and composition of folk motifs from the territory on the border of Moravia and Slovakia.

The individual elements and motifs transformed in the distinctive creations of Jurkovič's architecture originated from traditional European architecture that dates back to the British Isles. For this reason, in this architecture we also find elements that do not quite belong to the equipment of Wallachian folk architecture, for instance, with latticework structures. The motifs of vernacular architecture, which Jurkovič used in his projects, were skilfully modified by him under the influence of Viennese Art Nouveau and the Arts & Crafts movement, always with the intention to not only mechanically imitate old archetypes, but instead with great effort to find a matching modern architectonic appearance. So we can find latticework structures, which in terms of their design and lively colour rather match the romantic Victorian architecture on his villa in Brno from 1906, and also on Jan's house in Luhačovice, Villa Jestřabí, Jestřabský Mill (Jestřabský mlýn), now transformed into the Hydrotherapy Institute (Vodoléčebný ústav), and the entrance object of Říční lázně from 1902-1904. But we can also find the architecture created under this influence in other regions with romantic architecture.

For deeper comparison of the individual motifs of folk architecture, a comparative analysis was prepared, which is divided into a series of three follow-up articles. The first of them, as the initial article, presents demonstrations of folk architecture in the territory where latticework and decorative motifs were traditionally used in wooden structures to decorate buildings in the Czech-German border region. We can find a surprising match here mainly in the popular usage of coloured paints on wooden structures, but also in many decorative elements. These motifs have become so generalised in time that they were often reproduced at the turn of the 19th and 20th century, in the huge wave of recourse to folk culture and folklore, not only in the Wallachian environment.

Rázovitost v architektuře Jana Kouly

Mgr. Lenka Merglová Pánková

Západočeské muzeum v Plzni

lmerglova@zcm.cz

„První generací nové české architektury, generací národně orientovanou, byla generace Wiehl, Zeyer, Koula (a k nim náleží i Fanta). Měla základní znak: pocit úplné spojitosti s národem, myslila vším naň a chápala všecku činnost jako povinnost k němu. Měla cosi buditelského, národ byl pro ně celým světem, milovali jeho staré a vše nové chtěli jen z toho stvořit. Ale co tuto generaci zvlášť odlišuje od předchozích velikánů je, že zaujala se pro národní práci a zejména pro malou práci, pro denní a drobné úkoly. Po knížatech architektury jsou to malí mistři v nejlepším smyslu. Počali však pro národ budovat obětavě a pilně zdola, odkud roste; máme od nich po vlasti malé měšťanské domy, radnice, kostelíky a nejradosnější ovocem jejich snah je podíl na výstavách Jubilejní a Národopisné (...)“ píše o tvůrčí generaci Jana Kouly Pavel Janák.¹

V závěru 19. století byla stále aktuálnější touha po původní české domácí architektuře. První proud emancipačního hnutí vychází ještě z historismu, kdy architekti pod literární patronací Tyršovou hledají vzory v renesanci české, již se současně snaží i teoreticky definovat. Česká renesance ovládla pavilony Jubilejní zemské výstavy navržené jejím prvním tvůrcem Antonínem Wiehlem, který měl významný vliv i na celý situační plán výstavy. Právě zde, na půdě pražského výstaviště, se současně objevuje také druhý pramen emancipačního hnutí a tím je české lidové stavitelství. Ve Wiehlově tvorbě se promítá vztah ke starobyklým technikám i zanikajícím podobám vesnických stavení nejen v populární České chalupě, ale také v dominantní vstupní dřevěné bráně, inspirované domácími předlohami a konstruované tradičními lidovými technikami. Brána vytváří kontrast, protipól k železné konstrukci průmyslového paláce Bedřicha Münzbergera.² Vstup branou v „*selešském slohu českém*“ působí symbolicky a Česká chalupa, která sice stála v ústraní, ale důležitostí si nezadala se vstupní branou, se ukázala umělecky i politicky programovou.

1_JANÁK, Pavel. Národní věc a čeští architekti. *Národ*, 1917, I, s. 295.

2_Do tvorby Wiehlovy generace se promítl vliv první výstavy slovenské výšivky konané roku 1887 v Martině. Zde byla k vidění vstupní brána od architekta Blažeje Bully (1852–1919), který přizval k jejímu zbudování lidové mistry z Oravy. Na výstavě bránu obdivoval i Jan Koula a Dušan Jurkovič. Bullovo dílo je považováno za jeden z významných zdrojů či impulzů k práci inspirované lidovým stavitelstvím. ŽÁKAVEC, František. *Dílo Dušana Jurkoviče*. Praha: Vesmír, 1929, s. 89.

Slovanské stavení (převzato: Paul, Lohfeldt: Die Holzbaukunst. Berlin 1880, s. 226)

Tvůrcem České chalupy nebyl jeden architekt, ale podílel se na ní celý tým spolupracovníků, tzv. Kroužek České chalupy. Rozhodnutí umístit lidovou stavbu mezi novorenesanční pavilony přišel sice nedlouho před zahájením výstavy, organizování její stavby a následného vybavení bylo velmi spontánní, ale ve výsledku sklídila chalupa nečekaný úspěch.³ Myšlenka na mapování a propagaci lidového stavitelství však byla mnohem starší.

První vážný zájem o lidové stavitelství projevil výtvarný odbor Umělecké Besedy na popud Jana Nerudy v roce 1880. Tehdy se zrodil název Česká chalupa a pod ním bylo zamýšleno vypracovat rozsáhlé dílo.⁴ Redaktorem chystané publikace měl být Jan Koula. Společně se Soběslavem Pinkasem a Antonínem Wiehlem plánovali vyhotovit studie k různým typům ohrožených českých lidových staveb. Jediným výsledkem však bylo svolání na záchranu památek staveb lidových, vydané Uměleckou Besedou roku 1880.⁵

3_ V lednu 1891 se počala plánovat stavba České chalupy, v březnu jmenován Výbor pro výstavu lidového umění v Čechách. Tento tzv. Kroužek České chalupy poté vybavil interiéry České chalupy předměty z jednotlivých regionů. Předsedou výboru se stal A. Jirásek, jednatelem J. L. Píčí, členy mimo jiné J. Náprstková, R. Tyršová, J. Koula, A. Wiehl, Č. Zíbrt. Podrobně *Sto let práce: Zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze 1891*, Praha 1893, s. 114, 117; TYRŠOVÁ, Renáta. Naše jubilejní výstava. *Osvěta*, 1891, roč. XXI, s. 931.

4_ KOULA, Jan. Studie chalup. *Zprávy Spolku architektův a inženýrů v Království českém*, 1884, XIX, s. 90. „Uměl. Beseda chtěla totiž vypsati pak několik konkursů na rozličná stavení vesnická, chalupy a statky, kde mělo se vedle největší praktičnosti rozvrhu též k tomu přihlížeti, by starý ráz do dovolené míry byl zachován aneb sloh vůbec byl na základě starém pro nynější požadavky uzpůsoben. Cenou poctěné projekty takové měly v jiném dílku uveřejněny býti a sloužiti venkovu našemu za předlohy k novým jeho stavbám.“ K uskutečnění plánu však nedošlo, příspěvky byly navraceny autorům. U článku zveřejňuje dvě „skizzy pana Havránek, které si byl v polabské krajině mezi Nymburkem až Liběchovem (nad Mělníkem) před mnoha lety nakreslil“, píše Koula tamtéž. Malíř Haushoferovy školy Bedřich Havránek (1821–1899) lidové stavitelství kreslil a maloval v Posázaví, ve středních a severních Čechách a ojedinelé na Českomoravské vrchovině od 50. let 19. století až do své smrti.

5_ PROUSEK, Jan. *Dřevěné stavby starobylé roubené a lidový nábytek v severo-východních Čechách*. Praha: F. Šimáček, 1895, s. 2.

Studie dřevěných staveb českých, kresba Bedřicha Havráňka, před 1884 (převzato: Jan, Koula. Studie chalup. Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém, 1884, č. 2, tab. XI.)

Od roku 1880 řada umělců mapovala památky lidového stavitelství, mnozí z nich čas od času publikovali své kresby v dobových časopisech.⁶ O tom, že to nebyli výhradně výtvarní umělci, svědčí články o lidovém stavitelství otištěné roku 1887 v časopise Květy Aloisem Jiráskem, jehož texty doprovázel kresbami Jan Prousek. A právě Jirásek, Wiehl, Koula a Prousek pak⁷ stáli u zrodu České chalupy. Svými studiemi, kresbami a teoretickými znalostmi přispěli k vytvoření výstavního pavilonu, jenž nebyl jen kopií jednoho konkrétního českého statku, ale syntézou charakteristických prvků, vytvářejících kulisu k interiéru, který posloužil jako výstavní sály. V nich se představily jednotlivé významné regiony svými kroji, výšivkami a nábytkem.

6_Je možné, že aktivita Umělecké Besedy souvisela s vydáním knihy Paula Lehfeltda, do níž zařadil stať o slovanské architektuře, její charakteristice a odlišnostech od německé či švýcarské. LEHFELDT, Paul. *Die Holzbaukunst*. Berlin 1880, s. 208–228. Kniha je několikrát zmiňována také samotným Koulou v člancích o lidovém stavitelství v letech 1883 a 1900. Lehfeldt převzal informace i vyobrazení slovanského příbytku z článku GRUEBER, Bernhard. Charakteristik der Baudenkmale Böhmens. *Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*. Wien 1856, I, s. 247. Jediný A. Jirásek ocenil počín B. Gruebera z roku 1856, kdy vedle české roubenky mapuje středověké památky na českém území. JIRÁSEK, Alois. České chalupy. *Květy*, 1887, IX, s. 61–67, 175–180.

7_Alois Jirásek tamtéž, s. 180. Svoji stať končí výzvou: „...a poněvadž český spisovatel nemůže sobě ani hezké chaloupky vystavěti, doporučuji našim bohatým vlastencům, aby si dali vystavěti zahradní domy nebo villy v českém slohu. Letní ta sídla budou jako klíčky, sličná a lépe nežli nějaký ten „Schweizerhaus“ budou slušeti našim krajinám.“

Jan Koula (1855–1919) patřil k čelným představitelům druhé vlny novorenesančních tvůrců a úkolem tohoto článku je zjistit, jakou roli sehrál v hledání a využití prvků selského stavitelství při formování moderní architektury; kdy se poprvé projevil v jeho tvorbě příklon k lidovému umění a kam až jej v rámci jeho vlastních projektů inspirace z lidové tvorby zavedly.⁸

Jan Koula ukončil studia architektury na Českém polytechnickém ústavu v Praze (dnes ČVUT) roku 1877 a pokračoval ve studiu na vídeňské akademii, v ateliéru Theofila von Hansena. Po roce se vrátil zpět do Prahy, aby se ujal výuky na pražské technice, kde vyučoval architektonickou a ornamentální kresbu po celý svůj život. Jako výkonný architekt spolupracoval na mnoha návrzích s Antonínem Wiehlem, účastnil se celé řady soutěží, z nichž bylo realizováno jen málo. Jako znalec užitého umění (a jeho velký propagátor) se zajímal také o památky lidové kultury. Rázovité stavby, kroje a výšivky dokumentoval ve svých fotografiích, kresbách i teoretických statích a později reflektoval v mnoha vlastních návrzích.⁹

První Koulovy kresby lidových staveb pocházejí z období jeho pobytu ve Vídni, z let 1877–1878, kdy studoval na Akademii výtvarných umění u dánského architekta Hansena. V jeho školních návrzích a cvičeních převládá téma novorenesance, ale vedle ní se zabývá i problémem, který byl rovněž v té době ve Vídni aktuální. V 70. letech se v rakouské metropoli rodí projekt výstavby vilkové čtvrti určené pro střední třídu pod názvem Cottage viertel neboli „Koteesch“. Podoba staveb, které zde v několika fázích vznikaly, byla odvozena od architektury anglického venkova. Anglické cottage se stávaly populární minimálně od 18. století, kdy se začínají objevovat v romantických krajinářských projektech. Rodinný dům anglického typu pro trvalé užívání se potom formoval po několik generací a výsledek je produktem a organizovaným výrazem společenských potřeb stavebníků, pro něž byl tvořen. Forma pochází z anglického selského domu, „...jehož zdravé jádro bylo Morrisem a jeho uměleckou družinou duchovně vytěženo, zpracováno a uměleckými pracemi architektů, počínaje Voyseyem až po Baille Scotta a Mackintoche, dovršeno.“ píše o ní Josef Marek, žák J. Kotěry a D. Jurkoviče roku 1919.¹⁰ U zrodu vilové kolonie ve Vídni stál vedle architekta Heinricha Ferstela také historik Rudolf Eitelberger. A právě Eitelbergerovy přednášky, které Jan Koula při svém pobytu navštěvoval, údajně ovlivnily též jeho budoucí vztah k užitému umění.¹¹ Pro kolonii Cottage viertel bylo v prvním desetiletí vyprojektováno asi padesát staveb, které následovaly anglický vzor. Jejich nepravdělné půdorysy, arkýře, dřevěné verandy, stupňovité štíty se stylově velmi různily. Jednotlivé architektonické články vycházely z gotiky nebo renesance a v práci se dřevem našly uplatnění mimo jiné prvky lidového stavitelství a řezbářství.¹²

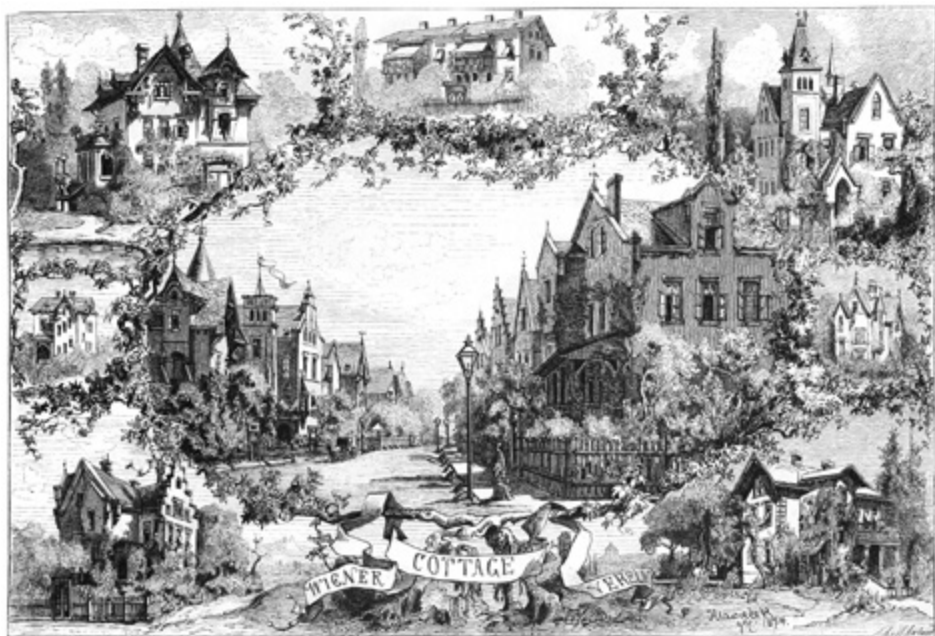
8_Renáta Tyršová označuje Jana Koulu za prvního, kdo ve stopách Mánesových a Němcové objevuje lidové umění Slovenska. TYRŠOVÁ, Renáta. O slovenských výšivkách. *Národ*, 1917, roč. I, s. 226. Josef i Quido Mánesovi byli v tomto směru pro Koulu velkými vzory. Drobná olejomalba selského stavení označená „z pozůstalosti Q. Mánesa“, které si Koula velmi cenil, se dodnes uchovala ve vlastnictví rodiny.

9_Koulův zájem o výšivky započal již brzy po výstavě, kterou organizoval s Josefou Náprstkovou Antonín Studnička roku 1880 na Střeleckém ostrově v Praze. Odbornějšímu a cílevědomému bádání se věnoval od roku 1886, kdy byl založen *Výbor pro zavedení a pěstování národního vyšívání na školách pražských a v rodinách*. Cestování po moravských a slovenských krajích, fotografování krajů a lidového stavitelství se věnoval od roku 1887. Podrobněji MERGLOVÁ PÁNKOVÁ, Lenka a MERGL, Jan. *Jan Koula novorenesančník a vlastímil*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019, s. 147 a dále.

10_MAREK, Josef. Nouze bytová a dům rodinný. *Národ*, 1919, III, s. 207

11_KOULA, Jan E. *O tatínkovi. Vzpomínky*. Rukopis 1965 (Soukromý archiv).

12_Práci na projektu se věnovala řada architektů. Ve stejné době jako Koula se vydal z pražské polytechniky na studia do vídeňské akademie také Max Kropf, rodák z Podmokel. Navštěvoval ateliér architekta Friedricha Schmidta a po ukončení školy se usadil ve Vídni. V roce 1887 získal ocenění za návrhy rodinných domů určených pro Cottage Viertel. V návrzích uplatňoval také hrázdné prvky tradiční německé architektury.

Cottage-Viertel ve Vídni, podle dřevorytu Antona Hlavazeka, 1874 (převzato: Zur Wohnungsreform in Wien. Die Gartenlaube – Illustriertes Familienblatt, Leipzig 1878, XXVI, s. 235.)

Snad právě v souvislosti s tímto vídeňským podnikem nalézáme mezi Koulovými školními kresbami také „*Komposition eines Hauschens am Stiel des böhmischen Bauernhauses*“. Tam, kde se vídeňští architekti odkazují ke „Cottage in English Styl“, tam Jan Koula hledá inspiraci u „české selské chalupy“, malebné dřevěné stavby na vysoké podezdívce, s verandou a venkovním schodištěm, zdobnou lomenicí s náročnou skladbou prkenného bednění a vyřezávanými sloupky či okenicemi. Interiér, redukovaný v přízemí na světnici a kuchyni, je v patře doplněn dalšími dvěma místnostmi. Není zde ale uvedena žádná konkrétní lokalita, odkud tehdy student Koula čerpal svoji „selskou inspiraci“.¹³

Po návratu z Vídně se Jan Koula vedle pedagogické činnosti věnuje architektonickým návrhům převážně ve stylu klasické renesance, z nichž se realizace dočkala například stavba sokolovny v Českém Brodě.¹⁴ K lidové tvorbě se obrací po svolání Umělecké Besedy v roce 1880, kdy se

13_ Stavbám kolonie Cottage Viertel je mnohem příbuznější Koulův pozdější akvarel z roku 1881. Podobně jako Karl von Borkowski, vrchní architekt kolonie, použil ve svém návrhu historický repertoár forem. Borkowski s oblibou využíval novogotické a renesanční prvky, které kombinoval. Ve fasádách našel uplatnění pro sgrafita, různé barevné cihlové pásy či vyřezávané dřevěné konzoly, typické byly i vysoké francouzské střechy, arkýře a věže.

14_ V roce 1884 dává do soutěže plán na budovu Musea Království českého, který připravil ve stylu klasické renesance společně s A. Wiehlem. Ačkoliv jsou oba propagátory české renesance, volí pro veřejné stavby výlučně italskou renesanci. Národní styl české renesance uplatňuje Koula na formování malé architektury, nábytku. K nábytku MERGLOVÁ PÁNKOVÁ, Lenka a MERGL, Jan. *Jan Koula novorenesančník a vlastimil*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019, s. 47 a násled.

Domek ve stylu českých chalup, Jan Koula, 1877–1878, kresba tuší – detail, přípravná školní práce, 30 × 46,3 cm (Ze sbírek Národního technického muzea v Praze, ID 20070102/03)

začíná zaobírat stavbami „srubového charakteru“ na severovýchodě Čech. Mnohá zajímavá místa kreslí a akvareluje. První Koulovy ilustrace vycházejí časopisecky ve Světozoru roku 1883, ve stejném roce publikuje i krátký text o českém selském slohu, kde si stěžuje na příčiny nečinnosti v mapování památek, když „...byly utlumeny snahy podobné většinou indolencí neb i posměchem kruhů odborných“.¹⁵ Upozorňuje na zajímavá místa a charakter, jímž se odlišují od tradičního německého hrázděného typu. Pokouší se také zodpovědět otázku, proč má význam mapovat a zakreslovat stavby, jež odporují stávajícímu stavebnímu zákonu a doporučuje jejich specificky českou povahu k využití alespoň pro menší stavby volnočasového charakteru. „Že jest to možné, dokázal již pan rada architekt Schmoranz, jenž výletní myslivnu velmi pěkně v tom způsobu rozřešil“, uvádí v odkazu na letohrádek rakouského velkopřemyslníka, rytíře Richarda Drasche z Wartinberka v oboře pod Kunětickou horou, který architekt František Schmoranz postavil jako „(...) stavby s použitím motivů domácích by nabyla krásného vzezření a zajisté i změny, an se mnohemu to věčně opakování vzorů sestárých již znechutilo“.¹⁶ V souvislosti s využitím tohoto příkladu v praxi opakuje „(...) svolání k našim inženýrům a architektům zvláště venkovským, by v okrsku své působnosti všímali si památek těchto, jakož i renaissančních a gothických“.¹⁷

15_KOULA, Jan. Slovanské chaloupky: Chalupa slovenská. *Světozor*, 1883, XVII, s. 417.

16_KOULA, Jan. O české chaloupce a památkách našich vůbec. *Zprávy Spolku architektův a inženýrů v Království českém*, 1883, XVIII, s. 53.

17_Budova Lovčického zámku z roku 1882 je považována za stavbu v alpském stylu. V době svého vzniku označována za „(...) první moderní upotřebení slohu české chalupy“. Viz: SCHMORANZ, Gustav. František Schmoranz. In: KARÁSEK, Josef. *Sborník Čechů Dolnorakouských*. 1895, s. 99–102. V této souvislosti Koula zcela opomíjí lesovnu na Maxičkách u Děčína, kterou podle slovanské roubenky postavil pro rod Thunů B. Grueber již kolem roku 1853. LAŠTOVIČKOVÁ, Věra. Zwischen Klassik und Romantik. Das architektonische schaffen Bernhard Gruebers. *Umění*, 2013, LXI, 2, s. 143.

Zahradní domek, Jan Koula, 1881, akvarel 24,5 × 31,5 cm (Ze sbírek Národního technického muzea v Praze, ID 20070102/02)

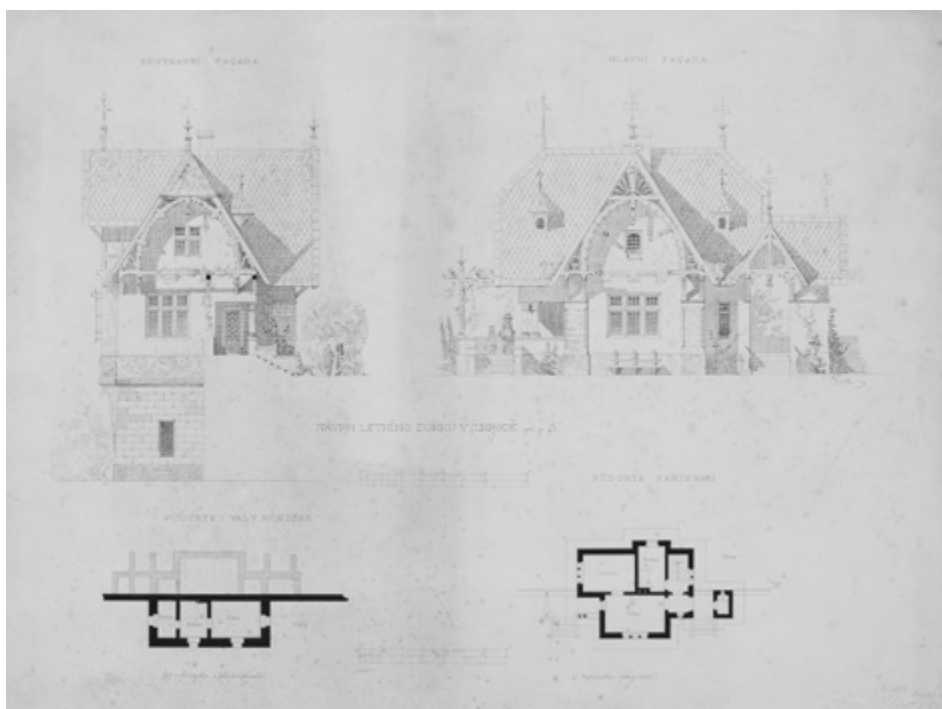
S tímto svoláním je jistě spojen i Koulův zájem o plán přestavby Vlašského dvora v Kutné Hoře v roce 1880. V kresbách a akvarelech zachycuje město i památku samotnou. Kromě toho se zabývá i otázkami postoje k restaurování poškozené památky;¹⁸ soustřeďuje se na studium vývoje článků pozdně gotické architektury a vrací se ke knize Violletta-le-Duca *Dictionnaire raisonné*, kterou zná už z dob studií.¹⁹ Ke knize i jejímu autorovi si Koula zachoval velký obdiv až do pozdního věku. Způsob, jímž francouzský architekt a historik umění popularizoval vědecké metody a předávání zkušeností, se lišil od zavedené akademické výuky, kterou oba společně odsuzovali. Encyklopedická hesla knihy doplněná podrobnými ilustracemi připomínala názorné poznámky, které si pořizoval student Jan Koula ještě na pražské technice, jejíž výuka byla tradičně orientovaná zejména na užitkové stavitelství. Jeho poznámky jsou plné podrobných ilustrovaných návodů k budování nejzákladnějších konstrukcí a vybavení domu.²⁰

Opakované studium domácích památek pomáhalo Koulovi pochopit pravidla formování a vývoje konstrukcí i výzdoby u jednotlivých slohových etap. Poučen M. Tyršem a O. Hostinským hledal v památkách také vazby mezi uměleckou formou a národním duchem. Studium starých slohů a souběžné poznávání zákonitostí lidového stavitelství vede k akvarelu z roku 1881. Je na něm stavba se strmou sedlovou střechou, otevřeným krovem, renesančními okny, renesančními, snad toskánskými, sloupy u vchodu a výraznou nárožní bosáží. Ze slovníku lidového řezbářství obohacuje dům profilace sloupků a před zděný štít vystupuje otevřený vazníkový krov klenebního vzezření s bohatým vyřezáváním. Zcela chybí půvabná pavláška, která byla ozdobou domku nakresleného ještě ve vídeňském ateliéru.

18_Soutěže na projekt přestavby Vlašského dvora v roce 1881 se zúčastnil i Jan Koula. Dlouhodobě spolupracoval s architektem Jiřím Zachem z Kutné Hory, s nímž jej spojoval zájem o archeologii a výzkum středověké keramiky. Kresby Vlašského dvora z roku 1880 od J. Zacha a plány pro soutěž jsou uloženy ve Fondu č. 22 Jan Koula, Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea v Praze. Viz též ŠVÁCHA, Rostislav. Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918). *Umění*, 1991, XXXIX, s. 409.

19_VIOLETTE-LE-DUC, E. E. *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. Paris 1854.

20_Student se měl detailně vyznat v užívaných druzích zdiva, v konstrukci krovu, technice pokládání krytiny nebo v budování komínů a kamen. Poznámky jsou uloženy ve Fondu č. 22 Jan Koula, Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea v Praze.

**Vilka pro českobrodské Zahrady, Jan Koula, asi 1905, kresba tuší 47 × 62 cm
(Ze sbírek Národního technického muzea v Praze, ID 20070102/02)**

Koulou navržená vilka má s lidovou architekturou jen málo společného. Její stylová výzdoba i půdorysný rozvrh se opírá o nové směry v konstrukci domu pro střední vrstvu, tzv. English Cottage nebo Rural Gothic–Styl Cottage, které byly využity a rozvinuty při budování již zmíněné vídeňské čtvrti.²¹ Některé konstrukční nebo výzdobné prvky sice mohly být inspirovány lidovým prostředím, ale výsledkem je romantická stavba, jejíž jednotlivé části odkazují k významným dobám české historie. Charakteristické je renesanční kamenné ostění oken s jednoduchou profilací, na obrázku ještě oživené efektem středověké skleněné terčíkové výplně. Romantický dojem vyvolává zejména lomený oblouk obnaženého krovu ukončený v rozích segmenty kružbové panelace a žebrová profilace všech dřevěných částí. Z odkazů na pozdní gotiku a ranou renesanci doby jagellonské seskládal Koula „národní styl“ obdobně, jako tomu bylo při rekonstrukci českého slohu renesančního, kdy lunetová římsa nebo sgrafitová výzdoba měly poukázat na domácí tradice rozvoje tohoto původně italského slohu. Podobně se Jan Koula pokusil (a s ním i další architekti a teoretikové) ještě na počátku 20. století nalézt zdroj národního stylu i v baroku.²²

21_Takové náměty přináší například: LOUDON, John Claudie. *Encyklopedia of Cottage, Farm and Villa Architecture and Furniture*. Londýn 1833; KERR, Robert. *The English Gentleman's House*. Londýn 1861 a řada dalších publikací.

22_Dům s novobarokní fasádou v Pařížské ulici z roku 1902, který je v sousedství kostela sv. Mikuláše.

S mírnou obměnou dřevěných prvků se opakuje návrh stavby z roku 1881 ještě v podobě vilky určené dceři Viktorii, respektive Emilu Svobodovi, kterou lze zařadit do roku 1905. Kresba sice není datována, ale právě toho roku se Svoboda stal Koulovým zetěm a získal stavební parcelu v Zahradách u Českého Brodu, kam byl projekt situován. Liší se vysokou kamennou podezdívkou, která je použita pro vyrovnání terénu, a detaily, například ozdobami v podobě gryfů na okraji střechy.²³

Při výběru a přípravě lidových staveb pro Národopisnou výstavu v Praze roku 1895 se často Koulova pozornost obracela ke kostelíku sv. Bartoloměje v Koči. Vesnická stavba probudila Koulovův zájem již na počátku osmdesátých let. Poprvé vyšla ilustrace podle jeho kresby i s odborným popisem ve Světozoru roku 1884.²⁴ Zajímal se o historii a konstrukci stavby z pozice architekta, ale jako malíř a tvůrce užitého umění také o vnitřní malovanou výzdobu, jejíž odezvy lze vysledovat v jeho návrzích novorenesanční ornamentiky. Kostel patří mezi nejstarší a opakovaně publikované Koulovy kresby. V souvislosti s připravovanou rekonstrukcí této významné památky vychází v letech 1895 až 1896 celá řada článků.²⁵ Opravou, plánovanou na rok 1897, se mělo oslavit pětisté výročí od jejího založení. Kostel, který byl v 17. století přebudován, se měl vrátit do „původního stavu“, brídlice měla nahradit šindele, nová klenba dřevěný malovaný strop. Tehdy se Jan Koula a Čeněk Zíbrt v Národních listech, Českém lidu a Světozoru staví na stranu veřejného mínění, které se regotizaci kostelíka brání: „*Tak odstraní se dřevěné podsebití kol presbyteře, dřevěné krakorce tažných trámů na hlavní lodi, dřevěná malovaná kruchta, dřevěný, malbou celý pokrytý rovný strop a ostatní vnitřní jednoduchá úprava. Také starodávné rázovitě, dřevěné oplocení s krácaty zmizí a ustoupí kamenné hradbě. Padne šindelová střecha a místo selské té čepice nasadí se kostelíku i věži brídlicový cylindr, odhodí se halena dřevěných jednotlivostí, oblékne se do kamenného fráčku a uniforma bude hotova.*“ Společně se Zíbrtem se zasazují „*aby chrámek zůstal, jak se během věků vyvinul, netknuto má zůstatí vše, co za různých dob sem sneseno bylo. (...) jeho původní úpravu nikdo neviděl a proto buď zachovány krakorce, krytá chodba i dřevěná věž.*“²⁶ Velmi podrobně a s památkářskou důsledností rozebírá Koula stavební vývoj a jednotlivé prvky kreslí. Z té doby pocházejí Koulovy kresby detailů konstrukce, vazeb trámů a klenutí dřevěného mostu.²⁷ Zaujme nejen moderní přístup k památce (který pro Koulu nebyl vždy typický), ale také způsob, jakým jednotlivé části stavby detailně rozkresluje, popisuje a časově zařazuje. Různé stavební prvky a logika, se kterou se během staletí organicky v kostelíku v Koči poskládaly, poskytují zřejmě i klíč ke slohu jeho vlastního bubenečského domu.

Studium lidových staveb, jemuž se Jan Koula souběžně v osmdesátých letech věnoval v severovýchodních Čechách, na Moravě i Slovensku, pak zúročil nejen v publikovaných fotografiích, kresbách a akvarelech, ale zejména u příležitosti řady pražských výstav. Provolání Umělecké Besedy z roku 1880 namířené směrem k výtvarným umělcům Koula naplnil v rámci Jubilejní zemské výstavy roku 1891 při budování České chalupy. Chalupa se potom stala impulzem k Národopisné výstavě československé roku 1895 a řadě krajských výstav, které jí předcházely v letech 1892 až 1895 a mapovaly lidové umění po jednotlivých regionech. Vskutku nezapome-

23_Gryfy ve střešní výzdobě uplatnil rovněž při stavbě novorenesanční sokolovny v Českém Brodě. Styl, v němž jsou oba domky navrženy, připomíná studii D. S. Jurkoviče z roku 1898 k vile Růžkenka, letoviska pod Radhoštěm. BOŘUTOVÁ, Dana. Cesty hledání seba. Folklorne inšpirácie u Blažeja Bullu a Dušana Jurkoviča. In: *Slovanství a česká kultura 19. století: sborník příspěvků z 25. ročníku symposia k problematice 19. století v Plzni*. Praha 2006, s. 307–323.

24_KOULA, Jan. Kostelík sv. Bartoloměje v Kočím blíže Chrudimi. *Světozor*, 1884, XVIII, s. 124, 131.

25_Světozor, 1895, s. 226; *Český lid*, 1895, s. 139–140, 382; *Národní listy*, 1896, č. 49, s. 4; *Národní listy*, 1896, č. 67, s. 2.

26_ZÍBRT, Čeněk. Kostel dřevěný v Koči. *Český lid*, 1896, V, s. 381–382; KOULA, Jan. Kostelík sv. Bartoloměje v Kočím blíže Chrudimi. *Světozor*, 1884, XVIII, s. 124.

27_Koulova kresba u článku ZÍBRT, Čeněk. Dřevěné kostelíky v českých zemích. *Český lid*, 1895, IV, s. 139–141.

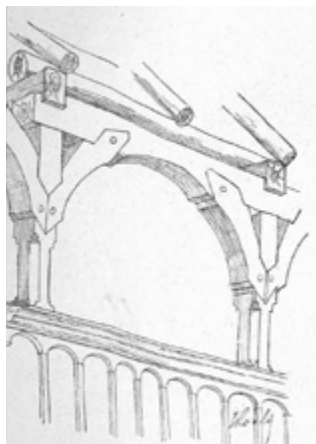
Kostelík sv. Bartoloměje v Kočí blíže Chrudimi, ilustrace podle kresby Jana Kouly, 1884 (převzato: Světozor, XVIII, 1884, s. 124.)

nutelnou součástí Národopisné výstavy byl její skansen; vesnice či dědina – velká okrouhlice s dřevěným kostelíkem uprostřed, dokola s chalupami a statky od Domažlicka až k Oravě, od jihočeských Blat až k Opavě – celého Československa, tehdy však ještě bez státní samostatnosti. Stavitelé Sochor, Koula, Kříženecký, Makovec, Chrudimský, Podhajský, Čenský, Jurkovič, Vejrych a řada dalších uskutečnili velké souborné dílo, které se bohužel nezachovalo v celistvé podobě, ale ve fotografiích, modelech a stavební dokumentaci. Koula pro vesnici navrhl Starou rychtu baráčekovou, umělou stavbu, pro niž našel vzory ve vesnických rychtách v Podhoří u Opocna a radnici v Železném Brodě. Spolu s Josefem Klvaňou připravili i tzv. Tvrdonickou chalupu, statek z Tvrdonic, vísky nedaleko Lanžhota: základ z kamene a cihel, nepálených vepřovic, na stěny položený dřevěný krov a došková střecha. Síň s klenutým výstupkem, malovaným „žudrem“, kam byla zejména upřena Koulova pozornost, protože jejich ornamenty i barevnost kopírovaly zdejší výšivky. Vedle toho Koula připravil plány pro kovárnu a hostinec „U posledního tábority“ v podobě hradu Zvíkova s Alšovými kresbami.²⁸

Když se uzavřely brány výstaviště a utichl ruch Národopisné výstavy, měl již Jan Koula připraven projekt pro vlastní rodinnou vilku. V listopadu roku 1895 se pustil do stavby rodinného domu za hranicemi tehdejší Prahy. V Bubenči, kam se z Prahy jezdilo spíše na letní byt, vznikala na konci století nová vilová čtvrť. Společně se sochařem Stanislavem Suchardou si zde manželé Koulovi zakoupili pozemky v blízkosti buštěhradské dráhy. Stanislav Sucharda zadal práce na svém novorenesančním domě stavebnímu podnikateli Františku Schlafferovi, Jan Koula stavbou svého rodinného domu pověřil stavitele Rudolfa Koukolu, který současně stavěl i další domy v sousedství. V zahradě, o málo větší než deset arů, posunul stavebník dům směrem ke komunikaci a dal tak vzniknout volné ploše za domem, která sousedila s pozemkem přítele sochaře Suchardy a od města byla izolována kolejemi buštěhradské dráhy. Na sever, do ulice, směřovala menší okna ze vstupní haly a kuchyně. Mohutné vstupní dveře s kovářím dominující celé fasádě a vedle nich malá nika se sochou svatého Ivana, umístěná pod krakorci arkýře, připomenou romantický sloh novogotiky. Zadní fasádu však architekt otevřel do zahrady velkým trojdielným oknem v patře a francouzským oknem vedoucím do zimní zahrady, která navazovala na jídelnu.

²⁸ *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha: J. Otto, 1897, s. 104.

**Detail konstrukce kostelíka
sv. Bartoloměje v Kočí, Jan
Koula, kresba, 1895 (převzato:
Český lid, IV, 1895, s. 140.)**

**Slovácká chalupa z Tvrdonic, 1895, podle návrhu J. Kouly
pro Národopisnou výstavu československou v Praze
(převzato: Národopisná výstava československá v Praze
1895. Praha 1895, s. 64.)**

Není zde ani lomenice, ani roubení, které na selských staveních Koula tolik obdivoval, snad jen horizontální pás, ohraničený římsami mezi okny patra a přízemí, připomíná rozdělení selské stavby na spodní podezdívkovou a horní dřevěnou část domu. Celá stavba tak působí překvapivě štíhlým, vertikálním dojmem. Jediným prvkem, který je důvěrně známý z dřívějších Koulových kreseb a studií, je odhalená vazba krovu ve štítu, do jisté míry inspirovaná lidovými, domácími motivy loubí a konstruovaná za přispění znalosti starobylých tesařských technik. Tady se snad odvolává na klenutí dřevěného mostu v Kočí.

Nádech rázovitosti dodává domu dekorace čelní stěny, v níž potvrzuje stavebník obdiv k Mikoláši Alšovi. Výzdobu pro vlastní dům navrhl celoplošnou a barevnou, provedenou speciální kombinovanou technikou malovaných sgrafit, kterou, podle svých slov, dokonce sám vyvinul.²⁹ Ze strany uliční fasády je umístěna postava alšovské ženy, která připomene zbojníky z interiéru Jurkovičova Libušína na Pustevnách. Na zahradní straně jsou dětské postavičky pečující o stromy v sadu.

Vzdálenost vilky od centra, způsob umístění na pozemku, koncepce interiéru i propojení vnitřních prostor se zahradou je charakteristické pro anglické vzory a odvíjí se od ryze osobních nároků stavebníka a jeho rodiny. Zcela nová je i nezávislost na stavebním řádu, typická pro vznik cottageových kolonií. Koula se sice při návrhu svého rodinného domu částečně navrácí k akvarelu vilky z roku 1881, kde hlavním slohem byla pozdní gotika a raná renesance vlády Jagellonců, stavbu navrhuje v podobném duchu, ale definitivně vypouští výraznou nárožní bosáž či sloupky s hlavicemi a důraz nově klade na dřevěné prvky. Charakter a funkčnost tesaných dřevěných článků, pro něž nachází četné využití na fasádě i v interiéru, měl možnost velmi podrobně studovat během příprav lidových staveb pro právě zakončenou Národopisnou výstavu či ve studiích pro svou akci na záchranu kostelíka v Kočí. Fasádu nové stavby oživuje malovaným „alšovským“ výjevem, námětem příbuzným výzdobě pozdějších Jurkovičových staveb. Použití celkového principu srubové stavby, vyřezávaných lomenic a půvabných pavláček, které známe z jeho kreseb selských stavení, se pro dům městského typu nerozhodl, možná se toho neodvážil.

²⁹_K technice výzdoby viz KOULA, Jan. Dům bratří Auerů v Plzni. *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém*, 1895, XXIX, s. 55–56.

**Rodinná vila v Bubenči, pohled / návrh
J. Koula 1895, realizace 1896 (Ze sbírek
Národního technického muzea v Praze,
po r. 1896, ID 20070105/07)**

V teoretických statích z osmdesátých let opakuje názor, že studie venkovských sídel by bylo vhodné využít pro doplňkové stavby ze dřeva, jimiž míní „*letohrádky, kiosky, altany, kuželníky, tedy stavby luxuriosní*“. Užit jich pro stavbu městského domu se mu nejeví reálné z důvodu požární bezpečnosti, neb „*stavební řád jich více stavěti nedovoluje*“.³⁰

Ve stejném duchu jako dům připravil Jan Koula i výstavu jeho interiéru. I když podstata nábytkové architektury, většina námětů pro dřevěné intarzie a zejména typ dřevěného obložení „*deštění stěn a trámový strop*“ patří k projevům převzatým z renesančního interiéru, výsledný dojem dotvářený výšivkami a keramickým nádobím vyznívá v národním, lidovém tónu.³¹

Ke studiu lidových staveb a k návrhům jimi inspirovaným se Koula vrátil ještě několikrát. Na konci léta roku 1896 se vydává na velkou cestu po Slovensku a jižní Moravě se spisovatelem Aloisem Jiráskem. Spisovatel získal roku 1896 finanční podporu od spolku Svatobor na tři studijní cesty, určené k přípravě historických podkladů pro románovou trilogii Bratrstvo. Na první z nich, v srpnu 1896, se vydal s Janem Koulou, který mu byl zasvěceným průvodcem. Na základě poznatků z této cesty sepiše Jan Koula v roce 1901 článek o husitské architektuře na Slovensku, kam „*s táborskými houfy přešel kus naší renesanční historie*“.³² Ve svém pojednání o dřevěných stavbách ve stolici Gemerské, Malohontské a Novohradské se zabývá historií oblasti mezi Košicemi a Zvolenem, kde v 15. století vznikaly kolonie Čechů, kteří odešli z vlasti za Janem Jiskrou z Brandýsa. Na jejich kulturní stopu navázali čeští a moravští exulanti po Bílé

30. KOULA, Jan. O české chaloupce a památkách našich vůbec. *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém*, 1883, roč. XVIII, s. 53.

31. Habánská a posthabánská keramika či lidové vzory z autentických koutnic či plen patřily k výbavě Koulova bytu stejně přirozeně jako jeho autorské návrhy. K nábytku a výbavě podrobněji MERGLOVÁ PÁNKOVÁ, Lenka a MERGL, Jan. *Jan Koula novorenesančník a vlastimil*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019, od s. 53.

32. KOULA, Jan. Příspěvek k poznání husitských kostelíků na Slovensku. In: *Slovensko. Prémie Umělecké Besedy*. Praha 1901, s. 132–144.

Kostel v Rimavské Bani, litografie podle akvarelu Jana Kouly, 1900 Slovensko. (převzato: Slovensko. Prémie Umělecké Besedy. Praha 1901, s. 1)

Návrh hřbitovního kostelíka pro Český Brod, Jan Koula, 1901 Akvarel / 46 × 37 cm (Ze sbírek Podlipanského muzea v Českém Brodě)

Hoře, kteří hledali náboženskou svobodu a rozhodli se o stávající husitské kostely pečovat. Koula při putování Slovenskem hledá charakteristické rysy staveb v místech s českou tradicí a definuje podobu zdejšího kostelního typu. Opět se vrací k dílu Paula Lehfelda, v němž historik popisuje slovanské kostely, nově si všímá i článku Julia Botta z roku 1886 o husitech na Slovensku.³³ Koula fotografuje, maluje a na základě svých slohových rozborů přirovnává kostelík z Rimavské Baně k věži radnice v Železném Brodu a dřevěné předsíně slovenských husitských kostelů mu zase připomínají krytý most u kostelíka v Kočí u Chrudimi. Také malovaná výzdoba interiéru, ornament na nábytku, stropu a pavlačích Jana Koulu zcela nadchly. V roce 1901 navrhl pod vlivem inspirace z cesty na Slovensko stavbu hřbitovního kostelíka pro Český Brod.

K lidovým motivům se architekt ve své další tvorbě obrací už jen zlomkovitě. Poněkud ironicky zaznávají ještě v kolektivním návrhu krčmy U Nesmysla pro Výstavu architektů a inženýrů roku 1898,³⁴ aby vyvrcholily v Koulových posledních realizovaných návrzích, domku pro Mikoláše Alše v Miroticích z roku 1913 a přestavbě hájenky na letní sídlo ve Sloupu u Davle z roku 1917. Při bedlivém studiu lidového selského umění Koula postupně pochopil, že jeho počátek není

33_ LEHFELDT, Paul. *Die Holzbaukunst*. Berlin 1880, vyobrazení na s. 225; BOTTO, Julius. Starí a terajší husiti gemersko-malohontskí. *Slovenské pohľady*, 1886, VI, s. 85–89.

34_J. Koula vedl tým umělců, kteří vytvořili stavbu, jež měla upozornit na nešvary nastupujícího uměleckého stylu. Na realizaci a výzdobě stavby se podíleli například A. Dlabač, A. Hofbauer, J. Preisler, K. V. Mašek, L. Šaloun a J. Kastner.

**Jan Koula, Vilka ve Sloupu u Davle, 1917, kolorovaná kresba tuší 21 × 34 cm
(Ze sbírek Národního technického muzea v Praze, ID 20091210/01)**

skryt někde v dávné mýtické minulosti, jak naznačovaly představy některých zanícených národopisců, toužících podpořit nově se formující národní sebevědomí. Při mapování užitého umění a architektury, při studiu a zkoumání lidové výšivky či stavitelství dospěl Jan Koula k závěru, že ornament, technika a výzdobný systém se do selského umění dostává z umění vysokého, z kostelní nábytkové a textilní výbavy nebo šlechtických předloh. Stejně ornamenty našel od konce 17. století ve výmalbě, lidových kancionálech, na nábytku a také na keramice a výšivce. Zde se potom udržely až do 19. století, i když mnohdy začaly žít svým samostatným životem. Tyto myšlenky zaznívají v závěru Koulova života, když se zabývá historií keramiky, vývojem majolikového zboží z českých, moravských a slovenských dílen. Přiklání se k názoru, že je třeba oceňovat lidové umění za to, že v době, kdy národ neměl dle jeho názoru své vlastní národní umění, kdy vysoké umění v Čechách bylo povětšinou dílem cizinců, se tvoření chopil lid, „který znárodniv výtěžky velké mezinárodní kultury, překlenul mezeru, která by zela mezi 16. a 19. stoletím. Tato záchrana mu nesmí býti nikdy zapomenuta.“³⁵ Pramen rázovitosti pokládá Jan Koula za zdravý a životadárný, ale stejně tak i slohy historické, které pro něj navždy představují záruku architektury pevného řádu a pořádku.

35. MATĚJČEK, Antonín. O vyschlém prameni. *Národ*, 1917, I, s. 694. Stejně stanovisko zaujal i Jan Koula, zde se výjimečně shodne s citovanou formulací Matějčkovou. Na rozdíl od Matějčka však Koula i nadále považoval lidovou tvorbu za významný zdroj, z něhož by umělec mohl a měl čerpat při cestě k novému, současnému umění.

Příspěvek navazuje na výsledky Interního grantového projektu Západočeského muzea v Plzni č. IGP 2017/04, jímž bylo podpořeno zpracování tématu Užití umění v díle Jana Kouly. Výstupem byla v roce 2019 výstava Jan Koula novorenesančník a vlastnil a stejnojmenná kniha. Příspěvek je výsledkem dalšího bádání na téma role lidového stavitelství v díle autora.

PRAMENY

Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea v Praze, fond č. 22 Jan Koula.

KOULA, Jan E. *O tatínkovi. Vzpomínky*. Rukopis, 1965. Soukromý archiv.

LITERATURA

BOŘUTOVÁ, Dana. Cesty hľadania seba. Folklorne inšpirácie u Blažeja Bullu a Dušana Jurkoviča. In: *Slovanství a česká kultura 19. století: sborník příspěvků z 25. ročníku symposia k problematice 19. století v Plzni*. Praha: KLP, 2006, s. 307–323.

BOTTO, Julius. Starí a terajší husiti gemersko–malohontskí. *Slovenské pohľady*, 1886, VI, s. 85–89.

GRUEBER, Bernhard. *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens*. Mittheilungen der K. K. Central–Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Wien 1856, I, s. 189–200, 213–222, 241–248.

JANÁK, Pavel. Národní věc a čeští architekti. *Národ*, 1917, I, s. 295, 305, 306.

JIRÁSEK, Alois. České chalupy. *Květy*, 1887, IX, s. 61–67, 175–180.

KERR, Robert. *The Englishe Gentleman's House*. Londýn 1861.

KOULA, Jan. Dřevěné domky v Žloutkovicích. *Český lid*, 1902, XI, s. 423–429.

KOULA, Jan. Dům bratří Auerů v Plzni. *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém*, 1895, XXIX, s. 55–56.

KOULA, Jan. Kostel dřevěný v Kočí u Chrudimi. *Světobzor*, 1895, XXIX, vyobrazení s. 226, text s. 228.

KOULA, Jan. Kostelík sv. Bartoloměje v Kočím blíže Chrudimi. *Světobzor*, 1884, XVIII, s. 124, 131.

KOULA, Jan. O české chaloupce a památkách našich vůbec. *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém*, 1883, XVIII, s. 53.

KOULA, Jan. Příspěvek k poznání husitských kostelíků na Slovensku. In: *Slovensko. Prémie Umělecké Besedy*. Praha 1901, s. 132–144.

KOULA, Jan. Slovanské chaloupky: Chalupa slovenská. *Světobzor*, 1883, XVII, s. 417.

KOULA, Jan. Studie chalup. *Zprávy Spolku architektů a inženýrů v Království českém*, 1884, XIX, s. 90.

LAŠTOVIČKOVÁ, Věra. Zwischen Klassik und Romantik. Das architektonische schaffen Bernhard Gruebers. *Umění*, 2013, LXI, 2, s. 138–162.

LEHFELDT, Paul. *Die Holzbaukunst*. Berlin 1880.

LOUDON, John Claudie. *Encyklopedia of Cottage, Farm and Villa Architecture and Furniture*. Londýn 1833.

MAREK, Josef. Nouze bytová a dům rodinný. *Národ*, 1919, III, s. 207–209.

MATĚJČEK, Antonín. O vyschlém prameni. *Národ*, 1917, I, s. 660–661, 681–682, 694.

MERGLOVÁ PÁNKOVÁ, Lenka a MERGL, Jan. *Jan Koula novorenesančník a vlastimil*. Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni, 2019.

Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha: J. Otto, 1897.

PROUSEK, Jan. *Dřevěné stavby starobylé roubené a lidový nábytek v severo-východních Čechách*. Praha: F. Šimáček, 1895.

SCHMORANZ, Gustav. František Schmoranz. In: KARÁSEK, Josef (ed.). *Sborník Čechů Dolnorakouských*. 1895, s. 99–102.

Sto let práce: Zpráva o všeobecné zemské výstavě v Praze 1891. Praha 1893.

ŠVÁCHA, Rostislav. Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918). *Umění*, 1991, XXXIX, s. 402–435.

TYRŠOVÁ, Renáta. Naše jubilejní výstava. *Osvěta*, 1891, roč. XXI, s. 931–946.

TYRŠOVÁ, Renáta. O slovenských výšivkách. *Národ*, 1917, roč. I, s. 226.

VIOLLET-LE-DUC, Eugene Emmanuel. *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. Paris 1854.

WITTLICH, Petr. *Česká secese*. Praha: Odeon, 1982.

ZÍBRT, Čeněk. Dřevěné kostelíky v českých zemích. *Český lid*, 1895, IV, s. 139–141, 382, vyobrazení Jan Koula.

ZÍBRT, Čeněk. Kostel dřevěný v Kočí. *Český lid*, 1896, V, s. 381–382.

Zpráva ke kostelíku v Kočí. *Národní listy*, 1896, XXXVI, 49, s. 4.

Zpráva ke kostelíku v Kočí. *Národní listy*, 1896, XXXVI, 67, s. 2.

Zur Wohnungsreform in Wien. Die Gartenlaube – Illustriertes Familienblatt. Leipzig 1878, XXVI, s. 235.

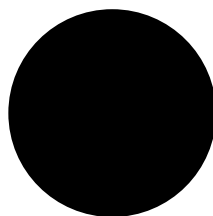
ŽÁKAVEC, František. *Dílo Dušana Jurkoviče*. Praha: Vesmír, 1929.

SUMMARY

DISTINCTIVENESS OF JAN KOULA'S ARCHITECTURE

Jan Koula, architecture, Neo-Renaissance, heritage care, museum studies, villa

Jan Koula (1855–1919) was a distinctive personality of Czech national culture of the 19th century. He was a Czech architect, educationalist and a man with many interests, who is primarily known as a representative of Czech Neo-Renaissance at a time when architecture was governed by a completely new spirit. He is often ignored as an architect, although some of his projects and ideas are not only considered creative, but also visionary. He was additionally very active in the creation of applied arts, in heritage and collector activities, and cooperated with museums and museologists in Bohemia, Moravia and Slovakia.

Památkově chráněný soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích

Jeho geneze a rekapitulace obnovy*

doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Ústav evropské etnologie FF MU Brno
valka@phil.muni.cz

Mezi charakteristické regionální formy vesnického domu na území českých zemí náleží dům na střední Moravě, v oblasti, pro kterou je už v 16. století doloženo označení Haná.¹ Vedle lidového oděvu a dialektu patřil dům mezi kritéria, na jejichž základě se tento etnografický region vymezoval.² Z hlediska historického jde o staré sídelní území, kterým procházely dálkové obchodní cesty propojující Jadran s Baltem, nacházelo se zde sídlo moravské církevní správy a úrodná půda na obilí dala vznik zprávám o bohatosti kraje a o zaslíbené či požehnané zemi.³ Hanáci se stali sociálním vzorem a byli ztotožňováni s moravským lidem v protikladu k východomoravským Valachům.⁴

I když se hovoří o Hané jako etnografickém regionu pokrývajícím rozsáhlou oblast střední Moravy, lokální diferencovanost charakteristická pro lidovou (vesnickou) kulturu se zde projevila i u lidového domu. Pro starší vývojovou fázi se na jihozápadní a střední Hané jejím představitelem stal do poloviny 19. století u selských usedlostí žudr, mohutný rizalit představený před okapově orientovaný dům; na Hané jihovýchodní to byla patrová komora včleněná do domovní dispozice vedle síně a vytvářející charakteristický zlom ve střešní konstrukci vyrovnaný doškovou krytinou do podoby mělké vlny. Naproti tomu unifikující byla převažující okapová orientace domu vytvářející u návesních či lineárně tvarovaných hanáckých vesnic souvislou uliční frontu. Druhá

*Práce vznikla v rámci specifického výzkumu Ústavu evropské etnologie FF MU Brno „Sociální funkce kolektivní a individuální paměti“ (MUNI/A/1093/2019).

1_Dostál, František. K původu a vývoji pozdně feudální diferenciaci venkovského lidu na Moravě do poloviny 17. století. Počátky Hanáků a Valachů. In: *Strážnice 1946-1965*. Brno: Blok, 1966, s. 207–247; HOSÁK, Ladislav. K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatelstva na Moravě a k jejich proměnám. In: *Strážnice 1946–1965*. Brno: Blok, 1966, s. 195–206; ROUBIC, Antonín. Nejstarší zprávy o Hané. In: *Studie Muzea Kroměřížska 92/93*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1993, s. 12–15.

2_Kšir, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. Území vlastní Hané, obydlí a stavební materiál. *Československá etnografie*, 1956, 4, s. 326.

3_ROUBIC, Antonín. Nejstarší zprávy o Hané. In: *Studie Muzea Kroměřížska 92/93*, c. d.

4_ŠTIKA, Jaroslav. *Etnografický region Moravské Valašsko. Jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973.

**Bývalé selské usedlosti čp. 13 a 14 na rymické návsi.
60. léta 20. století (Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně)**

polovina 19. století vedla k další unifikaci, kterou představuje souvislé hospodářské polopatro nad celým obytným domem.

Starší vývojové formy vesnického domu na Hané dochované v několika lokalitách jsou dnes předmětem památkové ochrany. Nejvýznamnější soubory se nacházejí v Příkazech (okr. Olomouc) a v Rymicích (okr. Kroměříž); poněkud jinou formu mají vesnické stavby v bývalém vyškovském jazykovém ostrovu na jižní Hané.⁵

VESNICKÝ DŮM NA HANÉ JAKO VÝZKUMNÉ TÉMA

Nejstarší pramenný materiál, který se k vesnickému domu na Hané vztahuje, má ikonografickou povahu. Pochází z počátku 18. století a zobrazuje stavby se žudry, rizality objevující se v městském prostředí (Prostějov, Rousínov)⁶ a následně jako charakteristický architektonický prvek u okapově orientovaného domu na jihozápadní a střední Hané. Přibližně v polovině 19. století tuto vývojovou formu zdokumentoval Josef Mánes během jedné ze svých návštěv na zámku v Čechách pod Kosířem a prostřednictvím dřevorytu otištěného v *Květech* 1867 se dostala do širšího národního povědomí.⁷ Četnost žudrů na hanáckých vesnicích dokládají indikační skici stabilního katastru,⁸ ale od druhé poloviny 19. století tento charakteristický prvek postupně mizí v souvislosti s novou stavební kulturou, kterou přinesla změna používaného materiálu, dvoutaková domovní dispozice a vznik polopatra. Nicméně uvedená starší forma byla prezentována na

5_MENCL, Václav. Lidový dům na Vyškovsku. *Zprávy Okresního vlastivědného muzea ve Vyškově*, 1957, 6, s. 1–5; BURIAN, Václav. Vesnická sídla a lidové stavby na Vyškovsku. *Československá etnografie*, 1960, 8, s. 21–68.

6_KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství. Žudr na hanácké vesnici. In: Bečák, Jan R. *Lidové umění na Hané. Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce: nákl. vlast., 1941, s. 270–291; KŠÍR, Josef. Hanácký žudr, jeho druhý a rozšíření. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, oddíl duchovnědný*, 1949, 58, 1, s. 36–59.

7_ŽÁKAVEC, František. *Dílo Josefa Mánesa II. Lid československý*. Praha: Jan Štenc, 1923, s. 106 a 107.

8_O uvedený pramen se opírá Josef Kšír.

Národopisné výstavě československé v Praze 1895, kde se ve výstavní vesnici nacházela kopie hanáckého gruntu se žudrem z Choliny (okr. Olomouc) postavená podle projektu architekta Antonína Makovce.⁹ Ale tradiční vesnický interiér, hanácká jizba, byla v jiné části výstavy nainstalována podle předlohy z Kroměřížska.¹⁰

Na hanáckém jihovýchodě (Kroměřížsko, Holešovsko), kde se uvedená stavební forma neuplatnila,¹¹ funkci žudra převzala horní komora situovaná nad síní a komorou dolní. Tato patrová komora rozšířená dále na jihovýchodní Moravě hrála svou roli v Niederlově hypotéze o vzniku trojdílného typu vesnického domu.¹² Jinou verzi geneze horní komory najdeme publikovánu u Františka Skopalíka, který ji dává do souvislosti se zánikem ukládání zrní do obilních jam koncem 18. století.¹³ V díle věnovaném jeho rodné obci Záhlinicím (okr. Kroměříž) přináší i další cenný materiál pramenné povahy k stavebním technikám, prostorové dispozice domu i k bytové kultuře.

Širší zájem o problematiku vesnického stavitelství, který souvisel s Národopisnou výstavou, se odrazil v první syntetické práci o hanáckém domu od Vítězslava Houdka uveřejněné v *Zíbrtově Českém lidu*.¹⁴ Houdek, rodák z Náměště na Hané, je autorem i souborného pojednání o vesnickém stavitelství na Moravě v reprezentativní *Rakousko-uherské monarchii slovem a obrazem* (1897), kde najdeme také vyobrazení selského statku se žudrem z Loučan (okr. Olomouc).¹⁵

V meziválečné a zejména poválečné době se vesnický dům na Hané stal badatelskou doménou Josefa Kšíra, pracovníka stavebního úřadu v Olomouci. Regionální stavitelskou problematiku zpracoval do Bečákovy monografie o Hané (1941),¹⁶ z dalších terénních výzkumů vychází jeho studie o hanáckém žudru uveřejněná v *Časopise Vlasteneckého spolku musejního*¹⁷ či syntéza v *Československé etnografii*.¹⁸ Josef Kšír se podílel také na realizaci výstavy uskutečněné v rámci oslav *100 let českého národního života*, která se konala v Kroměříži v roce 1948 u příležitosti jubilea ústavodárného kroměřížského sněmu. Autorem výstavní koncepce byl Jan R. Bečák.

V souvislosti s rymickým souborem lidových staveb nelze opomenout jednu z prvních časopi-seckých prací, kterou vesnickým stavbám s patrovou komorou na Holešovsku, v Rymicích a nedalekých Žeranovicích¹⁹ věnoval Vladimír Příkryl, etnograf kroměřížského Uměleckohistorického muzea. Práce o to přínosnější, protože plánová dokumentace prováděná prof. Antonínem Kurialem a jeho žáky v poválečné době obě lokality minula. Jak dokládá 11. svazek Kurialova *Katalogu lidové architektury (okres Kroměříž)*,²⁰ studenti brněnské architektury se pohybovali

9_Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha: J. Otto, [1897], s.111–113; obr. na s. 85.

10_Tamtéž, s. 95.

11_Výjimkou je ojedinělý doklad žudru v Jarohněvicích (okr. Kroměříž) nebo v Dřevohosticích (okr. Přerov), kde se objevuje v maloměstském prostředí.

12_NIEDERLE, Lubor (ed.). *Moravské Slovensko I*. Praha: Národopisné muzeum československé, 1918, s. 67.

13_SKOPALÍK, František. *Památky obce Záhlinic II. Část topografická*. Brno: nákl. vlast., 1885, s. 3–4.

14_HOUDEK, Vítězslav. Hanácký grunt. *Český lid*, 1893, 2, s. 140–152, 382–391.

15_HOUDEK, Victor. Ortsanlagen, Wohnungen, Sagen und Märchen der Slaven. In: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild 17, Mähren und Schlesien*. Wien: Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1897, s. 237.

16_KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství. Žudr na hanácké vesnici, c. d.

17_KŠÍR, Josef. Hanácký žudr, jeho druhy a rozšíření, c. d.

18_KŠÍR, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. Území vlastní Hané, obydlí a stavební materiál. *Československá etnografie*, 1956, 4, s. 325–366; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. *Československá etnografie*, 1958, 6, 3, s. 237–269; KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství na Hané. Drobné objekty ve dvoře a v zahradě. Ohrady a vjezdy. *Československá etnografie*, 1958, 6, s. 361–380.

19_PŘÍKRYL, Vladimír. Domy s připojenou patrovou komorou v Žeranovicích a Rymicích. *Věstník muzea v Kroměříži*, 1961, 11, s. 214–216.

20_KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury 11. Okres Kroměříž*. Brno: Barrister & Principal, 2016. K vydání připravili Věra Kovářů a Jan Kuča.

v těsné blízkosti obou vesnic, kde v té době byla zachována řada lidových staveb krytých ještě doškem, ale jejich plánová a fotografická dokumentace se týká Holešova, několika obcí nedaleko Kroměříže a pak až jihu kroměřížského okresu, tj. okraje Hané. Je otázkou, proč byly opomenuty daleko hodnotnější lidové stavby v Rymicích, navíc sociálně diferencovanější, včetně dvou selských statků nacházejících se v prostoru návsi. Hodnotnější soubor představuje Kurialova plánová dokumentace z okresu Vyškov, na níž zachytil řadu staveb se žudry z bývalého německého jazykového ostrova.²¹

Vesnický dům na Hané začleněný do širších kulturněhistorických a geografických souvislostí najdeme ve všech etnografických syntézách druhé poloviny minulého století. Pro Václava Frolce to byla dobová lokální forma pomoravsko-panonského typu domu.²² Vazbu k panonskému kulturnímu areálu rozvinul také Václav Mencl, a to na základě analýzy žudru, arkádového loubí a patrové komory.²³ K středověkým a raně novověkým formám vesnického domu na Hané obrátil svou pozornost Josef Vařeka s využitím fotografie publikované Josefem Kšířem, kde je patrné odvětrávací okénko dýmné jizby.²⁴ Na základě stavebních plánů sledoval také proměnu vesnického domu na Kroměřížsku v druhé polovině 19. století.²⁵

Některé poslední publikační výstupy se zaměřily na postup rekonstrukčních prací v rymickém areálu,²⁶ na zásahy do konstrukcí staveb²⁷ nebo na jeho společenské využití.²⁸ Z hlediska hliněných stavebních konstrukcí, které jsou pro Hanou zásadní, přinesly nové poznatky terénní a aplikované výzkumy Martina Novotného zaměřené nejen na vlastní Hanou, ale širěji na pomoravsko-panonský typ domu zahrnující vedle střední a jihovýchodní Moravy i přilehlé oblasti,²⁹ kde využil i poznatky z rekonstrukce rymických lidových staveb.

HANÁCKÁ VESNICE RYMICE U HOLEŠOVA (OKR. KROMĚŘÍŽ)

Rymice představují charakteristickou vesnici v mírně zvlněném terénu východní Hané s dominantou Hostýnských vrchů na východě (Lysina, 598 m n. m.) a nižšího masívu Kosteleckého lesa na severu (Hrad, 364 m n. m.). Hospodářským a kulturním střediskem kraje bylo město Holešov, sídlo patrimoniální správy a po roce 1850 okresního hejtmanství a soudního okresu.

Od okolních vesnických sídel se Rymice lišily vlastní církevní správou, kterou symbolizoval farní kostel sv. Bartoloměje nacházející se uprostřed trojúhelníkové návsi. Rymice byly původně centrem drobného feudálního statku, tvořeného místní tvrzí a hospodářským dvorem; vedle rymických poddaných k němu náleželi poddaní ze sousedních Všetul. Před třicetiletou válkou

21_KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury 6. Okres Vyškov*. Brno: KSSPPOP, 1989.

22_FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974, s. 284–286.

23_MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980, s. 56–73.

24_VAŘEKA, Josef. Haná jako národopisná oblast z hlediska pozdně středověkých a raně novověkých prvků lidového stavitelství. In: *Lidová kultura na Hané*. Olomouc: Okresní úřad, 1993, s. 83–88.

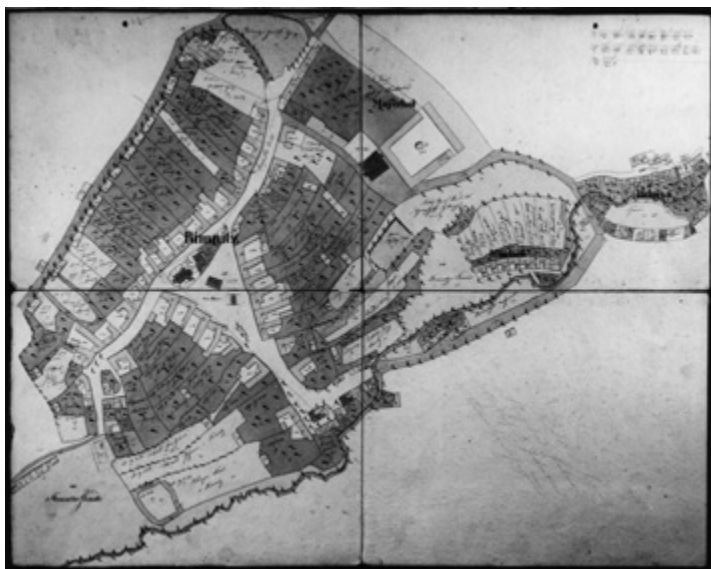
25_VAŘEKA, Josef. Hanácký dům ve světle stavebních plánů druhé poloviny 19. století a jeho proměny ve 20. věku. In: Bělíková, Vladislava (ed.). *Proměny hanácké vesnice*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 37–51.

26_VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jeho záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1978, [1], s. 19–23.

27_KŘIVÁNKOVÁ, Jana. Vztah stavebních zásahů k prezentaci lidové architektury na příkladu objektu čp. 65 v Rymicích-Hejnici. *Museum vivum. Časopis českých muzeí v přírodě*, 2017, 12, s. 56–62.

28_HNILICOVÁ, Markéta. Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice. In: KMOŠEK, Jiří, KŘENKOVÁ, Zuzana a BRYOL, Radek (eds.). *Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové architektury*. Rožnov p. R. a Sebranice: Valašské muzeum v přírodě a Spolek archaických nadšenců, 2016, s. 84–87.

29_NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014.

Rymice na
indikační skice
stabilního katastru,
1830 (Muzeum
Kroměřížska,
podsbírka
Dokumentace
regionu)

se rymický statek stal na čas majetkem Albrechta z Valdštejna, jako součást jeho východomoravských držav.³⁰ V 18. století Rymice odkoupili od olomouckých jezuitů Erdödyové, majitelé holešovského dominia, a s ním sdílely další historické osudy. Po bitvě u Slavkova (1805) byly v Holešově i v Rymicích zřízeny vojenské lazarety. Ten rymický využil prostor tvrze a zemřelí vojáci byli pohřbeni na polním hřbitově, který se nacházel na severovýchodním okraji obce u polní cesty do sousedních Bořenovic.³¹ Nelze opomenout ještě jednu skutečnost z dějin obce, která ji proslavila, a to založení cukrovaru, jednoho z prvních na Moravě, jež Vrbnové, tehdejší holešovská vrchnost, vybudovali na rymické tvrzi v roce 1843. Svědčí o rozvíjejícím se pěstování cukrové řepy, pro kterou byly na Hané příznivé půdní a klimatické podmínky. I když cukrová várna neměla v Rymicích dlouhého trvání, je důležitým bodem v dějinách českého potravinářského průmyslu a lokální historie 19. století.³²

Doba 18. a počátku 19. století se v rámci domkářské kolonizace podílela na dotvoření urbanistické struktury Rymic. Nedošlo sice k parcelaci rymického panského dvora, ale grunty starousedlíků kolem návsi obklopila na severovýchodě domkářská zástavba, která se soustředila do několika areálů s různou urbanistickou strukturou. Jednotnou, unifikovanou formu dostal Chmelník, který, jak evokuje sám název, vznikl v místech panské chmelnice dodávající základní surovinu místnímu pivovaru. Jejím zrušení uvolnilo rovinatý prostor k vybudování domkářské kolonie s řadovou zástavbou okapově orientovaných domů, vytvářejících souvislou uliční frontu, a s hospodářským traktem situovaným do úhlu ve dvoře usedlostí.

30_Majetek na východní Moravě (Lukov, Štípu) získal Albrecht z Valdštejna sňatkem s Lukrécie Nekešovou z Landeka. Viz KVASNÍČKA, Pavel. *Vlastivěda moravská. Holešovský okres*. Brno: Musejní spolek, 1929, s. 284.

31_Místo bylo označeno křížem, ale ten časem podlehl zkáze. Povědomí o pohřbených vojácích však zůstalo v historické paměti obce. Viz SVÁTEK, Josef. Napoleonské války a jejich ohlas na Holešovsku. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*, 1967, č. 1–2, s. 22–28; č. 3–4, s. 75–89.

32_Po cukrovaru a starším pivovaru zbyly v obci pod tvrzí dva rybníky (louže) označované jako „kanály“. Viz KVASNÍČKA, Pavel. *Vlastivěda moravská. Holešovský okres*, c. d., s. 271.

Jiný charakter získal domkářský areál, tzv. Hejnice.³³ Na jeho formování se podílel mírně svažité terén nad rymickým potokem a dálková komunikace spojující Holešov s Přerovem. Z hlediska našeho zájmu jsou nejdůležitější hejnické domkářské usedlosti, soustředěné kolem místní komunikace odbočující z přerovské silnice, které vznikly „na pořadí kožušníka Rudolfa Chmela u cesty ze strany potůčku na Výhoně.“³⁴ Zvlhňený terén neumožňoval vytvořit souvislou zástavbu jako v případě Chmelníku, proto pod komunikací vznikly dva domové shluky okapově orientovaných usedlostí, ale nad komunikací se zástavba formovala jinak, a to v kombinaci orientace širší, okapové a užší (průčelní) strany obytného domu k cestě. Lze spekulovat, zda důvodem uvedené dispozice byla šířka stavební parcely či konfigurace terénu, nebo jen starší tradice štítově orientovaných domů, která se u domkářské zástavby objevuje i v jiných hanáckých sídlech.³⁵ Tento hejnický soubor vytvořily dvě usedlosti orientované okapově (čp. 62 a 64) a původně dvě stavby s průčelím a valbou ke komunikaci (čp. 63 a 65).

Dalším domkářským areálem v rymické zástavbě byl Žabínek. Jak už napovídá pomístní název, nacházel se u potoka pod návsí a procházela jím jedna z komunálních komunikací navazujících na silnici do Holešova. Zástavba má okapovou orientaci, ale ne zcela pravidelnou uliční zástavbu, zejména v části kolem potoka. Na Žabínek navazovala další domkářská část obce zvaná Rváčov, jejíž nepravidelný charakter se odrážel už v samém názvu.

Historické jádro Rymic tvoří návesní prostor s grunty starousedlíků a usedlosti v tzv. Ulici podél cesty do sousedního Količina.³⁶ Okapově orientované statky vytvářejí charakteristickou souvislou uliční zástavbu, analogickou po celé Hané. Mezi důležitými daty v historickém vývoji návesního prostoru lze zmínit velký požár, při kterém v roce 1824 vyhořela jeho západní část. Tento letopočet bylo možné najít na trámu v síni statku čp. 7. S přestavbou statků z nespalného materiálu se v návesní zástavbě objevila i Závrbského kovárna čp. 116.

Ani ve 20. století se stavební vývoj Rymic nezastavil a nová výstavba pokračovala podél příjezdových komunikací, zejména u přerovské silnice. Modernizace bytového fondu se po kolektivizaci zemědělské výroby projevila výměnou oken za trojdlílná, nahrazením vstupních dveří a vjezdových vrat moderními, odpovídajícími soudobým estetickým trendům, a tvrdými břízlitovými omítkami. Při výraznějších přestavbách domu došlo k vybudování plnohodnotného patra nad celým obytným domem namísto stávajícího polopatra. Ztráta funkce u hospodářských staveb (stodoly, chlévy, kůlny) měla za následek, že z důvodu špatné údržby došlo k jejich destrukci a následné asanaci. Z hlediska urbanistického musíme konstatovat, že v Rymicích nevznikl nový hospodářský komplex jednotného zemědělského družstva, ale to využilo stávajících staveb a prostor bývalého panského dvora u tvrze.

GENEZE PAMÁTKOVÉ OBNOVY VESNICKÝCH STAVEB V RYMICÍCH

Přes uvedenou modernizaci v Rymicích zůstala zachována řada staveb, které reprezentovaly stavební kulturu vesnice východní Hané 18. a první poloviny 19. století, jak to dokládaly nejen jejich exteriéry ještě s doškovými střechami, ale také nalezená datace na stropních trámech v jizbě či síni přímo v nich, nebo stavebněhistorický průzkum, který zde byl prováděn od šedesátých let minulého století na základě iniciativy Krajského střediska státní památkové péče (a ochrany přírody) v Brně (KSSPPOP) a ve spolupráci s odborem kultury Okresního národního

33_Hejnice vznikla na místě panské obory. Viz BĚLÍKOVÁ, Vladislava. Lidová kultura. Lidové stavby. In: POSPÍŠIL, Jan, BĚLÍKOVÁ, Vladislava a OLŠINA, Miroslav. *Rymice 1353-2003*. Rymice: Obecní úřad, 2003, s. 24.

34_VAJDIŠ, Jaroslav a kol. Analýza stavebně historického vývoje. [Rymice u Holešova]. Praha: SURPMO, 1963–1966.

35_VÁLKA, Miroslav. Lidový dům na Hané a jeho kulturně historické souvislosti. In: BĚLÍKOVÁ, Vladislava. *Proměny hanácké vesnice*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 23–35.

36_Na opačném konci vesnice u cesty ústící na přerovskou silnici se nachází ještě tzv. Holajka.

Bývalá domkářská zástavba Chmelníku, 2020 (foto M. Válka)

výboru v Kroměříži.³⁷ Byl dílem kolektivu pod vedením Ing. arch. Jaroslava Vajdiše ze Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SURPMO) Praha.³⁸ Komplexně zdokumentoval a vyhodnotil architektonický fond Rymic: vedle původních zemědělských usedlostí i areál místní tvrze a hospodářského dvora.³⁹ U vytipovaných lidových staveb došlo k jejich výkupu do státního majetku a renovační práce provedla stavební četa Muzea Kroměřížska.⁴⁰ Bylo stanoveno jejich využití formou muzejní expozice (čp. 6 a 116), ostatní měly po modernizaci (sociální zařízení) sloužit k bytovým účelům.

Památková obnova rymického souboru zahájena počátkem sedmdesátých let minulého století pokračovala s různou intenzitou i v následujících osmdesátých a devadesátých letech a byla završena v roce 1993 zpřístupněním bývalého podsedku čp. 14 (*Gajovo*). Ovšem dílčí opravy (střechy, fasády) probíhaly průběžně i nadále.

37_Metodicky se na záchraně rymického areálu podílela za KSSPPOP v Brně PhDr. Věra Kovářů, za odbor kultury ONV Kroměříž inspektorka Jiřina Velecká a za Muzeum Kroměřížska autor této studie jako etnograf MK.

38_Jako vedoucí projektant je uváděn Ing. arch. Jaroslav Vajdiš, mezi zodpovědné projektanty patřili Ing. arch. Libuše Ledinská, Ing. arch. Harald Čadílek, Ing. arch. Adéla Jeřábková, Ing. Libuše Sedláčková, Ing. Hana Galíčková.

39_Viz VAJDÍŠ, Jaroslav a kol. *Analýza stavebně historického vývoje*. [Rymice u Holešova]. Praha: SURPMO, 1963–1966. Bohužel tento základní pramenný materiál se nepodařilo dohledat. Není ani v archivu Památkového ústavu v Brně nebo v Kroměříži (jako nástupnická instituce KSSPPOP pro Zlínský kraj), nevlastní ho ani Muzeum Kroměřížska v podsírci Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice, za jehož zpřístupnění děkuji Mgr. Markétě Mercové, Dr.

40_Vedení stavební skupiny Muzea Kroměřížska bylo v gesci Stanislavy Řehové, stavební záležitosti byly průběžně konzultovány s Karlem Ochmannem, pracovníkem KSSPPOP Brno.

V souvislosti s politicko-společenskými změnami po roce 1989 se podařilo státní památkové péči dosáhnout výrazných změn také v oblasti vesnického stavitelství. Na základě nařízení vlády České republiky č. 127/1995 Sb. ze dne 24. května 1995 byla území ucelených částí vybraných měst a obcí s dochovanými soubory lidové architektury prohlášena za památkové rezervace. Na základě dalšího nařízení vlády České republiky č. 249/1995 Sb. ze dne 22. září 1995 byla území historických jader vybraných obcí a jejich částí prohlášena za památkové zóny.⁴¹ Tato vládní nařízení se dotkla i rymického souboru. Za památkovou rezervaci byl prohlášen areál bývalých domkářských staveb na Hejnici, zahrnující domy čp. 62, 64, 65 a 104.⁴² Bohužel snaha o prohlášení nějaké formy plošné památkové ochrany (rezervace, zóna) i v prostoru návsi se nepodařila. Památkově chráněné objekty čp. 6, 14 a 116 mají zajištěno své ochranné pásmo, případně lze kalkulovat s ochranným pásmem kulturní památky tvrze, vyhlášené 7. května 1998 rozhodnutím Okresního úřadu Kroměříž.

FORMOVÁNÍ SOUBORU LIDOVÝCH STAVEB VÝCHODNÍ HANÉ

Z hlediska stavebněhistorického i architektonického nejcennější lidové stavby se nacházely v prostoru návsi a pak na Hejnici. Na návsi to byl selský statek čp. 7 (*Janošcovo, Markovo*), podsedek čp. 14 (*Gajovo*), kovárna čp. 116 (*Závrbských*) a domkářská usedlost čp. 6 (*Klímečkov*), která byla jako první generálně rekonstruována⁴³ se záměrem využít ji k muzejněexpozičním účelům.⁴⁴ Domkářská usedlost čp. 6 uzavírá ze severu západní část návěsního prostoru a nacházela se téměř naproti bývalé panské palírně, která spolu se sýpkou a správní budovou byla součástí areálu panského dvora a tvrze. Dispoziční situace této domkářské usedlosti vybočovala ze zavedených tradičních forem a byla dána stávající komunikační situací. Svou hmotou se její jádro hlásilo do konce 18. století, jak dokládala nejen datace na průvlaku v jizbě 1789, ale v horní komoře pozůstatky dřevěných konstrukcí ve zdivu z nepálených cihel, které už převažovalo vedle novodobých zděných vysprávek.⁴⁵ K okapově orientovanému domu přiléhala v uliční frontě novodobá hospodářská stavba, postavená už z pálených cihel, a ve dvoře pak další hospodářské příslušenství. O značném stáří domu svědčilo také to, že šlo o jednotraktovou stavbu trojdílné dispozice s jizbou, síní a patrovou komorou. Zlom ve střešní konstrukci vyrovnávala došková krytina do podoby mělké vlny, pod kterou se nacházel obvyklý *schlop*, dvířky krytý otvor k transportu sena do podstřeší. V čem se dispoziční řešení domu odlišovalo od jiných domkářských staveb, bylo to, že původní průchozí síň byla přeměněna na kuchyni a vchod do domu a na dvůr byl řešen přes dolní komoru. Pod ní se nacházel kamenný sklípek přístupný padacími dveřmi a v rohu proti vstupu byl situován schodišťový žebřík do horní komory. Tato novodobá síň měla dochovanou hliněnou podlahu, v kuchyni a světnici byly palubky. Přes uvedená specifika dispozice odpovídala tradiční domové formě před polovinou 19. století, po níž nastupuje dvouraktová fáze.

41_BUREŠ, Pavel, ŠKABRADA, Jiří a ŠNAJDROVÁ, Hana. *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 1996.

42_Tamtéž, s. 51. Zde je i přesný územní rozsah rezervace v Rymicích na Hejnici.

43_Úplně první rekonstrukční práce provedené KSSPPOP Brno proběhly koncem 60. let minulého století na podsedku čp. 14 (oprava doškové střechy a výměnku ve dvoře, povrchové úpravy).

44_Dům čp. 6 byl odkoupen od Josefa Klímečka v roce 1972. Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

45_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6911/2. Zaměření stávajícího stavu. Rymice čp. 6. 1972. Ing. arch. L. Ledinská, 1972. Značně poškozená došková střecha svědčila o zatékání do objektu, špatné údržbě a o záměru majitele objektu asanovat.

**Dům čp. 6 (Klimečkov) před rekonstrukcí. 60. léta 20. století
(Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně)**

Vzhledem k záměrům Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně na zachování a aktivaci rymického stavebního fondu byl zpracován Ing. arch. L. Ledinskou návrh na rekonstrukci uvedeného objektu.⁴⁶ Protože jeden z majitelů domu se v minulosti věnoval sedlářskému řemeslu, které bylo nepostradatelné pro hanáckou vesnici zaměřenou na intenzivní zemědělskou výrobu, bylo rozhodnuto využít dům čp. 6 k expozičním účelům a k přiblížení uvedeného řemesla.

Rekonstrukci objektu, která probíhala v letech 1971–1974, zajišťovala nově vytvořená stavební skupina, která se stala součástí Muzea Kroměřížska, do jehož správy byl rymický soubor lidových staveb převeden.⁴⁷ Ze zachovalé fotografické dokumentace je patrné, že oprava zchátralého objektu razantně zasáhla do jeho hmoty. Kromě kompletní výměny krovu a střešní krytiny byly přezděny stěny v prostoru síně (původně patrové komory) a nově osazeny trámové stropy a podlahy stejně jako v horní komoře, kde byla zasazena dvě původní osvětlovací okénka. Původní hlíněnou podlahu v síni nahradila cihlová⁴⁸ v kuchyni a jizbě se obnovila dřevěná podlaha. Nově musela být řešena otázka topeniště. Novodobý kachlový sporák v kuchyni, která měla sloužit jako expoziční prostor pro sedlářskou dílnu, byl demontován a ve světnici došlo k rekonstrukci nového topeniště, tj. sporáku s kachlovou kobkou a tělesem, které mělo evokovat pec. Expozici sedlářské dílny vytvořilo nářadí získané od bývalého sedláře v sousedních Němčicích u Holešova a náležely k němu sedlářský koník na sešívání kožených postrojů, špalek na nabíjení chomoutů a různé drobné nářadí. Vedle toho expozici doplnily ukázky koňských a kravských postrojů, které patřily k základním výrobkům vesnického sedláře. Obytná jizba měla evokovat

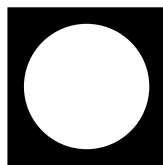
46_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6910/10. Návrh na rekonstrukci. Rymice čp. 6. Ing. arch. L. Ledinská, 1972.

47_Vedoucím mistrem stavební skupiny Muzea Kroměřížska byl Josef Mlčák, pak Miloš Hála.

48_Cihlová podlaha byla volena z důvodu plánovaného návštěvnického provozu. Závažným nedostatkem však bylo, že rekonstruovaný trámový stop neumožnil situování schodišťového žebříku do horní komory v původním místě, tj. v zadním rohu síně, a tak byl situován uprostřed. Tím došlo k narušení nejen prostoru síně, ale zejména horní komory, kde už nešlo dobře demonstrovat původní skladovací funkci.

Uliční vrata do kovárny čp. 116 (Závrbských) se symboly řemesla, 2020 (foto M. Válka)

řemeslnické obydlí konce 19. století, kdy se v něm ve větší míře objevoval městský nábytek a tovární výrobky. Veřejnosti byla chalupa čp. 6 (*Klímečkovo*) s expozicí sedlářství zpřístupněna v roce 1977.⁴⁹

Dalším objektem otevřeným pro návštěvníky se v prostoru rymické návsi stala kovárna č. 116 (*Závrbských*).⁵⁰ Na rozdíl od čp. 6 se jednalo o „novostavbu“, která se na základě architektonických prvků na fasádě hlásila do konce 19. století. Obydlí kováře i jeho dílna dostaly jednotně koncipovanou fasádu se šambránami kolem oken, dveří a vrat nebo římsou oddělující přízemí od polopatra. Ve dvoře zůstalo rezné zdvo, nad okny kovárny byly vytvořeny z cihel zaklenuté oblouky. Z hlediska dispozičního obytná část kovárny zachovala tradiční uspořádání vesnického domu s patrovou komorou a skladovacím prostorem přístupným zvenku dvířky (*schlopem*). Kovářskou dílnu v objektu symbolizuje štuková výzdoba nad vraty vytvarovaná do podoby kladiva, kleští a podkovy, situované uprostřed v klenáku nad vraty, kterými se vstupuje do průjezdu a dále na dvůr, kde zůstala zachována pod pultovým přístřeškem klec na podkovávání krav a volů. Z průjezdu byl řešen i vstup do dílny s dominantou kovářské výhně, jež spolu s pracovní deskou pod okny zůstala z původního vybavení dílny.

49_VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jeho záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 1978, [1], s. 20.

50_Josef Závrbský kovárnu koupil v roce 1909 a pracoval zde až do své smrti v roce 1959. V dílně se vyučil také Josef Čada z Rymic (čp. 15), který v kovárně předváděl příležitostně kovářské práce. Viz VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb v Rymicích, okr. Kroměříž a jeho záchrana. *Národopisné aktuality*, 1979, 16, s. 326. Zaměření stávajícího stavu kovárny čp. 116 v Rymicích provedl v r. 1972 Ing. arch. H. Čadílek. Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6925/11.

Podle koncepce dalšího využití objektu kovářny čp. 116 bylo stanoveno, že expozičně bude využita jen dílna, ale obytné prostory se adaptují k současnému bydlení.⁵¹ Proto došlo v zadní části síně k vybudování koupelny a sociálního zařízení a z toho důvodu musel být nově řešen vstup na dvůr přes vestavěnou síňku u obytného pokoje. Kuchyně v přední části obydli se neměnila, stejně jako horní komora přístupná obedněným schodišťovým žebříkem ze síně.

Vzhledem k tomu, že provoz v kovárně byl ukončen v padesátých letech minulého století a drobné nářadí nebylo už k dispozici, došlo k jeho nahrazení vybavením z kovářny v nedalekých Němčicích u Holešova. Z původního zařízení se dochoval kovářský měch, již zmíněný pracovní stůl nebo špalek s kovadlinou.

V sociální stratigrafii hanácké vesnice v minulosti dominovaly selské usedlosti. Proto do struktury rymického souboru byl začleněn nejdříve podsednický grunt čp. 14 (*Gajovo*).⁵² Tento menší selský statek, nacházející se na návsi na exponovaném místě naproti kostelu sv. Bartoloměje, tvořil spolu se sousedním podsedkem čp. 15 ještě v šedesátých letech 20. století soubor dvou intaktně zachovalých lidových staveb krytých doškem. Vzhledem k přestavbě objektu čp. 15 zůstal zachován jen Gajův podsedeček, který se jako poslední stal součástí rymického památkového souboru.⁵³ Jeho zástavba do úhlu s okapově orientovaným domem a hospodářským traktem s výměnkem ve dvoře představuje základní dispoziční typ hanácké vesnice, stejně jako trojdielná dispozice s jizbou, síní a patrovou komorou. Dvoutraktová forma domu s kuchyní směřující do dvora je výsledkem vývoje v druhé polovině 19. století. Ovšem starší formu si podržel zaklenutý vjezd do dvora uzavřený svisle deštěnými vraty.

První rekonstrukční práce, které na domu čp. 14 nechalo v roce 1967 provést ještě Krajské středisko státní památkové péče, byly obnova doškové krytiny a povrchové úpravy. Teprve po odprodeji objektu do státního vlastnictví proběhla jeho celková rekonstrukce a zpřístupnění veřejnosti, ke které došlo v roce 1993.⁵⁴ Vzhledem k charakteru stavby a rozměrům obytných prostor byla zvolena expozice přibližující tradiční kulturní formy na hanácké vesnici před její nivelizací, k níž postupně docházelo v druhé polovině 19. století.⁵⁵

Rymický soubor v prostoru návsi doplňoval ještě polánický selský statek čp. 7 (*Janošcův, Markův*), který zastupoval vývojovou fázi hanáckého domu reprezentovanou souvislým polopatrem nad celým okapově orientovaným domem. Uvedený selský statek byl zakoupen v roce 1985 a nacházel se na západní straně návěsní fronty. Pro jeho včlenění do rymického souboru hovořilo několik historicky cenných skutečností. Datace 1824 na trámu v síni se vztahovala k velkému požáru, který v uvedeném roce postihl tuto část rymické návsi. Obytný dům dispozičně reprezentoval plnohodnotný dvoutrakt s paralelními prostory k dolní komoře, síni, jizbě. Polopatro

51_Kovářna čp. 116 byla odkoupena v roce 1973. Muzeum Kroměřížska, p. o., podsírbka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

52_Rodina Gajova podsedeček čp. 14 vlastnila od roku 1906. K usedlosti náleželo 6 ha polí a majitelé chovali 4 krávy. Alois Gaja se před první světovou válkou a za první Československé republiky živil ještě kolářským řemeslem. Dílnu měl v hospodářském traktu. K odkupu domu do státního majetku došlo až v r. 1987. Podle původní koncepce Krajského střediska státní památkové péče se neuvažovalo o výkupu stavby a její adaptaci. Viz VÁLKA, Miroslav. *Stavebněhistorický rozbor domu čp. 14 v Rymicích* (rkp.). Muzeum Kroměřížska, p. o., podsírbka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

53_První dokumentace vznikla v rámci stavebněhistorického průzkumu SURPMO pod vedením Ing. arch. J. Vajdiše. S jeho využitím stávající stav zakreslila v r. 1971 Ing. L. Sedláčková. Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 2-5-2388.

54_TOMÁŠEK, Václav. Výroční zpráva Muzea Kroměřížska za rok 1993. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1994, 1, s. 2.

55_Bohužel během doby došlo k destrukci zadní části hospodářského traktu, kde se nacházel výměnek (tvořený jizbou, síní a patrovou komorou), vepřín, kůlna a pícka (komora) na vaření povidel. Vzhledem k tomu, že si původní majitel ponechali zahradu, kde dříve stála jako u ostatních statků stodola, tato hospodářská stavba v rymickém areálu absenteuje.

**Selský statek čp. 7 (Janošcovo) v uliční frontě návsi. Stav v roce 1989
(Muzeum Kroměřížska, podsbírka Dokumentace regionu)**

zahrnovalo horní komoru a skladovací prostory přístupnými *schlopem* z ulice a z průjezdu do dvora, kde vyzděná stěna absentovala. Dalším cenným architektonickým prvkem statku bylo zachovalé arkádové náspí, které probíhalo ve dvoře podél hospodářského traktu zakončeného výměnkem. Dvůr naproti zahradě vymezovala ohradní zeď s pilíři a bránou a kůlna k uskladnění strojů, která náležela k typickým stavbám u všech statků v obci. Stodola situovaná na konci zahrady (*humen*) byla původně součástí souvislé řady stodol dalších statků, ale jako v jiných případech se nedochovala.

Janošcův (Markův) statek čp. 7 představoval v rymickém souboru hodnotný objekt, který uzavíral vývojovou řadu lidového domu na východní Hané. O to nelogické byly jeho osudy po roce 1989. V roce 2000 Muzeum Kroměřížska vypsal veřejnou soutěž a došlo k jeho prodeji opět do soukromých rukou a tím k vydělení z rymického souboru lidových staveb. Přestože byl objekt památkově chráněn, nový majitel, který areál statku zakoupil za účelem podnikání, ho přestal udržovat, až došlo k jeho destrukci a úplné likvidaci. Zůstal zachován jen zmíněný hospodářský trakt přestavěný k obytným účelům a hiát, který po demolici domu vznikl v uliční frontě, nahrazuje nefunkční ohradní zeď.

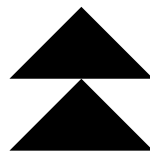
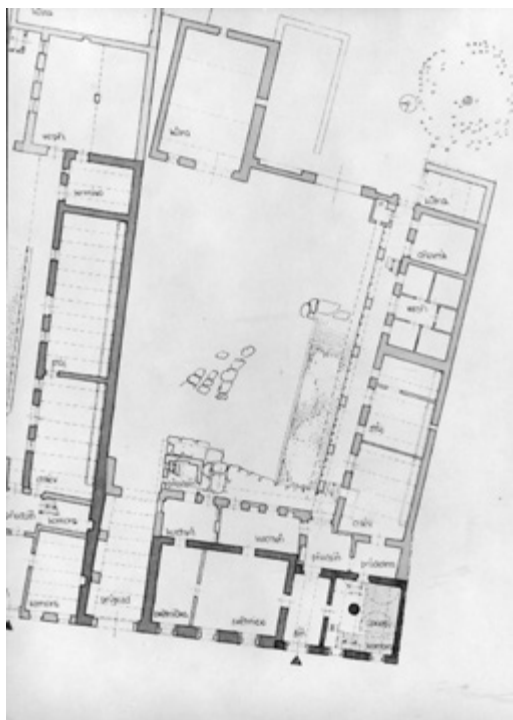
AREÁL DOMKÁŘSKÝCH USEDLOSTÍ NA HEJNICI

Druhý komplex lidových staveb v Rymicích čp. 64, (63), 62 a 65 se nachází na Hejnici v části obce situované při severovýchodním okraji zástavby. Jeho osu vytváří místní komunikace směřující do polí a dále k sousední obci Bořenovice. Nad touto cestou zde na přelomu 18. a 19. století vznikly čtyři domkářské usedlosti,⁵⁶ které jsou svědectvím o dobových stavebních

56. Dům čp. 63 (*Kaňovo*) byl v 50. letech asanován a stavební parcela využívána jako zemědělský pozemek (zahrádka).

Dvorní trakt statku čp. 7 s arkádovým loubím u chlívů. Stav v roce 1989
(Muzeum Kroměřížska, podsběrka Dokumentace regionu)

Zaměření usedlosti čp. 7 na
plánu SURPMO z roku 1966
(Muzeum Kroměřížska, podsběrka
Dokumentace regionu)

technikách i přes modernizační úpravy, jimiž sice prošly, ale ty nebyly natolik razantní, aby zásadním způsobem změnil jejich charakter. Společná jim byla úhlová dispozice, nicméně pohledem na indikační skicu stabilního katastru Rymic z roku 1830 stejně jako současná reálná situace ukazuje, že dvě z usedlostí (čp. 62 a 64) byly ke komunikaci orientovány okapově a další dvě (čp. 63 a 65) měly k ní obytný dům postavený užší, čelní stěnou s valbou. Tato dvě dispoziční řešení se střídala a využívala tak komunikační možnosti, které dané parcely nabízely. Z dochované datace na trámech v jizbách se ukazuje, že hejnické domkářské stavby vznikaly postupně v letech 1782 až 1815.

Podle původních záměrů státní památkové péče byly uvedené objekty vykoupeny a měly být adaptovány pro potřeby současného bydlení s tím, že zůstane zachován hodnotný exteriér obytných staveb včetně doškových střeš. Tento záměr byl uskutečněn jen u první rekonstruované stavby čp. 65, ale u dalších dvou, čp. 62 a 64, došlo ke změně koncepce ve prospěch muzejněexpozičního využití.

Domkářská usedlost čp. 65 (*Symerských*) hejnickou řadu uzavírala a jako nejvíce ohrožená stavba začala být první v roce 1971 opravována, a to ještě v režii brněnského střediska státní památkové péče. Dokončení rekonstrukce v roce 1974 bylo dílem stavební čtyř Okresního muzea v Kroměříži.⁵⁷ Jak je patrné ze zaměření stávajícího stavu, obytná část měla už jen provizorní pultovou střechu, ale ve dvoře ještě do úhlu navazující hospodářský trakt (chlév).⁵⁸ Poměrně razantní rekonstrukce vedla k likvidaci nepotřebného hospodářského traktu a k modernizaci obytné části domu, která přinesla vybudování koupelny a sociálního zařízení. Na objektu byl vztýčen nový valbový krov a pokryt doškem.⁵⁹ V bývalé jizbě (světnici) zůstal zachován trámový strop s průvlakem opatřeným datací a vyrytým cenným nápisem svědčícím o životě v době napoleonských válek: *[S]tawiana Roku 1815 IHS bilo ten rok draho měřica žita za 20 a rži za 19 Rénskéch*.

Ještě jednu zásadní informaci oprava objektu čp. 65 v Rymicích na Hejnici přinesla. Po odkrytí silné vrstvy hliněné omítky (mazanice) se v prostoru jizby a horní komory objevilo roubení; u jizby z otesaných dubových trámů, v případě horní komory ze slabších kuláčů.⁶⁰ Svědčí to o užívání dřeva jako stavebního materiálu na východní Hané ještě na počátku 19. století a jeho kombinování s hlinou. Uvedená skutečnost se potvrdila i u dalších staveb.

Provedenou rekonstrukcí byla objektu čp. 65 navržena původní podoba jeho obytné části, ovšem bez hospodářského příslušenství, které domkářská usedlost měla. Proto bývalý dvůr uzavřela cihlová omítnutá zeď s průchodem do zahrady. Do niky, jež se stala součástí uvedené ohradní zdi, byl transportován z Nezamyslic na Hané blok hliněného zdiva z válek, jako doklad jedné ze stavebních technologií užívaných na širší Hané.⁶¹

Sousední okapově orientovaná domkářská usedlost čp. 64 (*Vymětalovo*)⁶² datovaná na průvlak u jizby rokem 1817 vykazovala se stavbou čp. 65 analogické použití dřeva jako stavebního materiálu v prostoru jizby a horní komory, ale difference se projevily vedle orientace domu ve vnitřní dispozici. Tou zásadní byla přestavba dolní komory na výměnkářskou světničku.⁶³ V dů-

57_Okresní muzeum v Kroměříži bylo v roce 1976 v souvislosti se vznikem jednotné muzejní sítě Jihomoravského kraje přejmenováno na Muzeum Kroměřížska.

58_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 2-5-2389. Zaměření stávajícího stavu. Rymice čp. 65. Ing. L. Sedláčková, 1971.

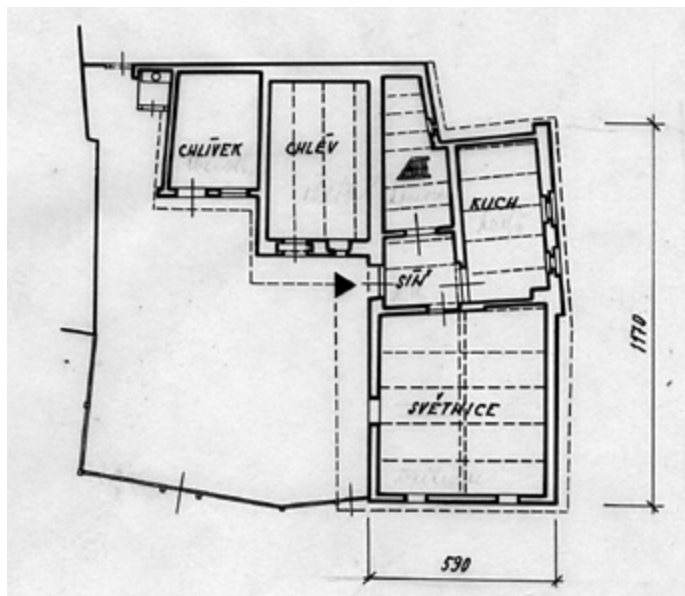
59_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6919/8. Návrh na rekonstrukci. Rymice čp. 65. Ing. H. Galíčková, 1971.

60_KŘIVÁNKOVÁ, Jana. Vztah stavebních zásahů k prezentaci lidové architektury na příkladu objektu čp. 65 v Rymicích-Hejnici. *Museum vivum. Časopis českých muzeí v přírodě*, 2017, 12, s. 56–62.

61_K této stavební technologii viz NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014.

62_Dům čp. 64 byl odkoupen od Marie a Josefa Horákových v roce 1973. Muzeum Kroměřížska, p. o., podsírká Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

63_Ve výměnkářské světnici byl vybudován k potřebnému topeništi komín.

Usedlost čp. 65 na Hejnici (Symerských). Zaměření stávajícího stavu z roku 1971 (Archiv NPÚ, ÚOP v Brně)

sledku toho musel být nově řešen vstup na horní komoru, a to z oddělené zadní části síně, která umožňovala jednak vchod na dvůr, jednak do chléva přiléhajícího do úhlu k obytnému domu. Novodobý hospodářský trakt ve dvůr uzavíral ještě jeden chlév a k němu do úhlu stála kůlna, takže ve své finální vývojové formě, když se usedlost stala součástí rymického souboru, měla trojbokou zástavbu.⁶⁴ Na základě prováděcího projektu⁶⁵ se podle původní koncepce měla usedlost adaptovat také k bytovým účelům vybudováním sociálního zařízení a asanací hospodářského traktu (chlévů a kůlny). Po převzetí rymického areálu do správy Muzea Kroměřížska byla koncepce využití stavby čp. 64 pozměněna s tím, že se stane expozicí obydlí vesnického domkáře⁶⁶ a bude rekonstruována do podoby, kterou měla před první světovou válkou. Tento stav byl zjištěn na základě terénního výzkumu⁶⁷ a jeho realizace se uskutečnila během opravy probíhající od roku 1978 (s přerušením) téměř deset let. Obnova původní kuchyně vestavěné do prostoru jizby a síně byla spojena se stavbou kachlových kamen obsluhovaných, stejně jako vedlejší chlebová pec, z kuchyně, kde ústily pod širokým komínem. Dalším rekonstruovaným vybavením kuchyně se stal obezděný kotel na ohřev vody. V kuchyni a v síni byla obnovena hlíněná dusaná podlaha, v jizbě a ve výměnku se položily dřevěné desky. Z hospodářského traktu zůstalo zachováno jeho jádro, chlév pro hovězí dobytek, před který byl u hnojiště postaven dřevěný krmík pro dva vepře.⁶⁸ Během pozdější rekonstrukční fáze došlo k obnovení dolní komory zrušením výměnkářské světnice. Zároveň byly odstraněny komín a okno, které stejně jako u horní komoře nahradily jen průduchy; podobné se nacházely u zaniklé stavby čp. 61, o níž se ještě zmíníme.

64_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6918. Zaměření stávajícího stavu. Rymice čp. 64. Ing. arch. H. Čadílek, 1972.

65_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 4-4-6917. Prováděcí projekt. Rymice čp. 64. Ing. arch. H. Čadílek, 1973.

66_K usedlosti čp 64 patřilo asi 3 ha půdy, chovali tři krávy (jednu pro výměnkáře). VÁLKA, Miroslav. *Stavebně-historický rozbor domu čp. 64 v Rymicích-Hejnici* (rkp. 1989). Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

67_Respondentem byl Jaroslav Železník (nar. 1899), který žil nedaleko v domě čp. 59 a popsal starší dispozici domu s vestavěnou kuchyní v prostoru jizby a síně, stejně jako formu topeniště.

68_Stavba roubeného krmíku byla přenesena z obce Divoky u Zdounek (okr. Kroměříž).

Rymice-Hejnice čp. 64 (Vymětalovo). Stav před rekonstrukcí v roce 1978 (Muzeum Kroměřížska, podsbírka Dokumentace regionu)

Dům čp. 64 na Hejnici. Stav během rekonstrukce v roce 1989, kdy došlo k odkrytí roubených stěn jizby a horní komory (Muzeum Kroměřížska, podsbírka Dokumentace regionu)

Zahrada táhnoucí se v pásu za usedlostí čp. 64 posloužila jako místo pro postavení dřevěného větrného mlýna beraního typu,⁶⁹ který byl do rymického areálu transferován ze sousedních Bořenovic (okr. Kroměříž).⁷⁰ Jako technické památce z konce 18. století mu na původním místě hrozil zánik z důvodu špatné údržby, proto bylo rozhodnuto o jeho demontáži a převozu do

69_Větrný mlýn v Bořenovicích (okr. Kroměříž) byl postaven roku 1795, kdy obec prodala Františku Hlobilovi na obecním pastvisku Horní trávník stavební parcelu se šesti měřicemi polí za 60 zl. Mlýn pracoval až do roku 1944. Viz BURIAN, Václav. *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Vlastivědný ústav, 1965, s. 11. Po druhé světové válce mlýn už jen chátral a pro špatnou údržbu mu hrozilo zřízení. Pro transfer byl použit základový kříž (podešve, apoštolové) a vnitřní zařízení (palečné kolo, mlýnské kameny, moučnice). Střešní konstrukce a plášť mlýna byly nepoužitelné z důvodu zničení.

70_Obdobný dřevěný beraní mlýn z r. 1836 v Rymicích stál ještě v meziválečné době, kdy ho majitel Jan Skutka (čp. 18) r. 1925 rozebral jako nepotřebný. Nacházel se v polích na západ od vesnice směrem k Pravčicím. Viz BURIAN, Václav. *Větrné mlýny na Moravě a ve Slezsku*. c. d. s. 57.

Rymic, který se uskutečnil v roce 1977.⁷¹ Bohužel, podmínky pro opětovnou montáž nazrály až v letech devadesátých, kdy došlo v roce 1993 k jeho zpřístupnění.⁷² Snaha o provozní funkčnost transferované stavby však narazila na řadu problémů, které vyplývaly z technického stavu převezenných součástí mlýna po jejich poměrně dlouhém uskladnění. V každém případě větrný mlýn vytvořil novou dominantu hejnického areálu.

Nejmladší časová rovina meziválečné doby byla zvolena při instalaci domkářské usedlosti čp. 62 (*Potůčkovo*). Nacházela se jako první ve sledované hejnické zástavbě a svou datací na trámů ve světnici 1798 byla také nejstarší.⁷³ Když se na usedlost v roce 1886 přiřazenil vyučený stolař Karel Potůček, který pocházel z větrného mlýna v Žeranovicích, na místě chlěva si vybudoval truhlářskou dílnu a provozoval řemeslo. Jeho dílem budou jistě i stávající okna a dveře. Poté, co se jeho syn Julius Potůček oženil s Hedvikou Janalíkovou,⁷⁴ jako válečný invalida už řemeslo neprovozoval, ale živil se jako rolník obděláváním čtyř hektarů půdy. Proto došlo k přestavbě bývalé truhlářské dílny na výměnek a k vybudování nových chlívů. Julius Potůček zemřel v roce 1957 a po smrti jeho manželky Hedviky v roce 1976 dědicové dům prodali československému státu.⁷⁵ Zvolený časový horizont meziválečné doby odpovídal nejen pokročilé dispozici objektu, architektonickému řešení hospodářského traktu, topeništi (modrý kachlový sporák), charakteru oken, dveří a dlažbě v síni, ale také vybavení nábytkem, který zde zanechali poslední majitelé. Okapově orientovaná obytná část usedlosti vykazovala upravenou tradiční trojdílnou dispozici s patrovou komorou, průchozí síní do dvora a dvěma paralelními obytnými místnostmi, kuchyní a světnicí. Zatímco ve světnici zůstal zachován starší trámový strop se záklopem, v rekonstruované novější kuchyni byl vybudován rovný strop (na palach). Ve dvorním traktu přistavěný výměnek sestával ze vstupní síně (sloužící zároveň jako kuchyňka) a z větší světnice. Za výměnkem následoval krytý vjezd do dvora a za ním novější chlív pro hovězí a do úhlu přistavěné chlívky pro vepřový dobytek.⁷⁶ Usedlost měla kolem poměrně úzkého dvora trojbokou zástavbu uzavřenou ze čtvrté strany proti sousední parcele vysokou ohradní zdí.⁷⁷

Vzhledem k zachovalosti hospodářského traktu prováděcí projekt nenavrhoval jeho demolici, ale omezil se více na zachování stávajícího stavu s vestavbou sociálního zařízení (koupelna, WC) v prostoru vstupní síně do výměnku.⁷⁸ Při opravě stavby, s ohledem na její budoucí muzejněexpoziční využití, byl rovněž zachován stávající stav. Došlo k výměně doškové krytiny,⁷⁹ k úpravě

71_Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice. Zaměření (1969) a schéma přenosu (1973) větrného mlýna z Bořanovic. Zodpovědný projektant Ing. arch. H. Čadílek.

72_TOMÁŠEK, Václav. Výroční zpráva Muzea Kroměřížska za rok 1993, c. d., s. 2. Významnou měrou se na rekonstrukci mlýna podílel stolař Muzea Kroměřížska Jan Štěrba.

73_První majitel a stavebník domu Matouš Kaňa zaplatil holešovské vrchnosti 10 zl za pozemek a zavázal se odvádět roční nájem ve výši 4 zl. Viz VÁLKA, Miroslav. Stavebněhistorický rozbor domu čp. 62 v Rymicích-Hejnici (rkp.). Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice. Cit. podle VAJDÍŠ, Jaroslav a kol. *Analýza stavebně historického vývoje*. [Rymice u Holešova]. Praha: SURPMO, 1963–1966.

74_Pocházela z rymické evangelické rodiny a ze selského statku. Sňatek zpočátku provázal nesouhlas ze strany rodiny nevěsty. Viz VÁLKA, Miroslav. Stavebněhistorický rozbor domu čp. 62 v Rymicích-Hejnici (rkp.), c. d.

75_Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

76_V zadní části dvora se nacházelo hnojiště a dřevěný záchod.

77_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno, inv. č. 2-5-2384. Zaměření stávajícího stavu. Rymice čp. 62. Ing. arch. H. Čadílek, 1971.

78_Archiv NPÚ, ú. o. p. Brno. Prováděcí projekt. Rymice čp. 62. Ing. arch. Adéla Jeřábková, 1973.

79_Došek byl ponechán jen na vnější, pohledové straně objektu, ale na dvorní části střechy byl nahrazen trvanlivějším šindelem. Stejně byla krytina řešena u domu čp. 64.

Interiér zanášky s palečným
kolem ve větrném mlýnu
přeneseném do Rymic na
Hejnici za čp. 64, 2020
(foto M. Válka)

venkovních omítek, ale uvnitř bohužel nezůstala zachována výmalba stěn pomocí šablon. Po skončení stavebních prací byl do obytných prostor nainstalován původní nábytek posledních majitelů reprezentující bytovou meziválečnou kulturu. Tato časová rovina byla uplatněna i v dalších obytných a hospodářských prostorách domu.

Součástí hejnického areálu byla ještě jedna domkářská usedlost, o níž se rovněž uvažovalo, že se stane pro svou archaickou podobu součástí souboru lidových staveb.⁸⁰ Jednalo se o dům z nepálených cihel čp. 61, který se nacházel pod cestou na dolní straně zástavby a navazoval na řadu sousedních domů. V uliční okapové frontě se nacházela vjezdová vrata na dvůr, dvě jízbová okna, dveře do síně a patrová komora se dvěma páry větracích průduchů. Ty už byly v rymickém souboru ojedinělé, protože na ostatních stavbách je nahradila různě velká dvoukřídlá okénka. Nad patrovou komorou se nacházela zvalbená střecha, neboť šlo o koncovou stavbu, v ose vchodu do domu byl situován tradiční *schlop* s přístupem do podstřeší. Než se objekt dočkal rekonstrukce, byl asanován a stavební parcela rekultivována na zahradu. Spolu se sousední usedlostí čp. 60, přestavěnou z tvrdých pálených cihel bez omítky, stavby názorně demonstrovaly různé vývojové fáze vesnické architektury na Hané.

80_Na dům čp. 61 byla již vypracována kupní smlouva datovaná rokem 1972. Zaměření stávajícího stavu zpracoval Ing. arch. J. Vajdiš, 1971. Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

V rámci revitalizace rymického stavebního fondu se dostaly ke slovu také komunitní funkce tohoto památkového areálu. Ty byly realizovány se záměrem využít dům čp. 104 jako místní lidovou knihovnu.⁸¹ Objekt, situovaný na okraji hejnického souboru u přerovské silnice, nedařilo odbočky do centra Hejnice, sloužil původně jako zmíněná panská kovárna. Po zrušení kovářského provozu na konci 18. století došlo k přeměně na domkářskou usedlost. Z té doby pochází patrně také datace 1797 na trámu ve světnici. V druhé polovině 19. století po další přestavbě obytný dům dostal dvouraktovou dispozici; do úhlu k němu se ve dvůr nacházelo další hospodářské příslušenství. Přední, uliční trakt tvořila dolní komora, síň, světnice, výměnkářská světnička, chlév a přístodůlek. V zadním traktu byly paralelní prostory: síňka, kuchyně, síňka k výměnku a další chlév. Vzhledem k plánovanému využití stavby jako místní knihovny se obytné a hospodářské prostory (chlévy)⁸² adaptovaly pro potřeby knihovnického provozu a jeho manipulační zázemí projektant situoval do druhého traktu.⁸³ Vedle potřebného knihovnického mobiliáře prostor vyzdobily dekorativní umělecké předměty z produkce ÚLUVU. K zpřístupnění knihovny veřejnosti došlo v roce 1978,⁸⁴ ovšem v souvislosti s vysokými provozními náklady byl její provoz v devadesátých letech ukončen a knihovna přesunuta do nových prostor obecního úřadu. Z objektu čp. 104 se stalo pracoviště průvodce a zázemí pro návštěvníky rymického areálu, jimž slouží i přilehlý relaxační prostor⁸⁵ s venkovní expozicí zaměřenou na včelařství. Programy zaměřené na včelařskou problematiku náleží spolu s vánočními a velikonočními akcemi nebo kovářskou sobotou k edukačním účelům a plní formu „živého“ muzea.⁸⁶

RYMICKÁ TVRZ A JEJÍ HOSPODÁŘSKÉ ZÁZEMÍ

Vedle lidových staveb, jejichž rekonstrukce byla ukončena zpřístupněním podsedku čp. 14 na návsi, probíhala v devadesátých letech náročná oprava rymické tvrze, jež je součástí historického areálu tvořeného vedle vlastního panského sídla, správní budovou spojenou se sýpkou, palírnou a hospodářským dvorem. Vzhledem k industriálnímu využití tvrze v 19. století a necitlivé opravě v padesátých letech byla řada jejích architektonických prvků poškozena. Neporušené zůstalo klenuté přízemí a nejcennější součástí se staly barokní malované stropy v prvním patře. Po dlouholeté rekonstrukci došlo v roce 2006 k zpřístupnění tvrze s tím, že prostory byly využity k expozičním účelům, jež kombinují lokální a širší nadregionální tradice lidové kultury a historie.⁸⁷ Část prostor tvrze byla Muzeem Kroměřížska využita k depozitárním účelům.

Zatím před opravou stojí poslední součást rymického panského areálu, a to hospodářský dvůr. Po jeho vyklizení místním JZD byl předán do správy Muzea Kroměřížska s tím, že bude využit k expozičním účelům jako muzeum zemědělských tradic charakteristických pro oblast Hané. Tato idea se objevuje již dříve v šedesátých letech minulého století, kdy ji jako první zkoncipoval

81_Dům čp. 104 byl vykoupěn v roce 1971. Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

82_Dveře do chléva situované zvenku byly zazděny a nahrazeny oknem. Naopak prostora byla dveřmi propojena se sousedními místnostmi.

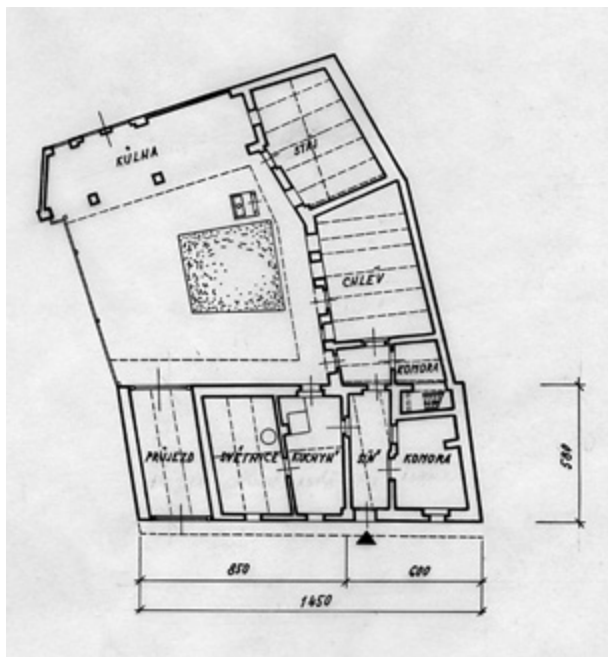
83_Archiv NPÚ, ú o. p. Brno, inv. č. 4-4-15887/11.Návrh na rekonstrukci. Rymice čp. 104. Ing. arch. A. Jeřábková, 1972.

84_VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb v Rymicích, okr. Kroměříž a jeho záchrana, c. d., s. 325.

85_Tento prostor vznikl na místě zbořeného domu čp. 52, který byl vykoupěn a měl se stát součástí rymického areálu. Jeho zaměření zpracované v roce 1998 Ing. Petrem Vlachem je uloženo in: Muzeum Kroměřížska, p. o., podsbírka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

86_HNILICOVÁ, Markéta. Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice, c. d., s. 85.

87_Expozice *Brázdou času* přibližovala kulturní tradice východní Hané, oddíl *Od kamenné sekerky k železné radlici* se odvolával na tradice zemědělské a nejširší záběr přinášela expozice *Cestou větru*, jejíž náplní byly dějiny větrného mlynářství, které k Hané a k Hornomoravskému úvalu v minulosti rovněž patřilo. V roce 2020 expozice byly uzavřeny z důvodu reinstalace.

Rymice-Hejnice čp. 64 (Vymětalovo). Zaměření stávajícího stavu z roku 1972, (Archiv NPÚ, ÚOP v Brně)

doc. Ludvík Kunz z Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně.⁸⁸ Stav objektů a nedostatek finančních prostředků na jejich rekonstrukci tuto ideu neustále odsunoval na pozdější dobu, takže došlo k značnému poškození stavby. Podle záměru odboru kultury Zlínského kraje plánovaná rekonstrukce bývalého panského dvoru v Rymicích započala v roce 2020, a to s využitím finančních prostředků z evropských fondů.

ZÁVĚR

Tradiční vesnické stavitelství středomoravské Hané reprezentují dva památkové soubory staveb in situ, tedy na původním místě ve stávající historické zástavbě, která se ale postupně modernizovala, aby splňovala požadavky majitelů po moderním bydlení a odpovídala jejich estetickému vkusu. Tato cesta památkové péče se jevila jako nejpříjemnější vzhledem k tomu, že na rozdíl od roubeného stavitelství hliněný či zděný dům nebylo možno rozebrat a transferovat do muzea v přírodě, aniž by neztratil podstatnou část své autenticity. Teprve aplikované výzkumy z posledních let zaměřené na hliněné technologie⁸⁹ nebo možnost přenášení kompaktních bloků⁹⁰ celých hliněných stěn ukázaly schůdnou cestu a možnosti.

88_KUNZ, Ludvík. *Co dala Haná evropskému zemědělství*. Brno: KSSPPOP (rozmnoženo); KUNZ, Ludvík.

Gremiální restaurátorské dílny a depozitum náradí a strojů tradičního zemědělství na Hané. Brno: KSSPPOP (rozmnoženo). Cit. podle FIALOVÁ, Anežka. *Bibliografie okresu Kroměříž*. Kroměříž – Brno: Muzeum Kroměřížska – Okresní knihovna – Státní vědecká knihovna – Muzejní a vlastivědná společnost, 1984.

89_Technikou nabíjení byla v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Strážnici postavena usedlost z Nové Lhoty v areálu Hornácka. Viz NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*, c. d.

90_Transfer bloku hliněného zdiva realizovali pracovníci Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště středních Čech. Dalším příkladem byl transfer zděné černé kuchyně do Muzea středního Povltaví ve Vysokém Chlumci.

Budování rymického souboru lidových staveb východní Hané nám demonstruje vývoj názorů v oblasti památkové péče, a to zachovat cenný exteriér staveb a provést jejich adaptaci pro potřeby moderního bydlení nebo k rekreačním či edukačním účelům.⁹¹

Po převzetí rymického areálu do správy Muzea Kroměřížska dochází ke změně koncepce ve prospěch muzejněexpozičního využití objektů tak, aby stavby ukázaly tradiční stavební techniky, sociální diferenciaci vesnice, vývoj lidového bydlení či venkovské řemeslo v oblasti východní Hané. Spolu se souborem lidových staveb v Příkazech (okr. Olomouc), který se stal součástí Národního muzea v přírodě, reprezentují tradiční vesnické stavitelství střední Moravy a českých zemí.

LITERATURA

BĚLÍKOVÁ, Vladislava. Lidová kultura. Lidové stavby. In: POSPÍŠIL, Jan, BĚLÍKOVÁ, Vladislava a OLŠINA, Miroslav. *Rymice 1353–2003*. Rymice: Obecní úřad, 2003, s. 24–30.

BUREŠ, Pavel, ŠKABRADA, Jiří a ŠNAJDROVÁ, Hana. *Památková ochrana historických vesnic v České republice*. Praha: Ministerstvo kultury ČR, 1996.

BURIAN, Václav. Vesnická sídla a lidové stavby na Vyškovsku. *Československá etnografie*, 1960, 8, s. 21–68.

DOSTÁL, František. K původu a vývoji pozdně feudální diferenciaci venkovského lidu na Moravě do poloviny 17. století. Počátky Hanáků a Valachů. In: *Strážnice 1946–1965*. Brno: Blok, 1966, s. 207–247.

FIALOVÁ, Anežka. *Bibliografie okresu Kroměříž*. Kroměříž – Brno: Muzeum Kroměřížska, Okresní knihovna, Státní vědecká knihovna, Muzejní a vlastivědná společnost, 1984.

FROLEC, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974.

HNILICOVÁ, Markéta. Památky v současné vesnici – Soubor lidových staveb Rymice. In: Kmošek, Jiří, Křenková, Zuzana a Bryol, Radek (eds.): *Možnosti prezentace a udržitelné péče o památky lidové architektury*. Rožnov p. R. a Sebranice: Valašské muzeum v přírodě a Spolek archaických nadšenců, 2016, s. 84–87.

HOSÁK, Ladislav. K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatelstva na Moravě a k jejich proměnám. In: *Strážnice 1946–1965*. Brno: Blok, 1966, s. 195–206.

HOUDEK, Victor. Ortsanlagen, Wohnungen, Sagen und Märchen der Slaven. In: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild 17, Mähren und Schlesien*. Wien: Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1897.

HOUDEK, Vítězslav. Hanácký grunt. *Český lid*, 1893, 2, s. 140–152, 382–391.

KŠÍR, Josef. Lidové stavitelství. Žudr na hanácké vesnici. In: Bečák, Jan R. *Lidové umění na*

⁹¹ Vedle Rymic byl tento princip brněnským KSSPPOP uplatněn u souboru lidových staveb v horácké obci Krátká (okr. Žďár n. S.).

Hané. *Lidová kultura hmotná*. Velký Týnec u Olomouce: nákl. vlast., 1941, s. 270–291.

KŠÍR, Josef. Hanácký žudr, jeho druhy a rozšíření. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, oddíl duchovědný*, 1949, 58, 1, s. 36–59.

KŠÍR, Josef. Lidové stavebnictví na Hané. Území vlastní Hané, obydlí a stavební materiál. *Československá etnografie*, 1956, 4, s. 325–366.

KŘIVÁNKOVÁ, Jana. Vztah stavebních zásahů k prezentaci lidové architektury na příkladu objektu čp. 65 v Rymicích-Hejnici. *Museum vivum. Časopis českých muzeí v přírodě*, 2017, 12, s. 56–62.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury 6. Okres Vyškov*. Brno: KSSPPOP, 1989.

KURIAL, Antonín. *Katalog lidové architektury 11. Okres Kroměříž*. Brno: Barrister & Principal, 2016. K vydání připravili Věra Kovářů a Jan Kuča.

KVASNÍČKA, Pavel. *Vlastivěda moravská. Holešovský okres*. Brno: Musejní spolek, 1929.

MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980.

Národopisná výstava československá v Praze 1895. Praha: J. Otto, [1897].

NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavitelství na Moravě a evropské souvislosti*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014.

PŘIKRYL, Vladimír. Domy s připojenou patrovou komorou v Žeranovicích a Rymicích. *Věstník muzea v Kroměříži*, 1961, č. 11, s. 214–216.

ROUBIC, Antonín. Nejstarší zprávy o Hané. In: *Studie Muzea Kroměřížska 92/93*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1993, s. 12–15.

SKOPALÍK, František. *Památky obce Záhlinic II*. Brno: nákl. vlast., 1885.

SVÁTEK, Josef. Napoleonské války a jejich ohlas na Holešovsku. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*, 1967, č. 1–2, s. 22–28; č. 3–4, s. 75–89.

ŠTIKA, Jaroslav. *Etnografický region Moravské Valašsko. Jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973.

TOMÁŠEK, Václav. Výroční zpráva Muzea Kroměřížska za rok 1993. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 1994, 1, s. 1–4.

VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb východní Hané v Rymicích u Holešova a jeho záchrana. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1978, [1], s. 19–23.

VÁLKA, Miroslav. Soubor lidových staveb v Rymicích, okr. Kroměříž a jeho záchrana. *Národopisné aktuality*, 1979, 16, s. 325–326.

VÁLKA, Miroslav. *Rymice u Holešova*. Kroměříž: Okresní národní výbor, 1980.

VÁLKA, Miroslav. Lidový dům na Hané a jeho kulturně historické souvislosti. In: BĚLÍKOVÁ, Vladislava (ed.). *Proměny hanácké vesnice*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 23–35.

VAŘEKA, Josef. Etnografická expozice a památková ochrana v Rymicích. *Český lid*, 1978, 65, s. 113.

VAŘEKA, Josef. Hanácký dům ve světle stavebních plánů druhé poloviny 19. století a jeho proměny ve 20. věku. In: BĚLÍKOVÁ, Vladislava (ed.). *Proměny hanácké vesnice*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2003, s. 37–51.

PRAMENY

Muzeum Kroměřížska, p. o., podsběrka Dokumentace regionu, fond DR XIII Projektová dokumentace, inv. č. XIII/6 Rymice.

VAJDIŠ, Jaroslav: Analýza stavebně historického vývoje [Rymice]. Praha: SURPMO, 1963–1966 (rkp).

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Brno, archiv plánů a map.

SUMMARY

Heritage ensemble of folk buildings in Rymice, east Haná region. His genesis and recapitulation of redevelopment

Vernacular architecture – Rymice (Kroměříž) – east Haná region – monument protection – open air museum

The regional forms of a village house in the territory of the Czech Republic includes a house in Central Moravia (Haná). The older development phase is characterised by an avant-corps (žudr), a massive fore-body of the side oriented house (okapově orientovaný dům), but in southeast Haná region a storey chamber was integrated into the house layout beside the chamber. The second half of the 19th century led to the unification of the Haná building tradition, which is a continuous farmstead half-storey above the entire residential house. Older developmental forms of the house in Haná, which are the subject of monument protection, are found in Příkazy (Olomouc district) and in Rymice (Kroměříž district), on which we will further focus. In spite of modernisation in the 20th century, many buildings that represented the architectural culture of the Eastern Haná village in the 18th century and first half of the 19th century have survived in Rymice.

After takeover of the Rymice premises by the Kroměříž Museum administration in the 1970s, there was a change in the concept in favour of museum exposition usage of the buildings in order to demonstrate the traditional building technologies, social differentiation, residential development or rural crafts. The ensemble of folk buildings in Rymice, Eastern Haná is proof of the open air museum built in situ.

Revivaly autenticity v zrcadle žité skutečnosti

Revitalizace a věrohodnost vybraných funkcí objektů lidového stavitelství v Českém středohoří

MgA. Karel Konopka

Národní muzeum v přírodě – Muzeum v přírodě Zubrnice
karel.konopka@nmvp.cz

„Praha byla vždycky známa jako jedno z pěti nejkrásnějších měst světa (Paříž měla tradici, atmosféru, ale ne krásu, o Londýně či Moskvě nemluvě). A teď skutečně zářila. Dávno pryč byly doby, kdy první kapitalisti kapesního formátu zasviňovali Karlův most a ulice Starého Města a Malé Strany svými vetešnickými krámkami a stylově neúnosnými restauracemi. Centrum bylo vyčištěné, kavárny a hospody v rázu devatenáctého století, luxusní obchody decentně ukryté, z krámů neřičely žádné reproduktory, Staroměstské náměstí bylo prázdné, na ulicích žádné idiotské koňské drožky, tím méně turistické vláčky – v centru byl klid (dá-li se tak nazvat při milionu procházejících úzkými uličkami), synagogy dávno zrušeného ghetta byly znovu vybudovány, levné řadové činžáky 19. století přebudovány aspoň v jugend stylu, každá sebemenší památka byla obnovena a pečlivě ošetřována, z renesančních a barokních paláců vystěhována ministerstva a zařízení v nich galerie a kavárny atd. atd.“

Úvodní citace je vypůjčena ze sci-fi románu, který pochmurně líčí budoucnost světa v důsledku zvratů zapříčiněných zejména technologickým vzestupem a změnou politického systému a tím i společenského řádu. Jedním z témat, kterými se autor zabývá, je i proměna veřejného prostoru. Ačkoliv vybraný úryvek se týká velkoměsta, v jádru vystihuje také snahy blízké prostředí muzeí v přírodě. Muzeí, u kterých bychom měli mít na paměti zejména to, že jde vždy o (tu více, tu méně věrohodnou) formu divadla či revivalu, které plnohodnotně autenticity tak, jak bývá obecně definována,² nemohou nikdy dosáhnout. Bez možnosti dosažení jejího naplnění je pro tento typ muzeí ukázka z románu ideálním příkladem. Přibližuje jejich základní problematiku komplexně – přerušení, degradaci, nebo dokonce samotný zánik a následnou snahu o „dokonalou“ obnovu. Proměna Prahy z ušmudlaného města na luxusní turistický skanzen představuje v této souvislosti svět takřka ideální. Každým transferem, vědeckou rekonstrukcí či kopií doplňujeme další část divadelních kulís, ve kterých se odehrává děj s příběhem, nejlépe místním, nevšeobecným. Barbora Půtová ve své knize *Antropologie turismu*³ v kapitole „Autenticita a turistické představy“ staví autenticitu (soubor sociokulturních jevů – původnost, pravdivost, originalita nebo

1_BONDY, Egon. *Cybercomics*. Brno: Nakladatelství Zvláštní vydání, 1997, s. 13–14.

2_Autenticita, autentičnost – pravost, původnost, zhotovenost vlastní rukou; ve filozofii výraz užívaný zejména u M. Heideggera a v existencialismu; označení vlastního lidského bytí, které bezprostředně chápe svou osudovou předurčenost k smrti a přitom se nezbavuje zodpovědnosti za svou svobodu a své činy. K autenticitě tedy patří nejen pochopení smyslu lidské existence, ale i starost o její naplnění.

3_PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019.

věrohodnost) právě do kontrastu s představou turisty a jeho mentálního kulturního konstruktů, jeho schopnosti vnímání a očekávání od navštíveného. S pojmem autenticity ve smyslu „objevování a těžby místního zdroje“ pracuje u nás zatím poměrně mladý obor *Interpretace kulturního dědictví*. Ten mimo tvorbu či hodnocení vlastního konečného výstupu klade důraz i na to, aby jedinečnost předmětu interpretace byla nejen dostatečně opodstatněná, adekvátně zhodnocena a komunikována, ale také uchovávána.⁴

Ještě výstižněji pak lze úryvek z románu aplikovat na oblast českého pohraničí. (Pro zjednodušení se budeme dále v textu držet sice stále negativně vnímaného, ale dnes už částečně rehabilitovaného a i v odborné literatuře užívaného názvu Sudety, který nejlépe ve všech směrech vystihuje povahu oblasti obývanou do vysídlení převážně německy hovořícím obyvatelstvem.)⁵ Zde jsou snahy o obnovu v důsledku přerušené kontinuity, bez užšího vztahu k místu, o to problematičtější. Přesto je ožívání takových míst stále viditelnější, ne-li přímo vyhledávané. Nutno podotknout, že se jedná převážně o aktivity soukromé,⁶ vycházející nejčastěji z potřeby poznat místo a jeho historii,⁷ či o působení různých spolků zaměřených na udržení, rozvoj nebo prezentaci daného místa.⁸ Občasné vlastivědné projevy o životě a historii před rokem 1945 se objevují i v rámci vedení obcí či jedinců v kamenných muzeích.⁹

V obecné rovině se ale Sudetům dostává pozornosti většinou jako celku – jako množině nespočtu paradoxů, absurdit a široké škále příběhů plynoucích zejména z důsledků poválečných změn, jako jsou výměna obyvatelstva, přetržená kontinuita či změna způsobu hospodaření. To se promítlo v degradaci kulturní krajiny – v zániku celých obcí, stovek sakrálních památek či krajinnotvorných prvků – stojící v ostrém kontrastu s předválečným stavem.¹⁰ Vše je poměrně dobře zdokumentováno a často se také stává jádrem už poněkud monotónních výstupů.

Menší pozornost je už věnována obsahu, reflexi kultury původních obyvatel a jejich případným zbytkům v těchto oblastech. Zcela na okraji zájmu pak stojí možné přístupy k obnově některých kulturních prvků a jejich podoby. Podstatné je nejen samotné místo, jeho paměť a obsah, ale také ti, kdo jej znovu utvářejí ve snaze navázat, rehabilitovat a inovovat jej ve všech možných dostupných aspektech, se schopností vcítění se do jeho jedinečnosti.

4_Např. PTÁČEK, Ladislav a RŮŽIČKA Tomáš. *Jak předkládat svět. Základy dobré interpretace*. Brno: Nadace Partnerství, 2012.

5_Více například v knize SPURNÝ, Matěj a kol. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex, 2006; ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici*. I. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010.

6_KŘÍŽOVÁ, Alena, PAVLICOVÁ, Martina a VÁLKA Miroslav. Úvod. In: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Etnologické studie 19. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav Evropské etnologie, 2015, s. 5–7.

7_KREISSLOVÁ, Sandra. Hledání ztracené identity. Komunitní centrum v Děkově jako místo konstrukce kolektivní paměti a lokální identity. In: TICHÁ, Jana (ed.). *Muzeum a identita. Etnologické pohledy*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2016, s. 33–42.

8_Např. Spolek Náš Kopec, Ratsch – Hradiště, z.s., Kulturně-historický spolek Malá Veleň, z.s., nebo okruh nadšenců, který se věnuje údržbě a prezentaci zaniklých obcí pod Bukovou horou nad Zubnicemi, zaštitěný katedrou historie UJEP v Ústí nad Labem a Archivem města Ústí nad Labem.

9_ASCHENBRENNER, Martin. *Společná cesta Čechů a Němců ve Svoru. Dějiny obce Svor*. Svor: Obec Svor, 2020; WODRASCHKE, Georg a kol. *Bílinsko očima původních německých obyvatel*. Bílina: Občanské sdružení Bílina, 2016 – Domovský spolek Bílina / Heimatkreisverein Bilin, 2014; GRUND, Herbert. *Zpátky v čase. Vzpomínky na život v Habří*. Řehlovice: Kulturní centrum Řehlovice. 2017. Dále např. Občanské sdružení Náš Kopec (Šluknovský výběžek).

10_KREISSLOVÁ, Sandra. Hledání ztracené identity. Komunitní centrum v Děkově jako místo konstrukce kolektivní paměti a lokální identity. In: TICHÁ, Jana (ed.). *Muzeum a identita. Etnologické pohledy*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2016, s. 33–42.

Celkový pohled na hlavní budovu hospodářství Radelbauer čp. 27 v Dolní Polici, v pozadí pilířová stodola (všechny fotografie K. Konopka, 2018–2020)

Bondyho román postihuje problém proměny společnosti a jejího prostředí velmi skepticky. Jedním z mnoha motivů knihy je také ztráta osobitosti, jedinečnosti, autenticity – ta je ve filosofii nejčastěji spojována s člověkem a jeho „naplněním“ a „naplňováním“. A to je i téma, které se tento text snaží postihnout. Otázka autenticity, vztahovaná v našem případě na prostředí a možnosti muzeí v přírodě, a zejména jejich obsahu (od věrohodnosti expozic až po celkový jejich obraz), spojuje vybraná místa s lidmi, kteří je naplňují, a to i ve smyslu určité nadstavby – duchovního rozměru, který považuji v kontextu smysluplnosti a úspěšnosti podobných snah za nezbytný.¹¹ To vše i vzhledem k tomu, jak silnou vazbu ke krajině zde pociťovali starousedlí obyvatelé, kteří starost o její plnohodnotné naplnění brali jako základní a pevný závazek před Bohem, jenž jim tento kraj „daroval“.¹²

A od kdy lze považovat míru věrohodnosti¹³ v muzeích v přírodě za přijatelnou, dosaženou? Až se usadí prach na instalaci dalšího kuchyňského nádobí v nově postaveném transferovaném objektu? A je taková míra věrohodnosti při „pouhém“ didaktickém poslání *skanzenů* důležitá, žádoucí? Přestože v Bondyho knize jde o nadsázku, obava o vývoj lidstva je skutečná, a jak už dnes víme, leckde je tato nadsázka už realitou. Tak rychle se proměňuje doba – místa zanikají, mění se lidé

11_S pojmem autenticity v souvislosti se „základním stavebním kamenem“ muzeí v přírodě – objektem, architekturou – zachází velmi podnětný článek Petra Šuleře Autenticita – identita, aneb o potřebě užitečného napětí. *Národopisné aktuality*, 1980, 17, č. 1. s. 73–75.

12_Lze to shrnout německým pojmem *Heimat*, který nejvíce vystihuje vztah původních obyvatel k rodnému místu. Vystihuje veškerá pouta a závazky obyvatel, které plynou ze vztahu k místu – rodné vlasti.

13_V souvislosti s prostředím muzeí v přírodě, jejich široké škále prezentačních poloh, a zejména jako „pouhého modelu“ skutečnosti, je termín věrohodnost vhodnější. Více srov. KUMINKOVÁ, Eva (ed.). *Muzea v přírodě*.

Jedinečná cesta muzejnictví. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2019, s. 27.

Dolní Police čp. 27, pohled do kuchyně ke svatému koutu

i prostor kolem. Zakladatel prvního muzea v přírodě na světě Artur Hazelius to vystihl výrokem, že „jednou nám nebude stačit všechno zlato světa, abychom obraz zmizelých časů předložili“.¹⁴ Jistě jde o přirozený vývoj leckdy akcelerovaný právě politikou, ekonomikou a technologiemi. A přesto je důležité se v rámci muzeí v přírodě autenticitou – věrohodností zaobírat co možná nejdůsledněji a ve všech jejích aspektech tak, aby nedocházelo ke zjednodušování a idealizovanému obrazu předkládaného zmizelého i mizejícího světa. Nejde tak pouze o edukační a didaktickou pomůcku, ale zároveň o možnosti inspirace a zamyšlení, například nad stále tíživějšími ekologickými otázkami současného světa. I to je rozměr a potenciál muzeí v přírodě.

Autenticity tak, jak bude naznačena na následujících příkladech, nelze už jen z podstaty provozu a správy muzeí v přírodě nikdy uspokojivě dosáhnout, neboť její míra jde přirozeně na úkor široké škály pravidel, které s sebou přináší jejich turistický provoz. V tomto bodě mají soukromé aktivity nesporné výhody.

Vybrané příklady by si zasloužily každý zvlášť detailnější studii, navíc podobných míst je v níže specifikované oblasti více¹⁵ a další přibývají. Zvolené lokality reprezentují příklady, jež má autor tohoto textu vzácnou příležitost pozorovat, a co je zejména důležité, má možnost porovnávat je s provozem muzea v přírodě, které by mělo tento region, prošlý tak dramatickou proměnou, aktivně a příkladně reprezentovat.

Sledovaná oblast se nachází v okolí Muzea v přírodě v Zubrnici, přičemž nejvzdálenější objekt, který byl podroben průzkumu, leží vzdušnou čarou 14 km, druhý 10 km a třetí 2 km a územně přísluší do okresů Děčín, Česká Lípa a Ústí nad Labem. Tyto tři příklady jsou ukázkami nejen

¹⁴ LANGER, Jiří. *Lidové stavby v České republice*. Praha: Národní památkový ústav, 2019, s. 7.

¹⁵ Např. čp. 6, Soběnice (okr. Litoměřice) nebo Valkeřice (okr. Děčín).

různých přístupů k hodnotným památkám lidového stavitelství v soukromých rukou, ale především zachovávají přirozenost místa a kontinuitu z něho plynoucí, na kterou každý z vlastníků po svém navazuje a příkladně ji rozvíjí. Na samý závěr pak bude uvedena aktuální zkušenost z akvizice domu v oblasti Šluknovského výběžku, který byl jedinečným příkladem zachování prostředí skromného bydlení v trvání posledních devadesáti let a kde se navíc podařilo dohledat i podrobnou historii rodiny majitelů objektu.

DOLNÍ POLICE / NIEDER POLITZ, ČP. 27 „RADELBAUER“ (OKRES ČESKÁ LÍPA)

Dům stojí ve stráni nad silnicí vedoucí podél levého břehu řeky Ploučnice, spojující Dolní a Horní Polici. Z památkářského hlediska se nejedná o nijak výjimečný a architektonicky hodnotný objekt, přesto zde nalezneme řadu původních stavebních prvků a dochovanou dispozici dvora, které pak v kontextu dalších skutečností činí toto místo v rovině námi požadované autenticity jedinečným.

Hlavní obytná budova je trojdílného typu, zděná, pouze patro nad světnicí je roubené. Objemný půdní prostor tvoří hambálkový krov konstrukce stojaté stolice z poměrně subtilních trámů, střechu pokrývá eternit, který nahradil původní velké štípané břidlicové bloky o rozměrech až 90 × 80 cm. V přístupné části patra zaujmou tři pokojíčky, které bylo nutné ve třicátých letech 20. století vybudovat rozdělením velké horní místnosti pro tři krátce po sobě narozené dcery (jedna byla babičkou současného majitele Romana Řezáče.). Statek byl postupně modernizován. V minulosti patřil k nejbohatším ve vsi, držel rychtářské právo a do poloviny 17. století zde bylo sídlo panské rychty Hornopoličského panství, údajně i se šatlavou. Pozemky hospodářství se táhly až na samé úpatí Kozího vrchu, pod kterým usedlost leží. Dvůr doplňuje z levé strany otevřená pilířová stodola, uprostřed něj stojí kamenný zděný sklep s dřevěnou nástavbou.

Jediným majitelem je dnes už zmíněný R. Řezáč, drobný zemědělec, kostelník v chrámu Navštívení Panny Marie mariánského poutního areálu v Horní Polici. Je přímý potomek rodiny z této usedlosti. Přestože její původ byl německý, šťastnou náhodou nebyla celá rodina po válce vysídlena (část dožila v Německu a další žije v Austrálii). Povaha autenticity v tomto případě neplyne tolik z jejího novodobého ožívání, ale z důsledného udržování zbytků rodinné tradice, znalosti historie rodu a významu usedlosti v minulosti, včetně svědectví ožehavého dobového kontextu kolem druhé světové války a tzv. divokého odsunu, ale i svědectvím o životě českých Němců v socialistickém Československu po roce 1948. To vše podporuje i sběr informací vlastivědné povahy. Na první pohled je patrné, že se do hospodářství neinvestuje, což je na jednu stranu pozitivní, zůstává nám tak zachované stavení, z našeho pohledu bez nežádoucích zásahů, které by umožnily jeho komfortnější obývání. Na několika místech je však již zřetelná přirozená degradace a zanedbaná základní údržba je vyloženě na škodu. Propadlá lomenice obytného domu i stropy ve chlévě a další závady, které znemožňují plnohodnotné užívání, jsou už i zdraví ohrožující. Citelně schází soustavnější základní péče, při mizivých finančních možnostech majitele ji ovšem nelze tak velkému hospodářství věnovat.

Slevíme-li ovšem na chvíli ze zavedených nároků a představ o komfortu bydlení nebo ustrnulé expozici muzea v přírodě, máme možnost mezi bujnou vegetací, skládkovými místy a provizorií pozorovat nevšední přirozenost celého prostředí, které i zmiňovanou neutěšeností upomíná na to, že provoz hospodářství nebyl nikdy snadnou a idylickou záležitostí. Prostor dvora působí sice zpustle, ale živě. Na tom má zásluhu zejména přítomnost několika krav a hejna domácích kachen, které z větší části zarostlý vydlážděný dvůr přirozeně rozbahňují. Objemná kopa hnoje na levé straně od hlavní budovy je osazena dle starého německého zvyku březovou májkou s barevnými pentlemi, další detaily najdeme například na dveřích od chléva – přibitá myš, hadí kůže apod. To vše je zde na základě staletých tradic, zaznamenaných písemně předky, posledním majitelem pečlivě dodržováno.

Nejpůsobivěji je ovšem zachován interiér, kde je sice znát stopa času a života starého mládence, je zde však možné sledovat jednu z posledních nezměněných podob vybavení kdysi zámožného

Usedlost na Bláhově čp. 18, celkový pohled, vlevo patrné zbytky hnojiště, využívané dnes jako zeleninové záhony. V popředí majitel roší len

stavení. Bohužel některé hodnotné prvky (kamna, sporák apod.) nebylo možné pro jejich stav a finanční náročnost oprav udržet. Přesto jsme obklopeni stěnami domu a jejich zařízení, které se i přes dílčí zchátralost přibližují zřejmě tomu nejautentičtějšímu, co je v této oblasti k vidění. I když samotné stavení nepatří k předním památkám lidového stavitelství,¹⁶ ve spojení s interiérem a obsahem, který se zachoval jak v podobě hmotné, tak ve vzpomínkách (kronice) předků, a skutečností, že zde část rodiny mohla po válce zůstat, se dostává toto místo do zcela jiného světla. Vše je pak podtrženo i osobou Romana Řezáče, který přes osobní rodinné i další přátelské vazby a kontakty v zahraničí neměl před listopadem 1989 (a ani po něm, kdy otázka odsunu byla hodně ožehavé téma) mnoho možností, jak s tímto „dědictvím“ naložit – nebylo jak a ani komu zprostředkovat svět, jenž důvěrně znal, který pomalu mizel a jemu byl prostřednictvím vyprávění babičky nejvlastnější.

Naznačený neutěšený stav je vykoupěn činností, kterou majitel důsledně vyplňuje svůj volný čas, a tou jsou překlady textů rodáků ze zdejšího kraje. Stohy sešitů, které jsou ručními prepisy vzpomínek jeho rodiny, jakési kroniky domu Radelbauer Nr. 27, vysídleneckých periodik, kronik, vlastivědných materiálů z okolí a dalších výpisků z knih, kde se vzpomíná komplexně na život před vysídlením, dávají dohromady unikátní celek. Tento materiál je nutné podrobit kritickému zhodnocení, ale rozsahem a objemem, po léta nezištně shromažďovaným bez vidiny uplatnění či předání dál, je obdivuhodný. Poznatky týkající se vaření, hospodaření a nejrůznějších zvyků a obřadů (např. popisů svateb), zdejšího místopisu i svědectví o dnech poválečných jsou dokumentem, který má hodnotu nejen v daném místě. Při jednom z posledních setkání zmínil Roman

¹⁶ Objekt by si i vzhledem k uváděním okolnostem a známým reáliím zasloužil samostatný stavebněhistorický průzkum.

Řezáč optimisticky laděný postřeh, že až v nedávné době se zejména u mladších generací, které osidlují zdejší stavení, objevuje zájem o místní historii. V posledních letech se tak majitel usedlosti stává především pro okruh lidí z nedaleké obce Merboltice významným spojencem. Ve vzájemné symbióze tak on vítá jejich nadšení i zájem a druhá strana jeho ochotu a erudici.¹⁷ O hospodářství Radelbauer – Nieder Politz Nr. 27 by se dalo napsat mnohem více, na závěr snad už jen malá poznámka. Roman Řezáč byl dříve vedle sběratelství nejrůznějších předmětů z terénu také nadšeným neškoleným malířem a právě obrazy inspirované reáliemi ze života a vyprávěním tvoří přirozenou součást jeho domu. Ve svých kresbách zaznamenal rovněž celou řadu detailů etnografické povahy sousedních a dnes již převážně zaniklých domů. Výjimečnost místa, vzácně zachovávaný jeho kontinuitu, podtrhuje událost, která se tu odehrála před několika lety. Majitel zcela náhodně našel nedaleko domu ve stráni zakopanou mlékárenskou konev a v ní upečený chléb, textilie a další drobnosti. Podle vyšitého monogramu usoudil, že tyto věci zde na památku zanechala jeho teta před odsunem. Chléb upečený v dnes již rozpadlé a nefunkční peci tak představuje symbol silného pouta lidí k místu, které byli nuceni opustit.

BLÁHOV / PLAHOF, PLAHOW, ČP. 18 (OKR. ÚSTÍ NAD LABEM)

Objekt čp. 18 leží v malé horské obci Bláhov (550 m n. m.), v místech táhnoucího se Sokolího hřebene. Jedná se o patrový roubený dům trojdílné dispozice s jednoduchou podstávkou kolem světnice. Síní, chlévy a zadní trakt jsou zděné pomocí hliněné malty, patro má vloženou pavlač a pouze horní stěna síně je bedněná. Jedna komora je hrázdněná s datací ve vymazávce, která bohužel po chalupářském zásahu zůstává ukryta pod sádkartonovým obkladem. Z hospo-

Usedlost na Bláhově čp. 18, živoucí prostředí kolem kachlového sporáku v kuchyni

17_Na sklonku roku 2019 vyšla ve spolupráci s historikem českolipského muzea Tomášem Cidlinou publikace CIDLINA, Tomáš a ŘEZÁČ, Roman. *Zapomenuté lidové tradice a zvyky Českolipska*. Česká Lípa: Vlastivědné muzeum a galerie, 2019.

Usedlost na Bláhově čp. 18, majitel Jaroslav Prášil se svou bohatou květenou

dářských budov se dochoval pouze sklep pod špýcharem. Z památkového hlediska se jedná o vysoce hodnotnou stavbu s celou řadou autentických dochovaných prvků, včetně dřevěné vymazané konstrukce komína (funkční – užívaný). Objekt neutrpěl po roce 1945 výraznější škody (poválečný majitel – dosídlenec byl aktivním příslušníkem strany a neměl na vylepšování objektu čas). Především díky trvale šetrnému přístupu dnešního „hlavního“ majitele je zachován jeho autentický ráz bez podstatných zásahů, včetně kultivovaného přístupu k rozlehlé předzahradce a zahradě.

Usedlost byla zakoupena v létě roku 1973 rodinou Prášilových, přičemž nejintenzivnějším uživatelem a v současné době jediným obyvatelům je výtvarník a pedagog Jaroslav Prášil. Ten stavení od samého začátku opravoval, s občasnými chalupářskými zásahy z řad příbuzenstva. Naštěstí takových oprav nebylo mnoho a postupné sžívání, důvtip, citlivost i Prášilovy aktivity převládly a daly domu jedinečný ráz.

V kontextu našeho uvažování o autenticitě má tento objekt odlišné postavení od dříve popsané usedlosti. Dům byl primárně zakoupen jako chalupa k rekreaci, nikoliv jako hospodářská usedlost.¹⁸ V tomto ohledu je třeba konstatovat, že fenomén chalupaření v druhé polovině 20. století výrazně přispěl k záchraně řady cenných památek lidového stavitelství a částečně uchoval i celkovou podobu některých obcí.¹⁹ Oproti tomu byly otázky související s původním německo-jazyčným obyvatelstvem v době minulého režimu tabuizovány. To má za následek i generačně odlišný přístup k těmto tématům a menší potřebu a zájem podobné informace u starší generace

¹⁸ Noví majitelé museli dokonce podepsat prohlášení, že objekt nebude hospodářsky ani nijak výrobně využíván a bude sloužit jen k rekreačním účelům.

¹⁹ Z dnešního pohledu lze zájem o usedlosti a život v oblasti Sudet považovat za určitou druhou fázi chalupaření.

získávat. S historickými materiály, fotografiemi a informacemi o původních majitelích se u této usedlosti nesetkáme. Přesto se v tomto případě podařilo postupně docílit jistého stavu, který se vymyká běžnému chalupářskému pojetí.

Zásahu na tom má především od počátku pokorný přístup majitele a jeho výtvarné cítění skloubené s dlouhodobým zájmem o problematiku lidového stavitelství, řemesel i prostředí venkova obecně. Jeho schopnost věnovat se detailům a „čistá“ logika stavby se promítla do podoby, jakou „Bláhov“ udržuje dodnes. Tímto je nám předkládáno další možné pojetí autenticity, a to v jejím subjektivním intuitivním podání a navazování, které je do značné míry v kraji s přetřženou kon-

Usedlost čp. 141 v Merbolticích s výměnkem, pohled do dvora

tinuitou nutné. Místo je spjaté s osobností, díky níž se hmotná památka nestala pouze letním chalupářským postupně *upgradovaným* sídlem nebo okázalým nostalgickým „muzeem starých předmětů“, ale přirozeným způsobem ožila, obohacena o nezbytnou nadstavbu zachovávající věrohodnost místa bez umělé stylizace navozování atmosféry v podobě zavěšených chomoutů a kol od žebříňáků.

Důležitým aspektem je Prášilův vztah k předmětům, které při svých obchůzkách v nejbližším okolí po léta shromažďoval. Z jeho četných vyprávění o podobě zdejšího kraje v 70. letech minulého století tak utkvěly v paměti obrazy opuštěných vesnic, domů bez oken, uvnitř s malovanými skříněmi, nebo velkých lesních skládek plných nádobí, hraček a nejrůznějšího „harampádí po Němcích“. Tento téměř etnografický sběr je pečlivě ošetřován (menší část věcí pochází přímo z objektu, další část byla převezena z rodiště Prášilova otce z Úpice na Náchodsku, něco málo je získáno z jiných míst v republice). Výhodou je, že majitel o každém předmětu ví, odkud pochází, a je otevřen i jejich případné katalogizaci. Tento nevšední přístup spojený se sžíváním se s místem a okolím je velmi cenným dokumentem, který souvisí s historií tohoto kraje. Předkládá nám autentické svědectví o jeho komplikované historii a možnou podobu navázání na přetřhané

vazby. V době, kdy se o několik kilometrů dál teprve začíná budovat muzeum v Zubrnicih, se kterým záhy Prášil navázal kontakt, jde o činnosti nadčasové a záslužné.²⁰

Prášilovy výtvarné aktivity jsou z velké části v symbióze s lidovým prostředím a řemeslem. Tím jsou například autorské paličkované šperky z lněné příze, kterou si sám připraví – vypěstuje len, zpracuje jej, včetně spřádání příze na kolovratu. Řada jeho grafických hlubotiskových listů vychází přímo z některých činností na zahradě a kolem provozu stavení. V poslední době se autor orientuje i na speciální řemeslné techniky, jako je např. restaurování a zhotovování kopií háčkované krajky ložního a kuchyňského textilu. Dále zpracovává ovčí vlnu až po upletení svetru nebo se věnuje zhotovování a restaurování vánočních ozdob ze skleněných polotovarů. Vše z potřeby poznat a vyzkoušet si výrobní proces, většinou jen pro vlastní užitek. Tato náplň, přestože ne vždy má v místě tradici, dává v celkovém obrazu smysl. Podobně důsledně se majitel vypořádává s rozlehlou zahradou. Sekání trávy kosou, sušení sena pro králíky a jeho uskladnění v podkroví, sušení ovoce na křížaly, především pak velký zájem o rostliny a plodiny a jejich pěstování s uplatněním výtvarného přístupu utvářejí podhoubí pro sice subjektivní, ale již autentické, žité uchopení místa a mohou být názorným příkladem pro řadu leckdy „prázdných“

Merboltice, účastníci Dne podstávkových domů v květnu 2020, k návštěvníkům promlouvá Ing. Arch. Tomáš Efler

20_Své zkušenosti s obnovou hliněných vymazávek a se zpracováním lnu a proutí uplatnil v rámci studentských praxí v zubnickém muzeu, kam také přivedl své studenty z katedry Výtvarné výchovy PF UJEP v Ústí nad Labem. Spolu s nimi se stal iniciátorem prvních jarmarků v devadesátých letech 20. století, kdy nově vzniklé muzeum na chvíli ožilo studentskou spontánností a energií v kraji, který hledal v porevolučních časech svou tvář. Následná postupná transformace muzea v univerzálnější podobu skanzenu s folklorizujícím a řemeslným obsahem už byla autentické výpovědi vzdálenější a potenciál místa a jeho specifika se pomalu vytratil, aniž by se alespoň soustavněji pracovalo na podchycování specifik sudetské oblasti.

expozic v muzeích. Inspirativní jsou zejména v rámci uvažování v širším kontextu určité důslednosti, která by měla být v muzeích tohoto typu upřednostňována.

Prostředí na Bláhově je vzácným příkladem jak oživit jedinečnou kulturní památku a přitom ji zachovat původní ráz, muzeálně ji nezakonzervovat, ale využívat ji plně funkčně i k běžnému bydlení. I tento přístup ovšem předkládá určité otázky a překážky, jež majitel nastavil a které se staly nedílnou součástí oně proklamované autenticity místa, vázané úzce na jeho osobnost. Podléhají zejména respektu k architektuře a zachování specifík objektu a bezprostředního okolí. První z těchto otázek se dotýká dnešních představ o uživatelsky přijatelném bydlení. Majitel například odmítl při nedávné opravě oken památkovým ústavem povolená komfortnější okna dvojí. V celém objektu se topí a vaří pouze v kachlovém sporáku ve světnici. Od jara do podzimu jsou uvnitř v nemalém počtu přítomné vlaštovky, a to se vším, co jejich přítomnost přirozeně vyžaduje a také přináší.²¹ Vedle „praktických“ stránek samotného bydlení vzbuzuje obavy majitelem nastavená míra ojedinělosti a osobitosti, na kterou se stěží podaří obdobně navázat. Výtvarné a další po léta utvářené elementy a jedinečnost se přirozeně při změně majitele mohou vytratit, a místo se tak promění.²²

MERBOLTICE / MERTENDORF, ČP. 141 (OKRES DĚČÍN)

Objekt čp. 141 Merboltice²³ s čp. 192 (výměnek) a s prvorepublikovou vilkou patří v obci zřejmě k nejzachovalejším a nejpříkladněji využívaným hospodářským celkům. Dvůr tvoří patrový poloroubený obytný objekt třídlínné dispozice se zděnou síní a chlévy, s podstávkou v přízemí a roubeným obedněným patrem a pavlačí na kamenných krakorcích. Součástí hospodářského dvora je kůlna na vozy a patrová rozměrná stodola. Usedlost je situována ve středu obce nad pravým břehem Merboltického potoka pod Strážným vrchem. Od roku 2004 je ve vlastnictví manželů Šancových, kteří ji postupně svépomocí a za přispění menších dotačních grantů a dobrovolnické činnosti obnovují. Největším zásahem bylo vybudování moderního zařízení na výrobu sýrů v přízemí stodoly. Výroba kozích a později i kravských sýrů (z mléka z vlastního chovu) a další drobnější produkce, např. moštů, sirupů a klobás, je hlavním zdrojem obživy majitelů dnes již vyhlášené biofarmy.

Podstatnou úlohu v pojetí celého hospodářství hraje přirozený respekt k místu, zejména k jeho hospodářským účelům a také k jeho historii. Manželé Šancovi se hned v počátcích dostali do kontaktu s rodinou původních majitelů, kteří je pravidelně navštěvují. Místo je navíc obohacené o širší společenský a také ekologický aspekt, neboť spolu s dalšími obyvateli Merboltic si založili aktivní sousedský spolek. Faktory respektu k tradici, místní historii, krajině a architektuře se zde vzácně snoubí se svěžím uvažováním o současném světě či se zájmem o soudobou kulturu, která není nutně sešňěrována kazajkou folklorizujícího stříhu ve zjednodušující rovnici – venkov rovná se lidová tradice. Aktivita v Merbolticích působí o to silněji. V početné a pestré komunitě je plošná a z velké části již realizovaná snaha získat co nejvíce informací o původních obyvatelích a jejich způsobu života, což v případě Šancových bylo dotaženo do ideálního konce. Jejich aktivní styky s rodinou Rösslerových a jejich potomky žijícími v Německu jsou příkladné. Šancovi nejenže oživují místo v souladu s jeho hospodářskou funkcí, ale dávají mu potřebný rozměr, přičemž základ stojí na místní historii, a to včetně té poválečné, kdy docházelo po desetiletí k hmotné a duchovní devastaci místa, s jejímiž projevy se občas setkávají i dnes.

21_Dokladem o sžití se s místem a významu zdánlivých detailů jsou majitelem po desetiletí pečlivě vedené záznamy o přiletu a odletu vlaštovek.

22_Podobné otázky přinesla i nedávná kauza týkající se osudu sídla básníka a grafika Bohuslava Reynka a jeho synů v Petrkově na Vysočině.

23_Kulturní památka: rejstříkové číslo 101231.

Merboltice, odhalení zrekonstruovaného křížku, který byl za minulého režimu sousedy zdevastován nejedním těžkým technickým

Svým přístupem si za léta vybudovali poměrně slušné renomé a probudili zájem u mladých lidí z okruhu památkové péče, a to i mimo region.

Fotografická minipozice o historii usedlosti, příležitostné výstavy ve vilce a reliktů původního vybavení²⁴ dokazují živý zájem, nezatížený předsudky vyplývajícími ze zkreslených pohledů na historii a jalovým odporem ke všemu německému, ale naopak jsou tu jasně zřetelné snahy pochopit situaci objektivně s touhou dovědět se co nejvíce.

Jisté ohromení zdejšími krajinami vedlo k tomu, že se v Merbolticích postupně usadila poměrně početná skupina mladých lidí (z větší části organizovaných v Sousedském spolku Merboltice), kteří se věnují kultivaci zdejšího prostředí včetně kulturních aktivit, jako jsou filmové, hudební a divadelní festivaly, koncerty apod. Obnovou pomníků, křížů, ovocných alejí, výstavbou naučných stezek a celkově osvětovým a společenským životem přirozeně navazují na zde zanechané dědictví.²⁵ Asi nejsilnějším příkladem byla v rámci loňského filmového festivalu *Krátký film v dlouhé vesnici*, pořádaného každoročně v hospodářství čp. 141, premiéra krátkého, zčásti animovaného a zčásti hraného filmu *Silvestrovský večer na Hutbergu*. K jeho natočení dala impulz Romanem Řezáčem nalezená a přeložená vzpomínka místního rodáka Augusta Röhliga, který putavě popsal průběh silvestrovského dne a zejména noci na sklonku roku 1924. Právě uchopení života v minulosti podobným způsobem, bez očekávatelných forem rádobý pokorného úzu lidovosti, je onou žádanou nadstavbou – duchovním rozměrem hovořícím současným jazykem.

²⁴ Velká část byla prodána předposledním majitelem i do sbírek zubnického muzea. Některé předměty byly prodány starožitníkům a dalším zájemcům.

²⁵ Pro zájemce o místní lidové stavitelství je zde každoročně pořádán *Den otevřených podstávkových domů*, často i se spoluúčastí širší merboltické veřejnosti. Odborným garantem a průvodcem akce je Ing. arch. Tomáš Efler a také pracovníci Národního památkového ústavu v Krásném Březně.

Přirozenost, nestrojenost, pokora zde nejsou dány shora, jako tomu může někdy být v státem zakotvené instituci, ale jsou reálně prožívány a zhodnocovány, staly se přirozenou, autentickou výpovědí. Pochopitelně, ona bezprostřednost, jistá živelnost a ne vždy důsledné odborné renovace či alternativnější přístupy mohou mít svá úskalí, ale ty jsou z hlediska celkového vyznění zanedbatelné.²⁶

ZÁVĚR

V porovnání s komplikovaným muzejním provozem, který plní z velké části službu turismu, jsou soukromé objekty, jaké byly popsány výše, osvěžením a inspirací. Jejich přirozené zacházení s relikty autenticity, na základě ať už historických reálií, nebo subjektivního a intuitivního, ale nosného uchopení, jsou hodnoty, které se v této konstelaci, obohacené navíc o potřebnou duchovní nadstavbu, dostávají v mnohém před institucionálně zaštitěný provoz muzeí v přírodě. Oblast bývalých Sudet, a zejména Českého středohoří, stále čeká na soustavnější odborné podchycení a plošný výzkum způsobu života, místních tradic a historie před rokem 1945. Jak vyplývá z četných pozitivních příkladů a možných způsobů navázání na zanechané dědictví po kdysi dominantní kultuře českých Němců, která dala zdejší krajině tvář, jde o téma nosné a v širším společenském a kulturním diskurzu vysoce aktuální. Nezbývá než věřit, že také instituce přímo určená k zachování a interpretaci takového odkazu, nalezne mezi těmito přístupy inspiraci a najde také vlastní cestu, jež bude komplexně reflektovat charakter zdejší oblasti.

Dodatkem k výše zmíněné otázce autenticity je nedávná zkušenost autora tohoto textu z akvizice malého přízemního podstávkového domu ve Šluknovském výběžku, který se ve spolupráci s kolegy ze Státního okresního archivu v Děčíně podařilo opakovaně navštívit. Nenápadný domek po zemřelé majitelce donedávna uchovával autentické prostředí interiéru, které se i v malíčkostech po desítky let podařilo zachovat od konce války téměř netknutý. Rodina majitelky nebyla díky aktivní předválečné komunistické činnosti jejího otce po válce odsunuta. Sama majitelka žila zřejmě samotářským a skromným životem, udržovala ovšem aktivní styky se známými či příbuznými v Německu. Stavení vykazovalo zcela ojediněle do detailů zachovaný interiér, jen nezbytnosti jako léky, tiskoviny, oblečení, některé kusy nábytku či televizor ilustrovaly časový posun. Samotný dům nebyl stavebně upravován, jediným vylepšením bylo nové pokrytí střechy eternitem. Potřebný řád a sžití s místem a domem bylo cítit z každého koutu. Nepřenositelná vylepšení, zejména kutilské řešení elektrifikace objektu, absence koupelny, využívání předzahradky, svědčí o fixaci na daný prostor. Promlouvalo tak letité zakonzervované bydlení, které přímo dokládalo reálně autentický prostor, bez idealizace, s detaily, které bychom měli tendenci zakrývat, nebo přikrášlovat, aby se žádoucí „malebnost“ vyjevila v plném znění. Současně s prohlídkou domu byla pořízena jeho podrobná fotodokumentace a získány i snímky mapující objekt těsně po smrti majitelky. Díky kolegům byla také provedena archivní rešerše mapující historii objektu a rodiny.

Vybavení bylo v režimu odumrté oficiální cestou nabídnuto regionálním muzeím, čímž se celkový kontext a atmosféra vytratily. Podobné to bude i s místem a vlastním domem, který byl ideálně připraven stát se případnou expozicí bydlení, včetně příběhu a historie. Ale scénář mohl být i daleko horší. Muzea tak alespoň prostřednictvím akvizice a podchycené historie mohou uchovat a snad i prezentovat příběh zaniklé autenticity.

Tato zkušenost přináší i podstatné otázky týkající se dvou výše popisovaných staveb. Majitelé usedlostí v Dolní Polici a na Bláhově nemají dědice. Institucionální rámec, jak jsme doložili na objektu z Malého Šenova, neumožňuje, a to zejména na případu Dolní Police, uchopit a přenést atmosféru ani potřebný kontext místa – autenticitu žité výpovědi. Každý zásah zvenčí či sebelepší interpretační plán postupně umenší stávající význam a věrohodnost daného místa.

26_Jako by snad k neodborným prohrěškům v muzeích v přírodě, kde se vzorový stav očekává, nedocházelo.

Tímto faktem se oblohou dostáváme k paradoxu požadované, ale nedosažitelné autenticity v muzeích v přírodě a nemožnosti institucionálně onu autenticitu zachovat či přenést. Uvedené příklady pojetí a využívání bývalých převážně hospodářských usedlostí na kdysi německy osídlené části Českého středohoří jsou vzorky vybrané pro svou povahu blízkou provozu muzeí v přírodě. Vědecké zhodnocování minulosti a její následná prezentace mají v muzeích v přírodě velkou přednost, mohou totiž představovat svět komplexně a tzv. naživo. Samotný muzejní provoz, předkládající „pouze“ modelovou situaci skutečnosti, brání dosažení stoprocentní autenticity a výsledkem nemůže nikdy být konečný trvalý stav, ale je jím samotný proces této snahy při respektování nejpřísnějších možných kritérií. Uvědomění si takového stavu je pak dobrým vykočením na dlouhé a proměnlivé cestě za věrohodností a jejím předkládáním.

LITERATURA

ASCHENBRENNER, Martin. *Společná cesta Čechů a Němců ve Svoru. Dějiny obce Svor*. Svor: Obec Svor, 2020.

ARBURG, Adrian von a STANĚK, Tomáš (eds.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Češi a Němci do roku 1945*. Úvod k edici, I. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010.

BONDY, Egon. *Cybercomics*. Brno: Nakladatelství Zvláštní vydání, 1997.

BRYOL, Radek. Sídlní prostředí a kulturní krajina na Valašské dědině. Od autenticity ke sterilitě a zpět? *Museum vivum*, 2017, 12, s. 26–43.

CIDLINA, Tomáš a ŘEZÁČ, Roman. *Zapomenuté lidové tradice a zvyky Českolipska*. Česká Lípa: Vlastivědné muzeum a galerie, 2019.

Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2016 až 2020, Praha: Ministerstvo kultury, 2016.

KUMINKOVÁ, Eva (ed.). *Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví*. Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2019.

KREISSLOVÁ, Sandra. Hledání ztracené identity. Komunitní centrum v Děkově jako místo konstrukce kolektivní paměti a lokální identity. In: TICHÁ, Jana (ed.). *Muzeum a identita. Etnologické pohledy*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2016, s. 33–42.

KŘÍŽOVÁ, Alena, PAVLICOVÁ, Martina a VÁLKA Miroslav. Úvod. In: *Lidové tradice jako součást kulturního dědictví*. Etnologické studie 19. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav Evropské etnologie, 2015, s. 5–7.

LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě*. Praha: Baset, 2005.

LANGER, Jiří. *Lidové stavby v České republice*. Praha: Národní památkový ústav, 2019.

LANGER, Jiří. Návrh na realizaci historických činností v expozici muzea v přírodě. *Museum vivum*, 2017, 12, s. 26–43.

MIKŠÍČEK, Petr a kol. *Zmizelé Sudety*. Praha: Antikomplex, 2004.

PTÁČEK, Ladislav a RŮŽIČKA Tomáš. *Jak předkládat svět. Základy dobré interpretace*. Brno: Nadace Partnerství, 2012.
PŮTOVÁ, Barbora. *Antropologie turismu*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019.

SLAVÍČKOVÁ Hana a TŮMOVÁ Jitka. *Krajina pod Studencem v proměnách doby. Minulost a přítomnost obcí na rozhraní Českého Švýcarska a Lužických hor*. Občanské sdružení pod Studencem, 2010.

SPURNÝ, Matěj a kol. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex, 2006.

ŠULEŘ, Petr. Autenticita – identita, aneb o potřebě užitečného napětí. *Národopisné aktuality*. 1980, 17, č. 1. s. 73–75.

VESELÁ, Hana, SELLNEROVÁ, Alena a HANZLÍK Jan. *Krajinou podstávkových domů do údolí Ploučnice a Merboltic*. Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem, 2015.

WODRASCHKE, Georg a kol. *Bílinsko očima původních německých obyvatel*. Bílina: Občanské sdružení Bílina 2016 – Domovský spolek Bílina / Heimatkreisverein Bilin, 2014.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1, a/b. Praha: Diderot, 1999.

PRAMENY

Rodinná kronika hospodářství Radelbauer Nr. 27. Soukromý archiv Romana Řezáče.

ELEKTRONICKÉ INFORMAČNÍ ZDROJE

Antikomplex z.s. Dostupné z: <http://www.antikomplex.cz/>, cit. 28. 8. 2020.

Hospodářství Pod Strážným Vrchem Merboltice. Dostupné z: <https://www.podstraznym.cz/>, cit. 28. 8. 2020.

Osada Kopec. Dostupné z: <http://www.hemm.cz/>, cit. 28. 8. 2020.

Náš Kopec – Unser Hemmehübel. Dostupné z: <http://www.naskopec.cz/>, cit. 28. 8. 2020.

Spolek Hradiště - Ratsch, z.s. Dostupné z: <https://www.hradiste-ratsch.cz/>, cit. 28. 8. 2020.
Sdružení pro interpretaci místního dědictví ČR. Dostupné z: <https://dobrainterpretace.cz/>, cit. 28. 8. 2020.

Zaniklé obce pod Bukovou. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=k-MmqXar0E>, cit. 28. 8. 2020.

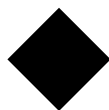
SUMMARY

Revivals of authenticity in the mirror of lived experience

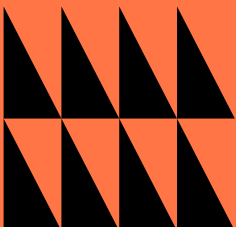
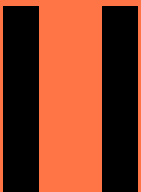
Revitalising and authenticity of places' tied to folk architecture in THE area Czech Central Highlands (České středohoří)

Czech Central Highlands – Sudeten – Zubrnice – open air museums – folk architecture – rural areas – redevelopment – authenticity

The given examples of the concept and use of former mainly farmsteads in the then German occupied area of the Czech Central Highlands are samples selected for their nature close to the operations of open air museums. Scientific evaluation of the past and its subsequent presentation has high priority in open air museums; it is thus possible to present them to the world comprehensively, so-called, live. The museum operations themselves prevent the achievement of one hundred percent authenticity, and the result can thus never be a final condition, but it is the actual process of this effort while respecting the strictest possible criteria. Awareness of such a state is a good step on the long and variable path to credibility and its presentation.

musealia

Rekonstrukce Jurkovičova domu v Luhačovicích

PhDr. Blanka Petráková

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně
muzeum.luhacovice@seznam.cz

Jurkovičův dům v Luhačovicích je dominantou Lázeňského náměstí a symbolem lázní. Současnou podobu získal tento lázeňský dům v roce 1902 a o sto let později v roce 2002 prošel rozsáhlou obnovou a modernizací. Minulost stavby je však mnohem delší a složitější. S trochou nadsázky by se dalo říci, že historie domu je historií jeho rekonstrukcí. Realizace návrhu architekta Dušana Samo Jurkoviče z roku 1902 totiž nebyla novostavbou, ale adaptací starších objektů.

Původní jednopatrový lázeňský dům v empírovém slohu vystavěl v Luhačovicích poblíž léčivých pramenů v roce 1822 moravský stavební mistr František Vašíček pro zadavatele hraběte Jana Nepomuka Serényiho.¹ Objekt byl nazván jménem zadavatele Janův dům a toto jméno si podržel až do poloviny 20. století. Hlavní lázeňská budova Janův dům byla jednopodlažní stavba zařízená pro ubytování hostů a podávání koupelí v minerální vodě. V jejím nádvoří byla v letech 1824–1825 vyhloubena hluboká studna, do níž byla svedena voda z několika pramenů. Po ohřátí se nalávala do van v koupelnách. Kromě balneologického zázemí s 24 koupelnami v přízemí bylo v prvním podlaží Janova domu umístěno 19 hostinských pokojů.² Vedle nich dům zahrnoval jídelnu, velký sál, salony, domácí kapli a kuchyni. Obytná stavba měla klasicistní podobu s typickým sloupovým portikem. K lázeňskému

domu, jenž byl průčelím směřovaný ke kolonádě, přiléhala strohá budova minerálních lázní druhé třídy s půdorysem ve tvaru písmene U, s dvanácti koupelnami nižší třídy, vybavená i kulečnickem a tělocvičnou.³ V roce 1885 provedl stavitel F. Růžička adaptaci Janova domu a postaral se mimo jiné o dvojnásobné navýšení kapacity koupelen v minerálních lázních jejich nadstavením o další podlaží.⁴

Architekt Dušan Jurkovič v roce 1902 propojil dvě starší samostatně stojící stavby, Janův dům a minerální lázně druhé třídy. Jejich spojením vznikl jeden rozlehlý objekt se dvěma čtvercovými dvory. Architekt jej nadstavil pomocí lehkého hrázděného zdíva o druhé patro a podkroví. V místech spojení přiznal rozdílnou výšku původně oddělených budov. Výsledná stavba je pozoruhodná jak kombinací použitého materiálu, tak výrazným vnějším členěním a pestrou polychromií fasády i interiéru. Jurkovič zde vedle sebe originálním způsobem využil výtvarné prvky inspirované lidovým uměním a secesní dekorativní motivy, zoomorfní a florální. Prvky modernismu nese boční schodišťová věž s dřevěnou krostou, vyzděnou skleněnými cihlami. Interiéru dominuje prostorná ústřední hala s otevřeným schodištěm. Přízemí sloužilo balneoprovozu vybavenému mosaznými vanami. V hrázděném druhém patře byly vystavěny pokoje s působivými trámovými

1_František Vašíček (Wasitschek) byl činný také v Lomnici, Lysicích a Černé Hoře.

2_Viz KOLLMANN, Vítězslav a ZATLOUKAL, Pavel.

Moravské lázně v proměnách dvou staletí. Olomouc, 1987, s. 71.

3_Šest koupelen bylo vyhrazeno pro židovské hosty.

4_Plány jsou uloženy ve sbírce Muzea umění v Olomouci.

Empírová podoba Janova domu, kolem roku 1895 (sbírka MJVM ve Zlíně)

stropy. V zázemí Janova domu byla současně zřízena strojovna s kotelnou, která dodávala parní topení a elektrický proud pro osvětlení celých lázní. Vysoký komín elektrárny s ozdobným zakončením dominoval pohledu na dům až do roku 1910, kdy byla na okraji města vybudována nová elektrárna a kotelná byla přesunuta k vodoléčebnému lázním. Celkové vyznění stavby bylo ve své době označováno za pohádkově malebné. „Kdo zná tvrdou, kasárenskou skoro stavbu domu Janova a holé, nízké zdi sousední přístavby lázeňské, užasne nad zázračnou proměnou, která pod tužkou Jurkovičovou z nich byla vybájena. Na holé čtyři zdi Janova domu vykomponoval Jurkovič mohutnou architektonickou báseň, která svou rozlohou, členěním a překvapujícími podrobnostmi je jedinečným zjevem“, napsal s nadšením Alois Mrštík v časopise *Moravská orlice*.⁵

V prvních letech neměly lázně dostatek prostředků na kvalitní vybavení interiérů nových budov. Můžeme se o tom dočíst ve fejetonech v *Moravské orlici* z dubna 1903.⁶ Alois Mrštík zde

kritizuje laciné kasárenské vybavení lázeňských pokojů, které bylo v naprostém nesouladu s architektonickým záměrem. V následujících sezonách se podařilo Janův dům postupně vybavit stylovým nábytkem dle Jurkovičových návrhů tak, aby charakter a styl interiéru odpovídal vnější kráse. Spolupráce s lázeňskou společností poskytla Jurkovičovi řadu zajímavých zkušeností a výzev, ale také obtíží, vzniklých finančními omezeními a tlakem na rychlou výstavbu. Pozemky lázní byly od původního majitele vykoupeny novou akciovou společností na podzim 1901. Dušan Jurkovič strávil tři listopadové týdny v Luhačovicích nad přípravnými pracemi, zaměřováním a prvními studiemi. V lednu byl v Jurkovičově brněnské kanceláři dokončen projekt adaptace Janova domu. Lázeňské komisi byl projekt předložen 21. února 1902 a záhy se začaly na Lázeňském náměstí bourat některé starší stavby.⁷ Z prostoru náměstí byly odstraněny minerální lázně třetí třídy a Rodinný dům, jejichž vybouraný stavební materiál posloužil z velké části při výstavbě dalších objektů. Od poloviny května 1902 již byly v Janově domě zpřístupněny pacientům minerální lázně i část pokojů. Adaptace celého objektu

5_MRŠTÍK, Alois. Luhačovice I. In: *Moravská Orlice*, roč. 41, č. 91, 22. 4. 1903, s. 1.

6_MRŠTÍK, Alois. Luhačovice I. In: *Moravská Orlice*, roč. 41, č. 92, 23. 4. 1903, s. 2.

7_KOLLMANN, Vítězslav a ZATLOUKAL, Pavel. *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc, 1987, s. 71.

byla dokončena v průběhu sezony. V rychlém sledu byl do započetí sezony ještě přestavěn kuchyňský dům na vilku Chaloupku s bytem správce, Jestřabský mlýn na vodoléčebné lázně propojené s říčními a slunečními lázněmi a postavena mlékárna. Před zahájením sezony 1903 realizoval architekt v Luhačovicích novostavbu vily Jestřabí, inhalatorium a hudební pavilon, hospodářský dvůr, přístavbu verandy první lázeňské restaurace a budovu druhé restaurace. Vznikla i soukromá stavba – Pospíšilova vila neboli Vlastimila v tzv. Pražské čtvrti, přiléhající k lázním. Na jaře 1903 se Dušan Jurkovič zúčastnil architektonické soutěže na regulaci lázeňského středu, která však nebyla rozhodnuta. Tím skončila jeho soustavnější práce pro luhačovické lázně. V roce 1906 postavil ještě Slovenskou budo pro skalické obchodní družstvo a o rok později soukromou vilu Valašku pro stavitele F. Nováka. Množství dalších projektů a plánů se neuskutečnilo a zůstalo jen v návrzích. Přesto bylo Jurkovičovo dílo pro Luhačovice zásadním přínosem. Jejich dnešní půvab a harmonie vychází především ze souboru jeho staveb. Vysoké měřítko nasazené Jurkovičem se již později nepodařilo nikomu překonat. Po první světové válce se Dušan Jurkovič s rodinou přesunul z Brna do Bratislavy, jeho kontakty s Moravou a Čechami ale nebyly nikdy přerušeny. Koncem října 1947 se architekt s manželkou a švagrovou vypravil na cestu na Valašsko. Výbor Pohorské jednoty Radhošť jej pozval, aby si prohlédl zchátralé Pustevny a napomohl rozhodnout, jakým způsobem je zachránit pro budoucnost. Na zpáteční cestě ze Vsetína se zastavili i v Luhačovicích. Také stav lázeňských staveb byl již značně neutěšený. Jurkovič se

Dokončování adaptace Janova domu, jaro 1902 (sbírka MJVM ve Zlíně)

Interiér hostinského pokoje Janova domu vybavený nábytkem dle Jurkovičových návrhů, 1910. (foto Bruner-Dvořák, sbírka MJVM ve Zlíně)

pustil do plánů na jejich opravu, zůstaly však nedokončeny. Architekt zemřel uprostřed pilné práce 21. prosince 1947.⁸

Univerzita Komenského v Bratislavě udělila Jurkovičovi roku 1945 titul čestného doktora. V roce 1946 byl Dušan Samuel Jurkovič jmenován jako vůbec první architekt v Československu národním umělcem. Po jeho smrti v zimě 1947 vycházely v tisku obdivné články, oslavující architektovu osobnost a dílo. Počátkem roku 1948 byla jeho nejznámější stavba v Luhačovicích Janův dům přejmenována na Jurkovičův dům, brzy poté byly lázně zestátněny. V roce 1972 byl Jurkovičův dům zapsán do seznamu nemovitých kulturních památek okresu Zlín.

Obnovená lázeňská akciová společnost začala záhy po roce 1992 rekonstruovat a modernizovat zchátralé a zastaralé lázeňské objekty, mezi prvními přišla na řadu Jurkovičova Chaloupka. Koncem roku 2000 započaly práce na opravě a rekonstrukci střežního objektu lázní, Jurkovičova domu. Dům, stejně jako další Jurkovičovy stavby, budované kvůli nedostatku prostředků povětšinou jako provizorium, během let dramaticky zchátral, byl znehodnocen necitlivými úpravami za použití nevhodných materiálů, původní vnitřní vybavení bylo zničeno, ztraceno anebo rozprodáno, topilo se jím v kotelnách.

Novodobá rekonstrukce nespočívala pouze ve zpevnění stavby a novém dispozičním uspo-

8_HOREČKA, František. Dušan Jurkovič a Valašsko. *Naše Valašsko*, 1948, roč. XI, s. 144.

Replika křesílka z lázeňské vily dle návrhu D. Jurkoviče. Výroba J. Kacálek, SOŠ Luhačovice 2018 (foto R. Ševčík, MJVM ve Zlíně)

řádání objektu, ale i v kompletním řešení jeho technické vybavenosti a zavedení nových funkcí, jako bazén a restaurace. To vše při zachování Jurkovičova výtvarného pojetí a co největšího množství původních truhlářských a dalších stylových prvků, včetně jejich barevnosti.

Revitalizace domu si vynutila v první řadě stavebně-sanační a stabilizační práce. Bazén dostal podobu železobetonové konstrukce v izolační vaně. Vestavba bazénu a restaurace byla zastřešena skleněnými pyramidovými světlíky. Tesařské konstrukce, jako krovy a stropy, byly chemicky ošetřeny a k výměně některých dřevěných částí se přistoupilo jen v případě nenávratného poškození a v nutném rozsahu.⁹

Protože původní zařízení pokojů navržené Jurkovičem se v lázních nedochovalo, obrátili se autoři novodobé rekonstrukce na Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, kterému se podařilo z luhačovických domácností zachránit několik interiérových celků z vily Chaloupka a Jurkovičova domu, kromě židlí. Na základě těchto dochovaných souborů nábytku byly provedeny kopie

typických jednodveřových skříní, nočních stolků a postelí. Pro vybavení apartmánu byly zvoleny volné repliky křesílek, židlí a dalších typů nábytku. Návrhy vnitřního zařízení vytvořili architekti Petr Růžička a Miloš Zíka z Ateliéru 2 PAAR. Dne 20. července 2002 byl zrekonstruovaný Jurkovičův dům slavnostně otevřen ve své obnovené kráse jako lázeňský čtyřhvězdičkový hotel s osmdesáti lůžky v jednolůžkových a dvoulůžkových pokojích a s jedním apartmánem. Znovuotevření

Replika stoličky z vybavení dívčího penzionátu v brněnské Vesně dle návrhu D. Jurkoviče. Výroba A. Zdráhal, SOŠ Luhačovice 2018 (foto R. Ševčík, MJVM ve Zlíně)

domu se přes vysokou technickou náročnost oprav podařilo načasovat přesně na sto let poté, kdy byl dům po adaptaci Dušanem Jurkovičem zpřístupněn lázeňským hostům. V roce 2003 byla rekonstrukce oceněna ve své kategorii v soutěži Stavba roku, pořádané Nadací pro rozvoj architektury a stavitelství.

Roku 2018 při přípravě projektu *Náš architekt* v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně – Muzeu

9_KOZÁNKOVÁ, Marta. Co se děje v Jurkovičově domě? In: Lázeňské listy Luhačovice, roč. V, č. 16, 4. října 2001, s. 2.

Replika židle s profilovaným opěradlem dle návrhu D. Jurkoviče. Výroba L. Kulkus, SOŠ Luhačovice 2018 (foto R. Ševčík, MJVM ve Zlíně)

luhačovického Zálesí a v Muzeu Dušana Samuela Jurkoviče v Brezové pod Bradlom v rámci programu přeshraniční spolupráce Interreg započala užší součinnost muzea se Střední odbornou školou v Luhačovicích, oborem Design a zpracování dřeva. Pod vedením mistrů Luboše Kacálka a Rostislava Chvíly vytvořili studenti jako ročníkové a maturitní práce repliky sedacího nábytku podle originálů navržených architektem Jurkovičem.¹⁰ V roce 2019 spolupráce pokračovala a do projektu se zapojili další studenti. Protože do dnešní doby se téměř žádné kresebné podklady pro výrobu Jurkovičova sedacího nábytku nedochovaly, předcházela práci v dílnách řada exkurzí a podrobná dokumentace exponátů uložených v muzeích a soukromých sbírkách. Na základě exkurzí do lázeňských domů v Luhačovicích, Jurkovičovy vily a Vesny v Brně, Muzea umění v Olomouci a jeho detašovaných depozitářů v Kroměříži, depozitářů Valašského

muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Muzea regionu Valašsko – zámku Kinských ve Valašském Meziříčí a po zhlédnutí soukromých sbírek v Ostravě a Uherském Brodě se studentům podařilo důkladně zmapovat a ve školních dílnách vyrobit další typy sedacího nábytku. Tvarově náročné židle, stoličky a křesla vytvořené studenty podle vzorů navržených Jurkovičem původně pro vybavení Pustevny, zámečku v Molitorově, dívčího internátu brněnské Vesny, soukromých vil v Luhačovicích a v Příboře jsou nyní trvale vystaveny v nově vytvořeném Kabinetu Dušana S. Jurkoviče v luhačovickém muzeu. Žáci v rámci technologické dokumentace vypracovali podrobné výkresy všech vytvořených prototypů, jež jsou v elektronické podobě uchovány pro další využití. Spolupráce mezi Muzeem a Jihovýchodní Moravou ve Zlíně - Muzeem luhačovického Zálesí a Střední odbornou školou v Luhačovicích nadále pokračuje.

Kabinet Dušana S. Jurkoviče v luhačovickém muzeu nabízí zázemí pro badatelské centrum, které mapuje a shromažďuje dokumenty, fotografie, literaturu, trojrozměrné exponáty, studie a plány týkající se architektonické tvorby pro Luhačovice. Součástí projektu je virtuální prohlídka nerealizovaných Jurkovičových plánů Lázní Luhačovic z roku 1903. Prohlídka je dostupná i na nových webových stránkách muzea.¹¹

10_Jména studentů SOŠ, kteří vyrobili repliky sedacího nábytku dle návrhů D. Jurkoviče: Jan Kacálek, Michal Matějčný, Alexandr Zdráhal, Matěj Helmich, Lukáš Kulkus, Dan Mišo, Lukáš Chovančík a Blanka Čechmanová.

11_<http://muzeumluhacovice.cz/>

LITERATURA

BOŘUTOVÁ – DEBNÁROVÁ, Dana. *Dušan Samo Jurkovič. Osobnost a dílo Dušana Jurkoviča*. Bratislava: Pallas, 1993.

MRŠTÍK, Alois. Luhačovice I. In: *Moravská Orlice*, roč. 41, č. 91, 22. 4. 1903, s.1–2.

MRŠTÍK, Alois. Luhačovice II. In: *Moravská Orlice*, roč. 41, č. 92, 23. 4. 1903, s.1–2.

MRŠTÍK, Alois. Luhačovice III. In: *Moravská Orlice*, roč. 41, č. 93, 24. 4. 1903, s. 1.

HOREČKA, František. Dušan Jurkovič a Valašsko. *Naše Valašsko*, 1948, roč. XI, s. 141 – 146.

HORNÁKOVÁ, Ladislava, MANDYSOVÁ, Hana. *Dušan Jurkovič*. Katalog výstavy. Pardubice: Východočeská galerie, 1988.

HORNÁKOVÁ, Ladislava. Lázně Luhačovice. In: BOŘUTOVÁ, Dana, ZÁJKOVÁ, Anna a DULLA, Matúš. *Dušan Jurkovič*. Katalog výstavy. Bratislava: Slovenská národná galéria, 1993.

HORNÁKOVÁ, Ladislava, PETRÁKOVÁ, Blanka. *Jurkovičovy Luhačovice. Sny a skutečnost*. Luhačovice: Město Luhačovice, 2007.

KOLLMANN, Vítězslav, ZATLOUKAL, Pavel. *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc: Krajské vlastivědné muzeum – Oblastní galerie výtvarného umění, 1987.

KOTĚRA, Jan. Luhačovice. In: *Volné směry*. 1904, VIII/3, s. 59–60.

KOZÁNKOVÁ, Marta. Co se děje v Jurkovičově domě? In: *Lázeňské listy Luhačovice*, roč. V, č. 16, 4. října 2001, s. 1–2.

KOZÁNKOVÁ, Marta. Co se děje v Jurkovičově domě? In: *Lázeňské listy Luhačovice*, roč. V, č. 17, 18. října 2001, s. 5.

PETRÁKOVÁ, Blanka. František Veselý – budoval moderních lázní v Luhačovicích. In: *Acta Musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2002/1, s. 95–102.

PETRÁKOVÁ, Blanka. Jurkovičův dům – historie rekonstrukcí. *Zvuk*, 2002, podzim–zima, s. 39–40.

PETRÁKOVÁ, Blanka. Vzpomínky na Slováckou budou. *Zvuk*, 2006, léto, s. 54–57. Zlín.

PETRÁKOVÁ, Blanka. Dušan Jurkovič v Luhačovicích. In: *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2008/1–2, roč. 8, s. 102–113.

ROSENZWEIGOVÁ, Anna. Z mých vzpomínek na národního umělce architekta Dr. h. c. Dušana Jurkoviče. *Naše Valašsko*, 1948, roč. XI, s. 146–149.

VÁCLAVÍK, Antonín. Mé Luhačovice. In: *Luhačovské listy. Lázeňský zpravodaj*, 1942, roč. XV, č. 8–9, s. 7–8.

VYDRA, Josef. Brněnský Jurkovič. *Malovaný kraj*, 1947, roč. III, č. 2, s. 20–21.

ZATLOUKAL, Pavel. *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750 – 1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Muzeum umění, 2003.

ZATLOUKAL, Pavel. Dušan Jurkovič byl geniální architekt. In: *Lázeňské listy*, 2002, roč. VI, č. 14, 12. prosince 2002, s. 5.

ŽÁKAVEC, František. *Dílo Dušana Jurkoviče. Kus dějin československé architektury*. Praha: Vesmír, 1929.

Muzea stavitelství „mimo ploty skanzenů“

Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy – idea a inspirace

Mgr. Pavel Kodera, Ph.D.

Národní technické muzeum v Praze

Pavel.Kodera@ntm.cz

Studium, dokumentace a prezentace tradičního stavitelství je hlavní náplní pobočky Národního technického muzea (NTM) fungující od podzimu 2015 v areálu bývalého cisterciáckého kláštera v Plasích na severním Plzeňsku. Nese název *Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy* (dále jen „CSD NTM Plasy“). Jelikož dokumentace tradičního (lidového) stavitelství je i jedním z nejdůležitějších úkolů muzeí v přírodě, lze v zaměření této pobočky nalézt z činností „skanzenů“ řadu tematických průníků. Předkládaný příspěvek se pokusí problematiku stavitelských muzeí a obdobných institucí rámcově shrnout, ovšem pouze těch, které nejsou „za plotem skanzenů“, tedy s vynecháním široké a specifické tematické oblasti řešené právě muzei v přírodě.¹

Myšlenka na vytvoření instituce komplexně dokumentující vývoj historického stavitelství (nejen tradičního, lidového) sahá do poloviny 80. let 20. století, kdy byla rozvíjena na půdě Fakulty architektury ČVUT ve studentském kroužku doc. Milady Radové. Zde také začala vznikat sbírka stavebních prvků využívaných při výuce historických konstrukcí a dějin architektury. Do Národního technického muzea přinesl tento nápad na jaře roku 2005 PhDr. Martin Ebel, Ph.D., který se zde tehdy ujal vedení oddělení architektury a stavitelství. Prvotním záměrem bylo vybudovat referenční sbírku stavebních prvků, materiálů a konstrukcí spolu se studijním depozitářem umístěným nejlépe v nevyužívaném hospodářském zázemí

některého mimopražského památkového objektu. Volba padla na západočeské Plasy, které nejen disponovaly dostatečnými prostory, ale zdejší klášterní areál je sám o sobě fascinujícím „stavitelským exponátem“ umístěným in situ. Nejenom technicky komplikované založení konventu na rozsáhlé pilotáži se složitým vodním systémem, ale i skutečnost nedokončené barokní stavby prezentující historické konstrukce v autentickém „analytickém řezu“, stejně jako přítomnost stavebních objektů od románské epochy až po 19. století činí z areálu učebnici tradičního stavitelství a situování podobného centra do těchto míst téměř předurčují. Vzhledem k možnosti realizovat záměr s podporou fondů Evropské unie byl projekt podrobně rozpracován a rozšířen o další aktivity zacílené na širší veřejnost. Na podzim roku 2009 NTM získalo dotaci z Integrovaného operačního programu (IOP) a v následujících šesti letech proběhla památková obnova areálů bývalého pivovaru a hospodářského dvora spolu s vytvořením *Expozice stavitelství, Expozice stavebněhistorického průzkumu Dvora stavebních řemesel*.²

Projektový záměr byl založen v zásadě na dvou ideových pilířích: na aktivaci a novém využití chátrajících objektů národní kulturní památky

2. Podrobné informace o koncipování a průběhu realizace projektu CSD NTM Plasy lze nalézt v publikaci KODERA, Pavel a KSANDR, Karel. *Národní technické muzeum Centrum stavitelského dědictví v Plasích. Kronika projektu*. Praha: NTM, 2015. (dostupné rovněž on-line: http://muzeum-plasy.cz/sites/default/files/Plasy_kronika.pdf [cit. 25.10.2020]).

¹ Text byl zpracován v návaznosti na stejnojmennou prezentaci na konferenci *Poslání a budoucnost muzeí v přírodě v České republice* v Rožnově pod Radhoštěm 31. 1. 2018.

Areál plaského kláštera s označením jednotlivých objektů, 2015 (foto I. Kornatovský)

a na aktivaci a novém využití bohatství sbírky Stavitelství Národního technického muzea. V nové expozici Architektury, stavitelství a designu v letenské hlavní budově NTM mohla z prostorových důvodů tato sbírka najít jen spíše okrajové uplatnění.³ Sběry inspirované zmíněným „kroužkem“ docentky Radové a shromažďované na pražské Fakultě architektury, zejména „pracovna-muzeum“ docenta dějin architektury a stavebněhistorického průzkumu Ing. Michaela Rykla, Ph.D., byly jedním z impulsů k institucionalizaci systematické dokumentace proměny stavebních prvků. Dalším impulzem pak byly sbírky soukromých aktivistů usilujících o záchranu likvidovaných stavebních konstrukcí a materiálů. V této souvislosti je namístě zmínit zejména rozsáhlý soubor oken, dveří a dalších stavebních detailů, které v 90. letech 20. století zachránil Vladimír Dlesk z razantně přestavovaných domů v Karlových Varech a následně předal NTM. Významnou inspirací pak bylo i malé soukromé Muzeum stavebních dějin a řemesel budované Mgr. Jiřím Blochem v Českém Krumlově, dnes bohužel již zrušené.⁴

3_Ke koncepci expozice KRAJČI, Petr, EBEL, Martin a kol. *Katalog expozice Architektura, stavitelství a design*. Praha: NTM, 2015.

Při přípravě i realizaci projektu byly samozřejmě vyhledávány a sledovány obdobné nebo blízké záměry realizované v zahraničí. Byla tím jednak prověřována životaschopnost řešené myšlenky („pokud to jde jinde, půjde to i u nás“), jednak byly získávány inspirativní podněty k dalšímu rozšíření chystaného záměru. Následně pak byl s řadou těchto institucí navázán pracovní kontakt.

Tematicky blízké zahraniční projekty lze rámcově rozdělit do několika skupin, přičemž aktivity jednotlivých institucí často spadají do více než jedné „kategorie“:

- sbírky stavebních prvků, materiálů a konstrukcí,
- edukační centra tradičních stavebních řemesel, případně restaurování,
- tematické expozice stavitelství,
- stavební projekty „žité historie“.

Předkládaný přehled ovšem rozhodně neaspiruje na kompletnost; jedná se spíše o příklady, které byly při koncipování CSD NTM Plasy větší či menší inspirací. Zahrnuty jsou i některé další instituce, s nimiž NTM v rámci své činnosti začalo kooperovat až v současnosti.

4_K tomu srov. BLOCH, Jiří. *Muzeum stavebních dějin a řemesel v Českém Krumlově*. Český Krumlov, 2006.

Je příznačné, že obsahově nejbližší projekty jsou realizovány rovněž v areálech zrušených klášterů. Německý bavorský památkový úřad (Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege) provozuje v bývalém benediktinském klášteře v Thierhauptenu nedaleko Augsburgu centrum *Bayerisches Fortbildungs und Beratungszentrum für Denkmalpflege*, jehož součástí je sbírka stavebních prvků označovaná jako „Bauarchiv“. Soubor téměř šesti tisíc exponátů zahrnuje ukázky materiálů od fragmentů římských budov až po součásti olympijského stadionu v Mnichově. Sběrka je rozdělena do materiálových skupin, jako je dřevo, kámen, kov a sklo, zahrnuje rovněž historická okna, dveře nebo střešní tašky, pozornost je věnována také exponátům z oblasti historických stavebních technik a technologií. K dispozici zde jsou konzervátorské dílny pro praktickou řemeslnou demonstraci. Nabízené workshopy jsou zaměřeny zejména na oblast stavebního truhlářství a tradičního zpracování dřeva nebo na problematiku historických malt a omítek. Pro veřejnost je centrum přístupné formou Dnů otevřených dveří.⁵

Centrum stavitelského dědictví NTM Plasy – část Expozice stavitelství věnovaná výplním otvorů, 2015 (foto P. Sláma)

Obdobné zacílení má i centrum *Kartause Mauerbach* zřízené rakouským památkovým úřadem (Bundesdenkmalamt Österreich) v někdejší klášteře kartuziánů v Mauerbachu, nedaleko Vídně. Na rozdíl od bavorského projektu je zde větší důraz kladen na edukaci restaurátorských technik a technologií a sbírka stavebních prvků má spíše doplňkový, ilustrativní charakter. Praktický výcvik probíhá do značné míry přímo na historické architektuře bývalého kláštera a rekonstrukce objektu je účastníkům prezentována jako modelový příklad obnovy historických staveb. Sbírkou historických nástrojů a architektonických detailů, jako jsou okna, dveře, kamenné prvky, cihly atd., slouží k dokumentaci a zkoumání stavebních technik. Pro veřejnost jsou zde pořádány tematické výstavy, k nimž centrum vydává přehledné katalogy.⁶

Vzdělávací charakter, zaměřený kromě specialistů také na studenty středních i základních škol, má centrum v bývalém cisterciáckém klášteře v belgickém Amay, nedaleko Liège. *Centre des métiers du patrimoine, La Paix-Dieu* je provozováno

5_ <https://www.blfd.bayern.de/abteilungen/bau-denkmale/bauarchiv-thierhaupten/index.html>

[Všechny uvedené odkazy na webové stránky platné k datu 25. 10. 2020.]

váno valonským památkovým ústavem (Institut du Patrimoine Wallon). Školení pro profesionály jsou poskytována řemeslníky se znalostmi tradičních technik a specialisty jednotlivých restaurátorských oborů, školní výcvik pak nabízí příležitost ke zvýšení povědomí o stavitelském dědictví u mladých lidí. Široké veřejnosti jsou tradiční stavební technologie i jednotlivé restaurátorské postupy prezentovány prostřednictvím Dnů otevřených dveří. V návaznosti na edukační aktivity se centrum soustředí rovněž na vytváření tzv. materiátéky (*matériauthèque*) historických stavebních materiálů.⁷

Inspirace výše uvedenými institucemi měla na koncipování CSD NTM Plasy klíčový vliv a po etablování centra se s těmito pracovišti podařilo navázat spolupráci. Společné setkání zmíněných ústavů se uskutečnilo na počátku roku 2020 v Paříži. Jeho hostitelem se stala další z institucí orientovaných podobným směrem – pařížská mediátéka architektury a kulturního dědictví (*Médiathèque de l'architecture et du patrimoine - MAP*), která své sbírky, zaměřené mj. také na historické stavební prvky, buduje již od roku 1934, ovšem až letos část této *materiátéky* zpřístupnila veřejnosti.⁸

Dalším dlouhodobým projektem zaměřeným na edukaci tradičních stavebních technologií, restaurování, opravy a údržby historických budov na konkrétním zachraňovaném historickém objektu je obnova *Bánffy-castle* v obci Bontida, poblíž rumunského města Kluž (Cluj-Napoca). Záchranu kastelu i vzdělávací programy v rámci *Built Heritage Conservation Training Centre* zde provozuje Transylvania Trust podporovaný princem Charlesem.⁹

6_ <https://bda.gv.at/de/ueber-uns/fachbereich/bau-denkmalflege-kartause-mauerbach/>

7_ <https://www.awap.be>; <https://www.facebook.com/LaPaixDieu/>

8_ Kromě pojmu „materiátéka“ je v některých institucích užíváno označení „knihovna materiálů architektonického dědictví“ (Libraries of architectural heritage materials), případně „stavební archiv“ (Bauarchiv). V koncepčních materiálech CSD NTM Plasy se v této souvislosti nejčastěji hovoří o „referenční sbírce stavebních prvků, konstrukcí a materiálů“.

Nedaleko od českých hranic na bavorské straně Českého lesa v současné době vzniká školící středisko *Zentrum für Baukultur und Denkmalpflege*. Nositelem projektu adaptace bývalého pivovaru je město Winklarn ve spolupráci s řadou institucí, mj. s výše zmíněným Bauarchivem v Thierhauptenu i s CSD NTM Plasy. Plaské pracoviště se rovněž zařadilo mezi inspirační zdroje pro nově vytvářené centrum stavební historie v severoitalském městě Cremona (*Palazzo Magio Grasselli*) pod patronací Ústavu architektonického a krajinného dědictví *Politecnico Milano*.

Řada institucí věnujících se dokumentaci stavebního kulturního dědictví funguje ve Velké Británii. Sbírký stavebních prvků vytvářejí např. *The Brooking National Architectural Museum* (Cranleigh) nebo *The Architectural Studies Collection* (Silsoe – Wrest Park) v blízkosti Londýna. Zatímco první z uvedených vznikla ze soukromé kolekce vytvářené po několik desetiletí sběratelem Charlesem Brookingem, druhá je budována spolkem English Heritage. V případě sbírky Ch. Brookinga se jedná o systematické kompletování vývojových řad oken, nadsvětlíků, okenních kování i dalších prvků.¹⁰ Sběrka English Heritage má především záchranou, ale také studijní funkci.¹¹

Pozoruhodná expozice dokumentující vývoj stavební keramiky a její výroby na Slovensku od doby římské až do 20. století je součástí bratislavského Archeologického muzea: *Laterarius – Dejiny tehliarstva na Slovensku*.¹² Soukromá sbírka asi 15 tisíc cihel a cihlářských výrobků je pak základem vídeňského *Zieglmuseum* budovaného Gerhardem Zsuttym.¹³ V České republice má k těmto kolekcím stavební keramiky patrně nejbližší soukromý projekt nazvaný *Tegularium* sběratele a uznávaného odborníka na střešní krytiny Richarda Mlýnka v Opavě.

9_ <http://www.heritagetraining-banffycastle.org>

10_ <http://www.thebrookingcollection.org>

11_ <http://blog.english-heritage.org.uk/10-things-you-didnt-know-about-wrest-parks-collection-store>

Především inspirací pro využití starých stavebních materiálů v praxi má být rozsáhlá expozice „architektonických starožitností“ *Ruth & Theo Evers* v nizozemském Heerlenu. Rozmanitá sbírka zahrnuje dveře, okna, podlahy, obklady, schodiště, osvětlení, kování.¹⁴

Na tuto „kategorii“ prezentace stavitelských prvků navazují muzea zaměřená na tradiční stavební technologie. Za všechny uvedme velice vydařené muzeum stavby antického akvaduktu v jihofrancouzském Pont du Gard¹⁵ nebo muzeum těžby a opracování stavebního kamene v rakouských kamenolomech u Mannersdorfu, poblíž Vídně.¹⁶ U našich severních sousedů lze prezentaci stavebních prvků nalézt ve stálé expozici *Muzea architektury* ve Wrocławi, které je však jinak zaměřeno především na výstavy architektonické tvorby.¹⁷

Samostatnou kapitolou jsou archeologická muzea, která ve svých expozicích často prezentují rovněž mnoho stavebních prvků z dané lokality, zejména pokud se jedná – především v zahraničí – o lokalitu starověkou. Jejich primárním účelem je většinou informovat o minulosti daného místa, nikoliv obecně o proměnách stavitelství. Ponecháme je proto v našem přehledu stranou.

Naopak je jisté namísto připomenout jinou specifickou formu prezentace historického stavitelství, kterou představují projekty usilující o oživení tradičních technologií na nově budovaných staveb-

ních objektech prostřednictvím tzv. *žité historie* (*living history*). Asi nejznámějším příkladem tohoto přístupu je francouzský Guedelon ležící 200 km jižně od Paříže. Stavba středověkého hradu původními technologiemi (*Guedelon – Ils bâtissent un château fort*) se řídí mottem „Stavěním k porozumění“ („Construire pour comprendre“). Trvá již přes dvacet let a díky návštěvnosti převyšující tři sta tisíc osob ročně byla v posledních letech i samofinancovatelná.¹⁸ Podobný projekt, ovšem mnohem menšího rozsahu, nazvaný *Erlebnis Burghau*, je realizován poblíž korutanského městečka Friesach v Rakousku.¹⁹

V *Historickém parku Bärnau-Tachov*, několik kilometrů od česko-bavorské hranice, je již řadu let budován archeologický skanzen zaměřený doposud především na venkovská stavení raného středověku. V roce 2019 zde byla ukončena realizační fáze projektu česko-německé přeshraniční spolupráce nazvaného *ArcheoCentrum Čechy-Bavorsko* (*ArcheoCentrum Bayern-Böhmen*), díky kterému byla zahájena experimentální výstavba středověkého sídelního areálu z období vlády Karla IV. Do projektu je zapojeno několik univerzit z obou stran hranice a středověký stavební prostor je pojímán jako experimentální venkovní laboratoř. Stavba je realizována důsledně tradičními ručními postupy s využitím dobové stavební techniky a technologií. V návaznosti na know-how získané praktickým přístupem je připravován záměr kompetenčního centra tradičního stavitelství s důrazem na edukaci.²⁰ V České republice lze k podobným projektům oživujícím staré stavební postupy přiřadit například nedávno dokončenou obnovu věže *Jakobínka* na hradě Rožmberk (NPÚ ÚPS České Budějovice).²¹

V kontextu výše uvedeného přehledu je ambicí *Centra stavitelského dědictví NTM Plasy* prezentovat stavitelskou problematiku v co největší komplexitě s dopadem na co nejširší spektrum cílových skupin. V programové náplni se proto prolíná prezentační a edukační funkce muzea se zážitkovými aktivitami zaměřenými na širokou návštěvnickou obec. V bývalém plaském pivovaru tak vznikla stálá *Expozice stavitelství* nabízející seznámení se stavebními materiály a historický-

12_ <http://www.snm.sk/?arheologicke-muzeum-stale-expozicie&clanok=laterarius-dejiny-tehlarstva-na-slovensku>

13_ https://www.bezirksmuseum.at/de/sondermuseum_ziegel/sondermuseum/

14_ <http://www.theoovers.com>

15_ <http://www.pontdugard.fr/en/espace-culturel/museum>

16_ Web muzea (<http://www.steinmetzmuseum-kaisersteinbruch.at/>) aktuálně (říjen 2020) není funkční, muzeum patrně není v provozu.

17_ <http://ma.wroc.pl>

18_ <http://www.guedelon.fr>

19_ <http://burghau.at/>

mi konstrukcemi – od základů a hrubé stavby (typy zdí, kleneb, sloupů), přes vertikální komunikace (schodiště) a horizontální konstrukce (podlahy, stropy), k úpravě povrchů (obklady, omítky), typům výplní otvorů (okna, dveře) a technickému zařízení budov (topení, voda, elektroinstalace) až po krovy a střešní krytiny. Muzejní instalace jsou vedeny snahou nejen představit jednotlivé sbírkové předměty, ale zároveň prezentovat konstrukční principy a technologické postupy. K tomuto účelu jsou využívány jak didaktické modely, tak multimediální exponáty jako interaktivní projekce, animace, informační kiosky apod. Vlastní stavební kreativitu lze uplatnit v tzv. Stavebním hřišti a v roce 2019 byla nabídka rozšířena o novou interaktivní expozici s názvem Statika hrou. Prostory navazujícího klášterního mlýna i další části areálu jsou využívány pro dočasné tematické výstavy. Jednotlivá, v expozici prezentovaná témata má pak hlouběji dokumentovat budovaný studijní depozitář zahrnující další části tzv. *materiálky*.

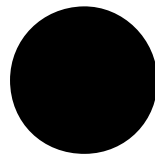
Zatímco *Expozice stavitelství* je zacílena spíše materiálově, navazující *Dvůr stavebních řemesel* směřuje k prezentaci řemeslných postupů a dovedností. Jednotlivé expoziční dílny jsou vybaveny nástroji a zařízeními, která mohou sloužit jak k představení dané profese, tak i ke zhotovení celého výrobku. Expozice je instalačně neuzavřená – je počítáno s jejím postupným rozšiřováním, navíc je její rozsah doplňován tematickými aktivitami konanými v souvislosti s prezentací řemesel a technologických experimentů. Může jít například o sezonní oživení tesařského dvora při výrobě replik středověkých stavebních strojů, o vytvoření pracoviště vápeníka při pokusném výpalu vápna či o provoz vybraných dílen při programu muzejní pedagogiky zaměřeném na výrobu zednické lžice. Dlouhodobou ambicí pak není pouze ukázka „pozapomenutých řemesel“, ale rovněž zachování a předávání tradičních postupů a dovedností mezi aktivními řemeslníky. V blízké budoucnosti expozici tematicky doplní nová stálá prezentace středověkého stavitelství zahrnující mj. představení unikátních funkčních replik gotických stavebních strojů.

20_ <https://www.archaeocentrum.eu>

21_ <https://www.hrad-rozmbek.cz/cs/vez-jako-binka>

Nejstarší části areálu hospodářského dvora, které ve své dlouhé historii několikrát změnilly svoji podobu i funkci, jsou ideálním místem pro *Expozici stavebněhistorického průzkumu* (SHP). Tyto prostory jsou prezentovány jako „případová studie“ metodiky SHP, ale mohou sloužit rovněž jako „tréninkový polygon“ nabízející vnímavému návštěvníkovi dobrodružné objevování mimořádně zajímavé stavební historie památky. Ostatně celý areál národní kulturní památky Klášter Plasy není jen „muzejní adresou“, ale svým geniem loci i mimořádně hodnotnými stavbami vytváří velmi autentickou učebnici stavební kultury. A Centrum stavitelského dědictví chce svým návštěvníkům umožnit v této učebnici číst.²²

22_Podrobné představení CSD NTM Plasy lze nalézt v publikaci EBEL, Martin, KODERA, Pavel a HEJNÝ, Lukáš. *Průvodce Centrem stavitelského dědictví Plasy*. Praha: NTM, 2019. Pět let činnosti CSD NTM Plasy pak mapuje tematické číslo zpravodaje Národního technického muzea *Reburber* č. 16, 2020 (v tisku), aktuality je možné najít na muzejním webu: www.muzeum-plasy.cz.

Zemědělství na Slánsku

Nová expozice v Národopisném muzeu v Třebízi

MgA. Petra Kubrová

Vlastivědné muzeum ve Slaném
kubrova@muzeumslany.cz

Národopisné muzeum Slánska v Třebízi je unikátním dokladem lidové kultury západní části středních Čech. Muzeum se nachází na charakteristické návsi malé zemědělské obce. Pozornost upoutává zejména Cífkův statek čp. 1 s barokním štítem a klenutou bránou. V těsném sousedství stojí Šubrtův statek čp. 2 s obytným stavením, v současnosti sloužící jako technické zázemí muzea. Součástí muzejního komplexu je malá selská usedlost čp. 4, kde je zřízen výstavní interiér dobového vesnického krámků, dále pak dvě menší chalupy při východní i západní části návsi, kde je pro muzejní účely instalována ševcovská dílna nebo obydlí babky kořenářky. A konečně podstatná část muzea – stavení čp. 19, tj. rodný dům spisovatele a kněze Václava Beneše Třebízského. Všechny objekty muzea se nacházejí na svém původním místě, k muzejním účelům byly pouze upraveny. Zachovalý vnější vzhled lidových staveb a expozice ve vybraných interiérech názorně dokládají způsob bydlení a hospodaření české vesnické rodiny.

Muzeum bylo otevřeno v roce 1975 pod hlavičkou Vlastivědného muzea ve Slaném, jehož součástí je dodnes. Vedle zemědělství a lidové architektury dokumentuje muzeum staročeská řemesla a obchod. Stálé expozice jsou pravidelně doplňovány sezonními tematickými výstavami a doprovodnými programy. Ty každoročně pomyslně

vrcholí poslední srpnovou sobotu, kdy prostory Cífkova statku zaplní Staročeský jarmark. Muzeum je pro návštěvníky otevřeno od začátku května do konce října. V ostatním čase bývá nezdědka využíváno filmaři jako nezaměnitelná kulisa řady pohádek a televizních pořadů.

V muzejních příručkách se dočteme, že i expozice neboli stálá výstavní prezentace má svou životnost a časem zastará. Důvodem může být změna v poznání prezentovaného tématu, stárnutí výstavního mobiliáře nebo i způsob výtvarného ztvárnění a instalace. Zhruba před padesáti lety byla tato životnost vypočítána na patnáct až dvacet let. V tempu současnosti a v souladu s rychlostí vývoje poznání a technologií se životnost expozic zkracuje, obecně se mluví o pěti až deseti letech trvání. V třebízském muzeu je přitom většina stálých expozic stejně starých jako muzeum samo. Ačkoliv návštěvníky tamního muzea láká nejvíce autenticita prostředí a doprovodné programy a stálé expozice jsou tak spíše doplňkem, byl tento stav již delší dobu neudržitelný.

Vytvořit novou stálou expozici je časově, personálně a zejména finančně náročné. Ve slánském muzeu proto často volíme cestu schůdnější, a to pravidelné, alespoň částečné obměny vystavených předmětů. V roce 2019 se ovšem podařilo vytvořit expozici zcela novou.

Expozice Zemědělství na Slánsku, 2020 (foto Jakub Kruliš)

Původní expozice zemědělství byla realizována ještě před rokem 1989, z pochopitelných důvodů neodpovídala současnému pohledu na tuto problematiku. Byla zastaralá po obsahové i instalační stránce, výstavní prostor byl zašlý a nevyhovující. V roce 2013 byla stávající expozice rozebrána a exponáty uloženy do depozitářů. V místnosti byla v následujícím roce položena nová dřevěná podlaha, která představovala pro skromný rozpočet Vlastivědného muzea nebývalou zátěž, a tak byly další práce vedoucí ke vzniku nové expozice pozastaveny. Finanční i personální situace! zůstá-

vala v dalších letech nezměněná. Bylo proto zapotřebí přistoupit k obnově expozice zemědělství se skromnou vizí a omezeným rozpočtem, který byl stanoven v maximální výši 70 tisíc korun.

1_Vlastivědné muzeum ve Slaném se dlouhodobě potýká s nedostatečným počtem stálých pracovníků. Důvodem ovšem není nízký zájem veřejnosti o práci v muzeu, nýbrž omezený rozpočet na mzdy zaměstnanců. V Národopisném muzeu v Třebízi jsou zaměstnáni dva pracovníci, kteří zastávají pozice průvodkyně a údržbáře objektů. Na odborné práce dojíždějí zaměstnanci z muzea ve Slaném, a to pouze v případě, dovolí-li to aktuálně volnější provoz hlavní budovy muzea.

Po delší době plánování, příprav, shánění financí (mj. pomohl zisk z filmování) a restaurování předmětů, vyvrcholila akce na jaře 2019 samotnou instalací. Podstatnou úsporou v celkových nákladech na vytvoření nové expozice bylo omezení realizačního týmu na minimum. Zásadní roli sehrála emeritní ředitelka slánského muzea a zakladatelka třebízské pobočky v jedné osobě Božena Franková, která má za více než padesátiletou praxi v muzejnictví neuvěřitelný přehled o sbírkových předmětech muzea i široké znalosti v oboru zemědělském. Kurátorství a koordinaci projektu zastala zástupkyně ředitele muzea MgA. Petra Kubrová (Hložková). Technickou podporu obstarali další zaměstnanci muzea, kteří byli doplněni dobrovolníky a brigádníky z různých sfér slánského společenského života. Pomáhat tak jezdil například referent odboru kultury Městského úřadu ve Slaném Jakub Hložek nebo gymnaziální profesor a předseda Patrie Mgr. Zdeněk Víšek. Pro vytvoření obsahu doprovodných textů a odbornou záštitu projektu byl úspěšně osloven PhDr. Lubomír Procházka, CSc., dlouholetý vedoucí Muzea vesnice středního Povltaví ve Vysokém Chlumu. O vizualizaci textových panelů, popisů a propagačních materiálů se postaral externí grafik Vlastivědného muzea Martin Beránek. O výslednou instalaci se zasloužili pouze výše jmenovaní. K projektu nebylo zapojeno žádné architektonické studio, ani jiný dodavatel muzejních výstav. Největší položkou v celkovém rozpočtu byl nákup nových výstavních vitrín pro uložení menších sbírkových předmětů a tiskovin. Podstatně úspornější bylo pořízení dřevěných rámu a dalších truhlářských prvků, které na míru zhotovil externí spolupracovník muzea řezbář Oldřich Čech. I přes snížení nákladů na minimum bychom se však neobešli bez finanční podpory sponzorů. Poděkování patří zejména Ing. Josefu Sochorovi ze Studeněvsí za štědrý finanční příspěvek.

Expozice, která dostala výmluvný název *Zemědělství na Slánsku*, představuje historii zemědělské výroby v oblasti Slánska, a to živočišné i rostlinné produkce. Expozice zachycuje hlavní způsob obživy zdejšího obyvatelstva v časovém úseku od druhé poloviny 19. století do první třetiny 20. století. Trojrozměrné předměty, které pocházejí ze sbírek Vlastivědného muzea ve Slaném a Národopisného muzea v Třebízi, dokumentují

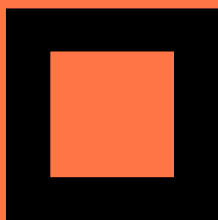
jednotlivá odvětví zemědělské výroby. Jedná se především o stroje a nářadí, které byly instalovány v chronologickém sledu tak, aby korespondovaly s ročními obdobími a zemědělskou činností. Návštěvník se tak postupně setkává se zušlechťováním orné půdy, setím obilí a dalších plodin, zpracováním obilí, mléka a jiných zemědělských produktů, dozvídá se o zápřahu koní a dobytka, typech hospodářských staveb atd. Exponáty byly doplněny poutavými doprovodnými texty s bohatou fotografickou přílohou. Dominantou expozice jsou pak v nedávné době zrestaurované panské saně.

Nová expozice *Zemědělství na Slánsku* byla slavnostně otevřena v sobotu 31. srpna 2019 jako hlavní bod programu tradičního Staročeského jarmarku. Za velké účasti vzácných hostů, návštěvníků jarmarku, zástupců města Slaného i obce Třebíz a pracovníků muzea byly předneseny proslovy, po nichž mohli přítomní ochutnat máslo, které bylo společnými silami stlučeno v originální dobové máselnici přímo na místě.

Do konce výstavní sezony v říjnu 2019 zhlédly novou zemědělskou expozici stovky spokojených návštěvníků. Snad bude expozice atraktivní a působivá co nejdéle a bude nejen inspirací, ale i první vlaštovkou při obnově dalších výstavních částí Národopisného muzea v Třebízi.

zprávy

Studio vernakulární architektury

Téma výuky lidové architektury na Ústavu památkové péče
Fakultě architektury ČVUT v Praze

Ing. arch. Tomáš Efler

Ústav památkové péče – Fakulta architektury ČVUT v Praze
eflerus@seznam.cz

Fakulta architektury Českého vysokého učení technického v Praze se jako jedno z předních vysokoškolských pracovišť věnuje komplexní přípravě budoucích architektů, urbanistů, krajinářů i designérů. Témata památkové péče, stavebně-historického průzkumu, dokumentace, typologie a konstrukcí historických staveb i tzv. lidového stavitelství, jsou na fakultě v kompetenci výuky Ústavu památkové péče (dříve Ústavu rekonstrukcí), od roku 2008 pod vedením prof. Václava Girsy, předního českého architekta zaměřeného na obnovu a konzervaci historických staveb.

Samotnému tématu výuky, dokumentace a výzkumu lidové architektury na Fakultě architektury se věnoval se svým týmem od 60. let 20. století především prof. Ing. arch. Svatopluk Voděra, CSc. Později od roku 1989 navázal na jeho práci jeho student a spolupracovník prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc., jehož zaujetí pro obor lidového stavitelství, historických konstrukcí a stavebně-historického průzkumu (založený na terénní práci i archivním studiu ve spolupráci s PhDr. Martinem Ebelem) v podobě poutavého výkladu při přednáškách, cvičeních, exkurzích, terénních průzkumech a letních pracovních vzdělávacích pobytech na jihočeské tvrzi v Sudkově Dole podnítl k profesnímu zájmu o tento obor nejen řadu studentů a současných architektů, památkářů a stavebních historiků, ale též zájemce z širší veřejnosti.

S osobností prof. Václava Girsy, jehož práce byla oceněna řadou národních i mezinárodních ocenění, získal od roku 2008 Ústav památkové péče na Fakultě architektury energické a cílevědomé vedení, které podporuje práci a pedagogické úsilí

týmu erudovaných pedagogů, zejména docentku Milenu Hauserovou a docenta Michaela Rykla a jejich pro obor zapálených spolupracovníků a studentů. V rámci magisterského studia architektury mohou studenti vyjádřit svou oborovou specializaci výběrem povinně volitelných předmětů a závěrečného diplomního projektu absolvováním tzv. Modulu památkové péče.

Od roku 2011 na Ústavu památkové péče navázal na práci svého mentora Ing. arch. Jan Pešta, jeden z nejlepších studentů a spolupracovníků prof. Škabradu, který se svým entuziasmem převzal a rozvinul jeho přednášky předmětů Lidová architektura (Historické stavby a sídla I) a také Historické konstrukce (Památková péče II). V rámci jeho velmi oblíbených a hojně navštěvovaných přednášek jsou studenti uvedeni do témat lidové architektury. Přednáškový cyklus začíná úvodním vymezením pojmů a seznámením s doporučenou literaturou a pokračuje urbanistickou typologií vesnických sídel od středověkého osídlení po novověká vesnická sídla a popisuje vývoj lidové architektury od středověku do roku 1945 včetně novodobých osudů českého venkova. Součástí výkladu je typologie usedlosti jako základního stavebního kamene venkovského osídlení, typologie hospodářských staveb v rámci usedlosti a především typologie vesnického domu a bydlení, včetně vývoje způsobů a forem vytápění. Přednášky se věnují též ostatním venkovským stavbám, jako jsou zemědělské stavby, drobné technické a výrobní objekty i sakrální stavby. V několika závěrečných přednáškách pak jsou představeny jednotlivé regiony lidové architektury Čech, Moravy, Slezska

Návrh revitalizace a dostavby tzv. Maškovy chalupy v Příšovicích u Turnova v architektonické školní práci studia vernakulární architektury, 2020 (vizualizace: Eliška Zatloukalová)

a Slovenska a rozmanitost forem venkovského osídlení a stavitelství v širším evropském kontextu. Závěrečnou přednáškou jsou studenti uvedeni do památkové péče o stavby lidové architektury na konkrétních případech.

V rámci seminárních prací studenti předmětu Lidová architektura zpracovávají díky individuálnímu přístupu a vedení Jana Pešty dokumentaci konkrétních historických vesnických objektů, od urbanistické situace po konstrukční a stavební řešení, doplněné o základní grafickou dokumentaci (zaměření, fotodokumentace). Alternativním zadáním seminárních prací je plošný inventární průzkum lidové architektury v rámci urbanistického či krajinného celku. Díky mnohaleté pedagogické činnosti tak bylo v podobě studentských seminárních prací shromážděno již značné množství pozoruhodného dokumentačního materiálu, který i přes svou rozdílnou kvalitu a podrobnost zpracování je již pozoruhodnou sbírkou.

Školní architektonický ateliér vedoucího Ústavu památkové péče prof. Václava Girsy se dlouhodobě věnuje v rámci studentských semestrálních prací tématům spojeným s péčí o historický stavební fond, kde jde o poučený a citlivý přístup k historickému dědictví, i nové výstavbě v historickém prostředí (transformace, dostavby, nová zástavba v prolukách, tvorba s důrazem na kontext). Studie a projekty ateliéru mají budoucím architektům usnadnit vstup do oboru a poskytnout základní orientaci jak v oblasti péče o stavební památky, tak i v oblasti tvorby v historickém prostředí. Z mnoha desítek projektů a témat můžeme alespoň námatkově jmenovat

regeneraci devastovaného areálu lázní Kyselka, obnovu areálu hradu Rychmburku v Předhradí, revitalizaci zanedbané pražské usedlosti Cibulka, obnovu zámků a hospodářských dvorů ve Statenicích, Brnkách a Buštěhradě a mnohem více. Asistentem prof. Girsy v jeho školním ateliéru byla již od 90. let 20. století architektka Olga Kantová, od roku 2008 jeho student Tomáš Efler, později též spolu s ním architektka Renata Klímová. V současnosti pak je jeho nejbližším spolupracovníkem a asistentem jeho bývalý student architekt Martin Čtverák.

Vedle ateliéru prof. Václava Girsy na Ústavu památkové péče FA ČVUT bylo začátkem letního semestru 2018 vytvořeno nově *Studio vernakulární architektury* pod vedením Tomáše Eflera, dlouhodobě zaměřeného na téma památkové péče v kontextu především venkovské architektury, lidového stavitelství a historických konstrukcí, který ve svém profesním zaujetí také navazuje na iniciaci a pedagogické vedení prof. Škabrady. Ateliér Efler – Studio vernakulární architektury se věnuje venkovské architektuře a historickým stavbám nejenom v českém, ale též širším evropském prostoru: jde přitom jak o obnovu, konzervaci i revitalizaci objektů, tak o novostavby v kontextu vesnického a historického prostředí, přičemž studenti ve své práci navazují na znalosti a zkušenosti osвоенé v předmětu Lidová architektura, Historické konstrukce, Památková péče a Stavebněhistorický průzkum, vedené výše zmíněnými pedagogy.

Pojem *vernakulární* lze chápat jako označení architektury a stavitelství spojeného s místní

lokální tradicí, tedy v odlišnosti od klasické, internacionální a globální architektury. Budoucí architekti se tak mají možnost blíže seznámit se základními principy, použitými historickými stavebními konstrukcemi a tradičními materiály na příkladech terénní dokumentace a průzkumu konkrétních objektů lidového stavitelství a (nejen) venkovské architektury českých zemí a Evropy, a zároveň si prakticky osvojit zásady a principy památkové péče a šetrného přístupu k obnově, konzervaci a revitalizaci těchto specifických historických objektů a areálů. Uprostřed globálních architektonických tendencí současnosti může být lokální architektonické dědictví stále více zdrojem poučení i inspirace pro novou tvorbu.

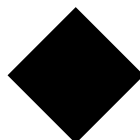
Při vícedenních výjezdech a návštěvách konkrétních objektů, provázených kontakty s místními obyvateli i památkáři, mají studenti příležitost studovat na konkrétních příkladech architektonické objekty včetně historických konstrukcí, řemeslných detailů, typů stavebních poruch a problematiky související obnovy. Součástí exkurzí je jak zhotovení ručních kreseb detailního zaměření a plánové dokumentace, tak i dokumentační práce s využitím možností současné techniky a 3D skenování. Navazující architektonické návrhy se věnují konkrétní obnově a novému využití řešených objektů pro společenské využití a hledání optimálních forem kvalifikované památkové obnovy a citlivých architektonických úprav v současném společensko-kulturním kontextu.

V prvním semestru Studia vernakulární architektury na jaře roku 2018 jsme se věnovali dokumentaci a seznámení s regionálně specifickou architekturou pozoruhodně řemeslně a výtvarně zpracovaných dřevostavb z 18. a 19. století z oblasti Sobotecka v Českém ráji a z oblasti Podještědí na Liberecku. Druhý semestr jsme vyrazili na Žatecko a zaměřili jsme se jak na poslední příklady hrázdné lidové architektury ve městě Žatec a v okolních vesnicích, tak také na industriální a zemědělské stavby spojené s pěstováním, sušením a skladováním chmele, na jejich dokumentaci, průzkum a prověření možností konzervace, obnovy a konverze (Stekník, Trnovany, Libědice). V roce 2019 jsme na jaře pracovali v oblasti Podbezdězí, v okolí města Bělá pod Bezdězem, a to především v obci Březinka a nedalekém Hlínovišti. Na podzim jsme se zabývali hospodářskými usedlostmi v krajině

severozápadu Prahy, v klášterním areálu v Tuchověčicích, na návsi v Dobrovízi a samostatně též revitalizaci devastované pražské usedlosti Cibulka. Díky spolupráci s Univerzitou Karlovou se paralelním exotickým pracovním tématem pro menší skupinu našich studentů stala dokumentace a obnova zanikajících židovských památek v pouštních městech jihovýchodního Maroka. V jarním semestru roku 2020 nás hostil areál bývalého pivovaru v Turnově a řešili jsme téma obnovy velkých roubených usedlostí v sousedních Přepelích a Příšovicích a nedalekých Benátkách. Aktuálním podzimním tématem naší práce je Zahrádek na Českolipsku s revitalizací vrchnostenských hospodářských venkovských objektů včetně bývalého pivovaru a mlýna v areálech zámků v Zahrádkách a ve Stvolínkách.

Zájem o práci v tomto ateliéru není jenom mezi českými studenty, ale každý semestr se obohacím pracovními týmy stávající též zahraniční studenti z různých koutů světa (např. z Finska, Maďarska, Německa, Španělska, Spojených států, Mexika, Francie atd.), z čehož má radost jak vedoucí ateliéru, tak jeho asistenti Tomáš Tomsa a Martin Stočes. Výuka tak probíhá v kombinaci češtiny a angličtiny a v tomto specifickém roce 2020 koronavirové pandemie také formou vzdálené výuky umožněné díky počítačové technice. Zásadní terénní průzkum a zaměření řešených lokalit se na začátku semestru ještě zvládlo, avšak další konzultace prací pedagogů a studentů na obnově lokální architektury již probíhá díky globálnímu internetovému spojení formou vzdálené výuky.

Nezbývá než doufat, že výuka témat lidové architektury, historických konstrukcí a památkové péče zůstane i nadále integrální součástí vysokoškolského vzdělání, a to nejenom na fakultách architektury, a podnítí tak profesní zájem a pracovní nasazení i v dalších generacích 21. století.

Revitalizace roubených bytových domů Třineckých železáren čp. 116 a 117 v kolonii Borek, Třinec

Mgr. Antonín Šimčík

BeePartner a.s.

simcik@beepartner.cz

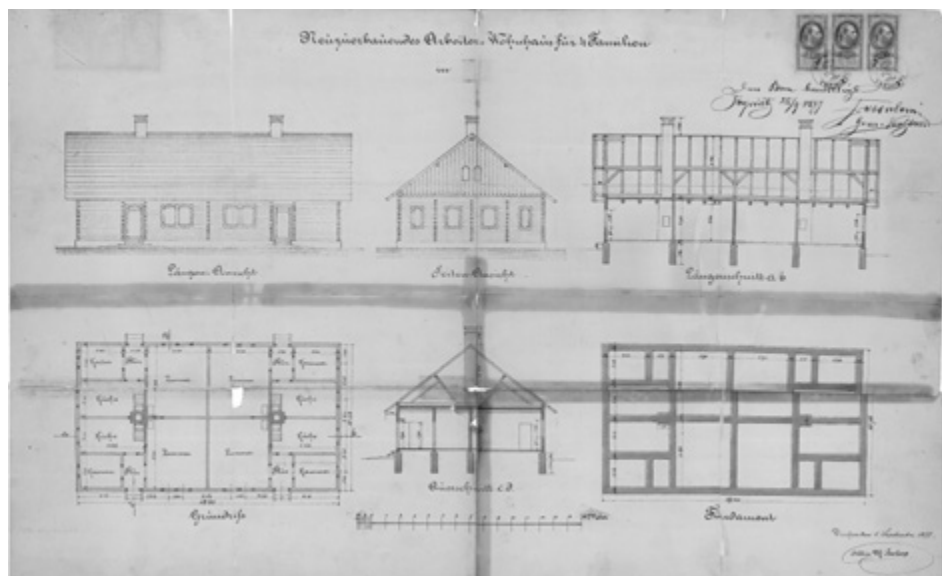
Díky realizaci přeshraničního projektu v rámci Programu Interreg V-A Česká republika-Polsko pod názvem „*Těšínské Slezsko – společná historie dřeva, železa a lidí*“, reg. č. CZ.11.2.45/0.0/0.0/16_025/0001258, byla zahájena revitalizace dvou dochovaných roubených dělnických bytových domů v kolonii Borek v Třinci. Cílem projektu je, cituji: „*využití společného potenciálu kulturního dědictví ke zvýšení turistické atraktivity a návštěvnosti Těšínského Slezska. Bude vytvořen nový přeshraniční produkt – tematická trasa „Společná historie dřeva, železa a lidí“, expozice a průvodce. Současně dojde k zachování kulturního dědictví – dřevěných domků v Třinci a ve Wisle, které se promění ve skanzeny*“. Předložená zpráva si klade za cíl stručně informovat o probíhající revitalizaci roubených bytových domů Třineckých železáren čp. 116 a 117 v kolonii Borek v Třinci. Těmto unikátním roubeným domům byla věnována odborná pozornost již v minulosti, nicméně aktuální záměr umožňuje rozšířit naše poznatky o specifickém typu staveb, resp. i urbanistickém konceptu zmíněné dělnické kolonie.¹

1_PROCHÁZKA, Lubomír a VAREKA, Josef. Dělnické kolonie v Třinci. *Český lid*, 1986, 73, 3, s. 130 ad.

Jedná se o objekty, které byly zbudovány dle typového projektu, uloženého v archivu Stavebního úřadu v Třinci.² Příprava dokumentace pro typový projekt a žádost o povolení proběhla v roce 1877 s tím, že výstavba následovala od roku 1878.³ Každý dům byl rozdělen na čtyři bytové jednotky, v uspořádání předsíň, kuchyně, jízdna a komora. Původní dispozice preferovala přístup do každé místnosti samostatnými dveřmi z předsíně. Z této se vstupovalo průlezy rovněž do sklepa

2_Informace jsou pouze přibližné. Vzhledem k typovému projektu využitému pro stavbu všech roubených domků lze předpokládat individuální rozdíly i u vývoje domů čp. 116 a 117. Např. nejsou podchyceny sklepy.

3_Archiv Stavebního úřadu města Třince, digitalizované plány *Neuzuerbauendes Arbeiter. Wohnhaus für 4 Familien*, Albin Th. Prokop 1. September 1877 (povoleno 25. 9. 1877), název souboru: 1877 S BD PD001.pdf a *Nebengebäude der Arbeiter-Colonie am Borek in Trzinietz*, povoleno Sept. 1877, název souboru: 1877 S HB PD001.pdf; viz Příloha I.; citováno a reprodukováno též v PROCHÁZKA, Lubomír a VAREKA, Josef. Dělnické kolonie v Třinci. *Český lid*, 1986, 73, 3, s. 130.

Stavební dokumentace obytných domů v kolonii Borek, 1877 (Archiv Stavebního úřadu města Třince, digitalizované plány)

a na půdu, která byla rozdělena dřevěnými přepážkami na čtvrtiny. Později došlo u většiny bytů ke změně dispozice v tom smyslu, že byl zaslepen vstup do komory z předsíně a nově vytvořen dveřní otvor z kuchyně. V původním uspořádání se dochoval pouze jeden byt v budově čp. 117. K bytům náleželo i další příslušenství – zahrádka a hospodářský objekt s chlévem a možností chovu drobného zvířectva. V tomto objektu byl rovněž suchý záchod a skladovací prostory pro otop.

Objekty si i přes různý stupeň poškození dochovaly řadu autentických prvků, což iniciovalo úpravu původního záměru revitalizace směrem k vyšší zdrženlivosti a ochraně originálních konstrukcí. Díky tomu bude dům čp. 116 prezentován jako autenticky dochovaný objekt s ukázkou vývoje využití bytů ve čtyřech historických obdobích od první poloviny 20. století až do současnosti, kdy plnily rekreační funkci. Do záměru budou zakomponovány i příslušné zahrádky a hospodářské objekty, včetně jejich úpravy, a to s respektem k vybraným vzrostlým dřevinám. Vznikne tak instalovaný objekt in situ.

Naproti tomu dům čp. 117. bude v interiéru významněji transformován pro nové využití. Vedle

kancelářských prostor zde vznikne zázemí pro expozici v objektu čp. 116 a výstavní prostory. Nicméně díky vyšší míře autentičnosti fasády bude jeho rolí prezentovat někdejší podobu právě této vrstvy památky. Výsledkem revitalizace by tak byla rekonstrukce téměř původního řešení fasády u domu čp. 117. Objekt by tak svým exteriérem vhodně doplňoval „pestřejší“ řešení fasád u domu čp. 116, které odráží individuální preference uživatelů.

V objektech se dochovala rovněž řada prvků mobiliáře, které lze velmi efektivně využít v návaznosti na rekonstrukci bytů pro expoziční účely. Vedle toho je možné zpřístupnit i půdu a sklep. Teoreticky lze minimálně jeden byt využít pro interaktivní prezentaci při edukačních či tematických programech apod. V těchto částech expozice by tak nebyly instalovány zapůjčené exponáty z Muzea Těšínska, jak bylo původně uvažováno v záměru projektu. Ve spolupráci s muzejními specialisty z Muzea Těšínska by se muzejní sbírkové předměty využily pro modifikaci částí expozice s vyšší možností zabezpečení. Všechny navržené úpravy výrazně zvýší autentičnost prezentace a sníží náklady na zřízení a provoz.

V obou objektech je proto třeba chránit také zařizovací prvky elektro a vodovodních rozvodů, bytové textilie (záclony, závěsy, závěsy z regálů), původní podlahové krytiny (linoleum, koberec), rovněž je třeba zachovat nejrůznější obaly od

kosmetiky a dalšího drogistického zboží, sklenice, láhve apod. Tyto předměty mohou významně zvýšit autentičnost instalace. U všech objektů by bylo žádoucí uchovat i hospodářské zázemí – kůlny, dílnu, případně i skleník. Vhodné je i zachování víceletých dřevin, zejména ovocných a tradičních okrasných druhů. Zvyší se tím autenticita.

K novému řešení významnou měrou přispěla odborná pomoc, kterou investorovi vedle autora zprávy poskytli především specialisté z NPÚ, ÚOP v Ostravě (Mgr. Jana Koudelová, Ph.D., Mgr. Tomáš Nitra), Národního muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Mgr. Radek Bryol) i AV ČR Ústavu teoretické a aplikované mechaniky (Ing. Michal Kloiber, Ph.D.). Na základě expertních doporučení byla navržena úprava konceptu expozice i změny zamýšlených stavebních úprav, a to směrem k vyšší zdrženlivosti. Investorovi byl doporučen níže uvedený rámcový postup, který nezvyšuje finanční náročnost, naopak využívá dříve neidentifikovaných příležitostí jak ve prospěch finančních úspor, tak směrem k lepší ochraně autenticity památky:

- provést alespoň zjednodušený SHP objektů (pro správné rozhodování při rekonstrukci je velmi vhodným podkladem);⁴
- upravit DPS dle zjištěných skutečností technického i kulturně-historického charakteru;
- určit garanta expozice;
- vypracovat seznam předmětů z vybavení;
- uložit vybrané předměty;
- upravit libreto;
- zadat přípravu technického scénáře expozic (projektová dokumentace expozice);
- provést očištění případně konzervaci a restaurování exponátů;
- realizovat instalaci do opravených prostor.

4_Dílem byla poskytnuta součinnost výše uvedených specialistů z NPÚ, ÚOP v Ostravě, z Metodického centra pro muzea v přírodě při Národním muzeu v přírodě v Rožnově p. Radhoštěm a AV ČR. V této fázi je důležitá součinnost projektanta s uvedenými experty, jakož i jeho obeznámenost s předloženými zprávami.

Dům čp. 117 s hospodářským objektem v bujně zeleni, 2020 (foto R. Bryol)

PRAMENY

Neuzuerbauendes Arbeiter. Wohnhaus für 4 Familien, Albin Th. Prokop 1. September 1877 (povoleno 25. 9. 1877), Archiv Stavebního úřadu města Třince, digitalizované plány, název souboru: 1877 S BD PD001.pdf;

Nebengebäude der Arbeiter-Colonie am Borek in Trzinietz, povoleno Sept. 1877, Archiv Stavebního úřadu města Třince, digitalizované plány, název souboru: 1877 S HB PD001.pdf;

KOUDELOVÁ, Jana a NITRA, Tomáš. *Návrh postupu v souvislosti s opravou a plánovaným využitím dělnických bytových domů čp. 116 a 117 v Třinci*. NPÚ, ÚOP v Ostravě 2020, rkp.

LITERATURA

PROCHÁZKA, Lubomír a VAŘEKA, Josef. *Dělnické kolonie v Třinci. Český lid*, 1986, 73, 3, s. 130–135.

Konference Výpověď letokruhů

Valašské muzeum v přírodě,
Rožnov pod Radhoštěm, 24. 10. 2019

Mgr. Radek Bryol – Mgr. Jana Koudelová, Ph.D.

Národní muzeum v přírodě – Národní památkový ústav, ÚOP v Ostravě
radek.bryol@nmvp.cz – koudelova.jana@npu.cz

Dne 24. října 2019 se v přednáškovém prostoru Sušák Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm uskutečnila mezioborová konference *Výpověď letokruhů*. Konferenci k příležitosti životního jubilea Ing. Josefa Kyncla uspořádalo Metodické centrum pro muzea v přírodě při Národním muzeu v přírodě a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Dendrochronologie se za poslední čtvrtstoletí stala neodmyslitelnou součástí poznávání archeologických a stavebních památek, uměleckých i historických artefaktů, a to díky schopnosti dešifrovat informace uchované v letokruzích dřevěných konstrukcí a předmětů. Exaktní datování použitého dřeva dnes běžně využívají nejen pracovníci památkové péče, stavební a umělečtí historikové, archeologové, ale také etnologové, muzejníci, restaurátoři a další odborníci. S pomocí dendrochronologických analýz tyto obory interpretují, upřesňují a korigují výsledky svého bádání. Dendrodata tak představují významný zdroj vědění, čímž napomáhají pochopit hodnoty kulturního dědictví napříč dějinami lidské civilizace.

Úvodní příspěvek *Dendrochronologie a etnografie aneb legendy, pověsti a báje v hledáčku geo-chronologie*, přednesený samotným jubilantem, byl věnován problematice dendrochronologie v širších i zcela netušených souvislostech. Přednášející Josef Kyncl, jeden ze zakladatelů české dendrochronologie, zde prostřednictvím řady příkladů nabídl zajímavé pohledy a propo-

jení výsledků dendrochronologie s dalšími obory, především etnografií.

Následovalo vystoupení Michala Rybníčka z Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně, který pojednal nejen o metodice dendrochronologického datování, ale rovněž o tvorbě české dubové standardní letokruhové chronologie a o jejích nejstarších vzorcích. Mezi ty v současnosti patří archeologické nálezy tří dřevěných neolitických studní objevených v blízkosti lokalit Velim, Uničov a Ostrov. V roce 2019 odkrytá ostrovská studna, nesoucí dendrodatum 5256–5255 př. n. l., reprezentuje vůbec nejstarší dendrochronologicky datovanou dřevěnou konstrukci na světě.

Na vystoupení Michala Rybníčka nepřímo navázal Jiří Bláha z Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Akademie věd České republiky, který stál u počátků spolupráce stavebních historiků s dendrochronology především při datování krovových konstrukcí. Jako nejpovolnější objasnil závažnost dendrochronologie pro systematický výzkum evropských historických krovů a představil hlavní evropské osobnosti zabývající se touto problematikou. Dalším jeho příspěvkem bylo zamyšlení nad interpretací dendrochronologických dat v oboru stavební historie.

Jednou z disciplín hojně využívajících služeb dendrochronologie je památková péče. O příklady srovnání výpovědí archivních pramenů s výsledky dendrochronologických analýz se podělili památkáři z ostravského pracoviště Národního

Přednáška Josefa Kyncla (foto J. Kolář, oddělení dokumentace VMP - NMvP)

památkového ústavu Romana Rosová, Tomáš Nitra a Jana Koudelová. Ze své každodenní praxe uvedli zajímavá zjištění z průzkumu cenného souboru dřevěných kostelů a na první pohled běžných roubených staveb na území severní Moravy a Slezska.

Na zcela zásadní význam dendrochronologie pro archeologii, konkrétně pro exaktní datování vzniku sídel, poukázal v přednášce nabitě informacemi archeolog, ředitel společnosti Archaia Brno z. ú., Marek Peška. Zaměřil se na prezentaci stěžejních kolektivních výzkumů (Václav Kolařík, Marek Peška, Lenka Sedláčková, Pavel Staněk, Antonín Zúbek) v širší oblasti jižní Moravy, zejména v Brně a Jihlavě, kde k interpretaci nových zjištění napomohly od závěru 90. let 20. století prováděné dendrochronologické rozbory.

Podobně se k historické interpretaci archeologických poznatků za pomoci dendrochronologických dat vyjádřil archeolog Michal Zezula, ředitel Územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Ostravě. Opět se jednalo o shrnutí podstatných závěrů z vybraných archeologických výzkumů (Marek Kiecoň, František Kolář, Barbara Marethová, Michal Zezula), obzvláště v prostoru středověkých jader měst moravskoslezského pomezí.

Poslední část konference se věnovala aplikaci zjištění dendrochronologie při záchraně konkrétních památek zejména v rámci etnologie a muzeologie.

Historik a muzejník Ernest Fábík se ve svém příspěvku zaměřil na nejstarší stavby v expozicích, ale také koncepcích Muzea lidových staveb v Kouřimí, k nimž patří některé unikátní objekty (polygonální stodoly v expozicích; v koncepci např. „Laubovna“ z Křivokláta – Amalína). V rámci vlastního výzkumu Fábík identifikoval také konstrukci mostku přes vodní příkop tvrze v Belčicích na Benešovsku.

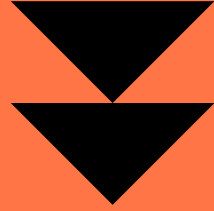
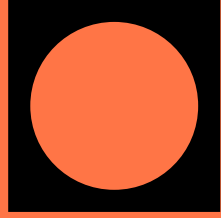
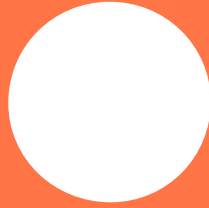
O terénním výzkumu dřevěných staveb v dosud nemnoho probádaném regionu Moravské brány informoval etnograf Radek Bryol. V tomto případě právě dendrochronologie dokázala určit časové horizonty poslední výstavby dřevěných objektů ve sledované oblasti.

Architekt Vojtěch Kmošek uzavřel celou konferenci příspěvkem o záchraně Mikšíkova statku v Trstěnicích na Litomyšlsku. Tu iniciovalo právě poznání unikátních roubených staveb za využití dendrochronologie – roubený dům a polygonální stodola u čp. 97 v Čisté, roubený dům čp. 2 a polygonální stodola u čp. 41 v Trstěnicích – a snaha regionálních nadšenců o jejich záchranu.

Z osobní účasti se omluvili zástupci Společnosti obnovy vesnice a malého města architektka a památkářka Zuzana Syrová a etnograf a znalec historických technologií Jiří Pokorný. Zvláště manželé Syroví ve spolupráci s Jiřím Škabradou prováděli již od 90. let minulého století výzkumy v obcích na českomoravském pomezí, které s pomocí dendrochronologie zastoupené Josefem Kynclem identifikovaly vrstvu nejstarších dřevěných domů v naší zemi. Podobně se výzkumu lidového stavitelství zejména v oblasti Malé Hané věnuje Jiří Pokorný, který s precizním přístupem kombinuje zjištění dendrochronologie a dalších oborů. Rovněž stavební historik a pedagog Jiří Škabrada se dodatečně omluvil z neúčasti a písemně pogrataloval jubilantovi, což doplnil vzpomínkami profesního i osobního rázu.

Účast a přednesené příspěvky na odborné konferenci *Výpověď letokruhů* připomněla, že dendrochronologie patří k metodám aplikovaným v celé řadě oborů, a to nejen jako metoda doplňující poznání, ale také jako metoda zásadním způsobem rozšiřující možnosti konkrétního bádání. Rovněž osobní setkání s Josefem Kynclem a jeho dílem, podobně jako s dalšími z jeho generace je pro současné badatele velmi obohacující a povzbuzující jak odborně, tak lidsky.

personalia

Významné životní jubileum PhDr. Františka Ledvinky

František Ledvinka se narodil 11. května 1940 v Bratislavě. Po skončení války se s rodiči přestěhoval na sever Čech, nejprve do Malých Žernosek a poté do Ústí nad Labem. Krajina a historie tohoto dějinami zkoušeného regionu se mu stala celoživotním zájmem. Od svého otce získal úctu k památkám, řemeslu i přírodě. Po absolvování Střední sklářské školy v Teplicích začal pracovat v ústecké sklárně. Na střední škole se také poprvé potkal s budoucím kolegou, předním odborníkem na lidové stavitelství, doktorem Josefem Vařekou, který tam tehdy vyučoval. Vztah k historii, zejména českého venkova, a bezesporu i vliv Josefa Vařky jej nasměroval ke studiu etnografie a dějin umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho druhá záliba – horolezectví – jej přivedla ke spolupráci s památkáři, když se po nějaký čas věnoval opravám věží a kostelů. V roce 1972 nastoupil František Ledvinka do Okresního muzea v Ústí nad Labem, kde pracoval až do roku 1993, krátce jako odborný pracovník a záhy jako ředitel. Snažil se o jeho všestranný rozvoj včetně vytvoření expozic, které muzeu tehdy chyběly. Svůj odborný zájem věnoval především záchrannému výzkumu lidového stavitelství a také mizejícím technickým stavbám. Se svými kolegy prováděl terénní průzkumy, dokumentoval severočeské obce, které stále více ustupovaly těžbě uhlí, hovořil s pamětníky, shromažďoval předměty i další doklady vypovídající o venkovském životě a rozšiřoval jimi sbírky muzea. Snažil se co nejvíce zachytit před očima mizející svět. Odborná činnost přivedla Františka Ledvinku k myšlence záchrany výjimečné architektury obce Zubrnice. Ve spolupráci s památkáři dnešního Národního památkového ústavu, Územního odborného pracoviště v Ústí

nad Labem, uchránil v roce 1975 před demolicí barokní kostel sv. Máří Magdalény a také jednu z dominant zubnické návsi – rozsáhlou zemědělskou usedlost čp. 61. František Ledvinka projevil odvahu a smělost, když původní záměr využití usedlosti k rekreačním účelům změnil v průběhu záchranných prací v návrh expozičního objektu budoucího muzea v přírodě. Tehdy už také započal s prvními transfery drobnějších lidových staveb ohrožených na původním místě postupující těžbou. Zároveň začal přemýšlet nad koncepcí muzea lidových staveb Českého středohoří v obci Zubrnice. Svoji ideu, na které spolupracoval především s předním českým etnologem a odborníkem na koncepční budování muzeí v přírodě Jiřím Langrem, obhájil v roce 1977. Od tohoto roku se začala psát historie Muzea v přírodě Zubrnice, které se stalo přirozenou součástí původní zástavby malebné severočeské vesnice. Stávající domy, z nichž některé prošly obnovou nebo rekonstrukcí, postupně doplnily drobnější sakrální a hospodářské stavby a také vodní mlýn Týniště čp. 27 zvaný Valšův mlýn. Souběžně s tím věnoval František svoji energii a um také rekonstrukci historické železniční trati Velké Březno – Zubrnice a významně se podílel na vzniku železničního muzea v areálu tamějšího nádraží. Díky nadšení, schopnostem a spolupráci s mnoha dobrovolníky bylo možné již v roce 1988 zpřístupnit první expozici, a to statek čp. 61 na zubnické návsi. V roce 1993 František Ledvinka rezignoval na místo ředitele muzea v Ústí nad Labem, aby se k 1. lednu 1994 stal ředitelem nově vzniklé instituce – Souboru lidové architektury Zubrnice, která přešla pod správu Národního památkového ústavu v Ústí nad Labem. Již následující rok významně přispěl k tomu, že se obec

**František Ledvinka na konferenci
Poslání a budoucnost muzeí v přírodě,
2018 (foto J. Kolář, oddělení
dokumentace VMP - NMvP)**

Zubrnice stala vesnickou památkovou rezervací. Po celou dobu intenzivně spolupracoval se studenty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, vymýšlel a realizoval množství tematických programů a projektů, rozvíjel se studenty dobrovolnickou činností. Inspiraci nalézal i za hranicemi. Po vzoru německých muzeí v přírodě, s jejichž odbornými pracovníky úzce komunikoval, se zaměřil na vytváření *živého muzea*, které přinese návštěvníkům co největší množství autentických vjemů charakteristických pro venkovský život. Kromě expozic v jednotlivých objektech přináší zubnické muzeum zajímavé programy vzrůstajícímu počtu návštěvníků a stává se vyhledávaným turistickým cílem severních Čech.

Zájem o technické památky na vodní pohon a jejich obnova jej přivedla za kolegou a budoucím přítelem Ludkem Štěpánem, zakladatelem a tvůrcem Muzea v přírodě Vysočina (dříve Soubor lidových staveb Vysočina). Oba je spojovala nejen láska k vodním dílům, ale také velmi podobný profesní život svázaný právě s budováním obou muzeí v přírodě.

Františkovův letitý vztah k přírodě se promítl i do jeho úvah o budoucí podobě muzea v přírodě.

Nejen muzea jako urbanisticky zajímavého a hodnotného celku, ale také muzea provázaného s historickou krajinou, která obec obklopuje. Jeho snem vždy bylo vybudovat *ekomuzeum*, v němž by významnou roli hrála soustava vodních děl – pěti mlýnů na Lučním potoce, při jehož toku stávalo v minulosti 27 vodních mlýnů. V duchu výše zmíněného *ekomuzea* si kladl za cíl zrekonstruovat na základě faktografických dobových dokumentů historickou plužinu, od obnovy historických cest, přes obdělávání políčka, ovocné sady, chmelnice až po venkovské zahrady.

V roce 2019 František Ledvinka sice ukončil svoje působení na pozici ředitele muzea, ale díky nezdolné energii a mladistvému nadšení věnuje svoje odborné zkušenosti i nadále jeho rozvoji. Je čestným členem Českého svazu muzeí v přírodě, u jehož vzniku stál, členem České národopisné společnosti a Asociace muzeí a galerií České republiky.

Výrazem uznání významu a rozsahu práce Františka Ledvinky je i udělení cena Artis Bohemiae Amici za záchranu lokality Zubrnice a za celoživotní přínos k problematice tvorby muzeí v přírodě, kterou v roce 2018 převzal z rukou ministra kultury Ilji Šmída.

Díky tomu, že našeho kolegu Františka známe již velmi dlouho, dovolujeme si mu na tomto místě popřát kromě pevného zdraví i stálý optimismus, neutuchající energii a elán k naplnění všech myšlenek, které stále nosí v hlavě. Zároveň mu přejeme hodně radosti z naplnění celoživotního snu, který se díky němu stal skutečností.

**Magda Křivanová a Ilona Vojancová
Muzeum v přírodě Vysočina**

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ F. LEDVINKY

Zpravodaj 1983. Kroužek přátel železnice při Okresním vlastivědném muzeu v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem: Kroužek přátel železnice při Okresním vlastivědném muzeu (s. J. Matějkou).

Dělnické bydlení a obydlí. Ústecko. In: *Zpravodaj koordinované sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku*, č. 5, Praha 1986.

Vyklice, Lochočice a Otovice. Dějiny zaniklých obcí. Ústí nad Labem: Okresní národní výbor a okresní archiv, 1987. (s kolektivem autorů).

Ústí nad Labem – romantická inspirace. Edice Země koruny české, regionální řada, Praha: Orbis, 1997. (s kolektivem autorů).

Destrukce českého venkova v severozápadním pohraničí. *Umění a řemesla*, 1998. roč. 39, č. 3, s. 9–14.

Historické vodní stavby na Lučním potoce. In: *Výroční zpráva Státního památkového ústavu v Ústí nad Labem za rok 2000.* Ústí nad Labem: Státní památkový ústav, 2001. s. 99–100.

Mlýn čp. 27 Týniště, jako budoucí součást Muzea lidové architektury. In: *Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny I.* Vysoké Mýto: Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě 2002, s. 86–94.

Páter Anton Tscherney (1845–1927), významný vlastivědný pracovník na Ústecku. In: *Aktivita duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoda Kuldy.* Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2003 s. 89–90.

Roubená usedlost čp. 61 v Zubrnici. Opravy a rekonstrukce související se zpřístupněním Muzea lidové architektury Zubrnice. In: *Dřevěné stavby. Průzkum, dokumentace, ochrana, využití.* Praha: SÚPP, 2003, s. 50–51.

K sušárnám ovoce v Českém středohoří a rekonstrukce funkční teplovzdušné sušárny ovoce v Muzeu lidové architektury Zubrnice. In: *Sborník referátů ze semináře Vesnické technické památky. Výrobní objekty.* Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2004, s. 67–72.

Průvodce po evropských muzeích v přírodě. *Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče*, 2005, roč. 65, č. 5, s. 455–456. (recenze publikace J. Langra – Evropská muzea v přírodě).

Vodní mlýny nad Zubnicemi: průvodce po mlýně Týniště čp. 27. Zubrnice: Soubor staveb lidové architektury, 2005, 35 s.

Transfer roubené sýpky z Ostré čp. 28 do zubnického skanzenu. *Zpravodaj komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení*, 2005, č. 2, s. 10–13.

Vinařství na Ústecku a Litoměřicku – viničné stavby. In: *Vliv vinařství, chmelařství a sadařství na charakter vesnických sídel a lidových staveb. Historie a současnost.* Praha: NPÚ, ú. p. 2006, s. 22–25.

Využití ikonografických pramenů v památkové péči. In: *Střechy a střešní krajiny.* Praha: NPÚ, ú. p. 2007, s. 11–12.

K bydlení českých dělníků na Ústecku do roku 1938: bydlení zemědělského dělnictva. In: *Tradiční lidová architektura.* Praha: Univerzita Karlova 2008, s. 197–202.

Soubor lidové architektury Zubrnice. In: *Muzea a lidová architektura.* Třebíč: Muzeum Vysočiny, 2008, s. 45–46.

Ikonografické prameny k poznání staršího období lidové architektury. In: *Vesnické stavitelství I. polovina 19. století – dokumentace, průzkum, památková péče: Volduchy 17. – 19. září 2008: sborník ze semináře.* Praha: Národní památkový ústav, 2009, s. 46–49.

Mlýn Týniště čp. 28 s pilou a lisovnou oleje – nové objevy, příprava a realizace rekonstrukce. In: *Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny II (2005)*. Vysoké Mýto: Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, 2010, s. 78–84.

Muzea v přírodě z pohledu praktické památkové péče v souvislosti se současnými problémy. In: *Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – supplementum*. 2010, roč. 6, s. 25–31.

Podstávkový dům ve fotografiích Franze Weisse. In: *Vesnický dům s podstávkovou konstrukcí a jeho regionální varianty. Dokumentace, průzkum, památková péče*. Praha: NPÚ, 2010, s. 29–31.

Technické památky a lidová architektura Děčína ve vybraných ikonografických materiálech – příklady praktického využití ikonografie. In: *Minulosti Českého Švýcarska (VI): sborník příspěvků historického semináře 2009*. Krásná Lípa: Správa Národního parku České Švýcarsko, 2010, s. 125–145.

K výrobě mlýnských kamenů a několik poznámek k jejich druhotnému využití. In: *Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny IV*. Rožmitál pod Třemšínem: Město Rožmitál pod Třemšínem a Podbrdské muzeum, 2012, s. 171–175.

Domácké pálení destilátů. In: *Němci v českých zemích. Zprávy Společnosti pro dějiny Němců v Čechách. Die Deutschen in den böhmischen Ländern. Mitteilungen der Gesellschaft für die Geschichte der Deutschen in Böhmen*. Ústí nad Labem: Společnost pro dějiny Němců v Čechách 7, (2013), s. 129–133.

K výrobě mlýnských kamenů a příklady jejich druhotného využití. In: *Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků historického semináře 2012*. Krásná Lípa: Správa Národního parku České Švýcarsko 8, (2013), s. 49–57.

Práce s hlinou v zubnickém skanzenu. In: Malach Roman – Válka, Miroslav (eds.). *Vesnická stavební kultura. Stavební materiál – domová dispozice – slohové ohlasy – dřevěné sakrální stavby*. Brno, 2014, s. 87–94.

Knoflíkářský průmysl v Tisé a jeho vliv na vývoj a tvářnost obce. *Minulosti Českého Švýcarska (IX): sborník příspěvků ze semináře 2014*. Krásná Lípa: Správa Národního parku České Švýcarsko, 2015, s. 246–261.

Vodní míchadlo na výrobu inkoustu, Hřensko čp. 1. In: *Minulosti Českého Švýcarska: sborník příspěvků ze semináře 2014 / Krásná Lípa: Správa Národního parku České Švýcarsko*, 2015 s. 262–267.

Částečná transformace zubnického skanzenu na ekomuzeum a vytvoření mlynářské naučné stezky. František Ledvinka. In: *Museum vivum. Časopis českých muzeí v přírodě* Rožnov pod Radhoštěm : Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm roč. 12 (2017), s. 90–92.

Soubor lidové architektury Zubrnice a krajina. In: *Historická sídla v kulturní krajině: sborník příspěvků z celostátního semináře konaného ve dnech 13. – 15. září 2017 v Hořovicích*. Praha: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech, 2018 s. 88–92. (s J. Ledvinkovou).

Zubrnice v 19. století. Zubrnice: Národní památkový ústav, Soubor lidové architektury Zubrnice, 2018. (s P. Jančárkem a V. Houfkem).

Budování Muzea v přírodě v Zubrnici. *Museum vivum. Časopis českých muzeí v přírodě*, 2019, roč. 14, s. 105–110.

Zdravica kolegyni Ivete Zuskinovej

V tomto roku si pripomína svoje životné jubileum významná slovenská etnologička, kultúrna historička a publicistka PhDr. Iveta Zuskinová rod. Cholvadtová, ktorá celú svoju doterajšiu profesijnú a odbornú prácu venovala svojmu rodnému regiónu Liptov, jeho dokumentácii a prezentácii.

Pochádza z lesníckej rodiny a spolu s rodičmi, bratom a sestrou prežila detstvo na poľsiach v Dolnom Liptove v Likavke pri Ružomberku a Liptovskej Osade, kde otec rodiny pôsobil. Život v týchto obciach a prázdniny u starých rodičov v Nižnej Boci v Hornom Liptove už od detstva vzbudzoval u nej záujem o ľudovú kultúru, tradičný dedinský spôsob života. Od svojich 13 rokov žije v Liptovskom Hrádku, kde sa rodina usadila. Tu ukončila základnú školu a začala študovať na Strednej priemyselnej škole stavebnej v Liptovskom Mikuláši. Náročné technické štúdium ju priviedlo aj k problematike ľudového staviteľstva a architektúry a tak vlastne formovalo jej budúce povolanie. Prihlásila sa na štúdium národopisu FF UK v Bratislave a keďže ju prijali len na externú formu štúdia, zamestnala sa v Národopisnom múzeu v Liptovskom Hrádku. V tom období pracovníci SNM – Etnografického ústavu v Martine vykonávali terénne výskumy ľudového staviteľstva a bývania pre budované Múzeum slovenskej dediny v Jahodníckych hájoch pri Martine. Do výskumov sa zapojila aj Iveta ako začínajúca pracovníčka, čo pre ňu bolo vynikajúcou praktickou školou a dalo jej základ pre budúce samostatné výskumy. Problematika ľudového staviteľstva a bývania sa stala aj témou jej diplomovej a neskôr aj rigoróznej práce. Praktické a teoretické znalosti o ľudovom staviteľstve využila pri dobudovávaní a sprístupňovaní Múzea liptovskej dediny v Pribyline. Pri tejto činnosti ju odborne viedol PhDr. Jiří Langer, CSc., ktorý ju v roku 1985 prizval k spolupráci na štúdiu dobudovania pribylinského múzea v prírode a riešenia jeho historických prostredí, čo sa pre ňu stalo

veľkou pracovnou a odbornou príležitosťou. Od tohto obdobia sa začala aktívne venovať problematike múzeí v prírode aj v medzinárodnom kontexte. Začala spolupracovať s odborníkmi z českých múzeí, zúčastňovala sa a aj pripravovala odborné podujatia zamerané na túto problematiku. V roku 2000 spoločne s ďalšími kolegami založili občianske združenie Úniu múzeí v prírode na Slovensku, ktorú viedla až do roku 2013 ako jej prezidentka. Spoločne s PhDr. Miroslavom Sopoligom, DrSc. sa stali aj členmi Asociácie európskych múzeí v prírode a významne sa podieľali na príprave jej medzinárodnej konferencie, ktorá sa uskutočnila v roku 2011 na území Slovenskej a Českej republiky.

Najvýznamnejšou oblasťou odbornej práce Ivety Zuskinovej však bolo budovanie Národopisného múzea v Liptovskom Hrádku, ako odbornej inštitúcie. Keď štát v roku 2000 odpredal do súkromného vlastníctva budovu renesančného kaštieľa pri hrade, v ktorom dovtedy múzeum sídlilo, rozhodla sa získať novú sídelnú budovu pre múzeum. Podarilo sa jej v meste nájsť vzácny historický objekt bývalého komorského a solného úradu z roku 1725, ktorý získal do svojho majetku zriaďovateľ múzea Žilinský samosprávny kraj. V období rokov 2003–2012 vykonala komplexnú rekonštrukciu zanedbanej budovy a vybudovala nielen etnografické, ale aj historické expozície. V objekte boli rekonštruované vzácne historické priestory a reštaurovaná ich výtvarná výzdoba. V tom období Iveta Zuskinová viedla Liptovské múzeum, ktorého súčasťou je aj Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku, ako riaditeľka. Využila svoje odborné znalosti a kompetencie aj pre rekonštrukciu sídelnej účelovej budovy v Ružomberku, kde bola vybudovaná nová strecha a podkrovné priestory pre nové expozície. Tiež sa venovala obnove a sprístupneniu viacerých NKP v správe múzea v rámci regiónu horného a dolného Liptova.

**Zdravice Ivety Zuskinové na oslavách
85 let Valašského muzea v přírodě, 2010
(foto K. Matocha, oddělení dokumentace
VMP - NMvP)**

Iveta Zuskinová okrem vlastnej odbornej práce sa venovala aj problematike muzeologickej činnosti. Po roku 1989, keď sa znova oživila práca Zväzu múzeí na Slovensku, sa stala aktívnou členkou jeho vedenia. Spočiatku pracovala ako predseda revíznej komisie a od roku 1997 do roku 2005 viedla Zväz múzeí ako jeho predsedníčka.

Významnou oblasťou odbornej a organizátorskej práce jubilantky je jej činnosť v neziskovom sektore. Od roku 1994 vedie občianske združenie Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny, ktoré založila na podporu dobudovania múzea v prírode. Práca v združení jej doteraz umožňuje venovať sa projektom a aktivitám, na ktoré by inak nemala finančné prostriedky. Jednou z významných činností je aj vydávanie odborných publikácií, ktoré združenie podporuje od roku 1999. Po viacerých menších publikáciách zameraných na jednotlivé oblasti ľudovej kultúry regiónu sa jubilantka zamerala na tvorbu a vydávanie publikácií, ktoré vzbudili zaslúžený obdiv odbornej verejnosti. Od roku 2014, kedy ukončila po 45 rokoch práce svoje pôsobenie v Liptovskom múzeu v Ružomberku, sa venuje písaniu a vydávaniu vlastných monografií. Prvou bola monografia *Liptov v ľudovej kultúre*, potom *Liptov – ľudové ume-*

nie /2017/, *Liptov – Ovčiarstvo v Liptove* /2018/. V tomto roku vydala monografické dielo *Ovčiar na Slovensku*, ktoré sa venuje problematike v širšom kontexte. Ešte v roku 2005 Iveta Zuskinová založila špecializované Ovčiarske múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou zamerané na dokumentáciu a prezentáciu kultúrnych foriem pastierskej kultúry. Je kurátorkou a riaditeľkou tejto inštitúcie. Spolupracuje s viacerými najmä mladšími kolegami, ktorí sa venujú výskumu a dokumentácii kultúry pastierov oviec v jednotlivých regiónoch Slovenska. Špecializované múzeum sa okrem odbornej a vedeckovýskumnej práce venuje aj výstavnej činnosti. Svoj zbierkový fond doteraz prezentovalo vo viacerých významných múzejných inštitúciách na území Slovenska a aj v zahraničí.

Pri príležitosti významného životného jubilea želáme našej kolegyni veľa zdravia, rodinnej pohody a ďalších tvorivých úspechov.

Miroslav Sopoliga
Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku

Lubomír Filip Piperek

(17. 8. 1954 – 21. 3. 2020)

Etnograf a historik umění

Vystudoval národopis a dějiny umění na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně (dnes Masarykova univerzita). Studium však musel z politických důvodů ukončit, protože byl obviněn z nepřátelství proti režimu. Po odpykání trestu a absolvování dvouleté vojenské služby pracoval do roku 1984 jako závozník. Studium dokončil dálkově, v roce 1987 získal doktorát. Později po politickém převratu absolvoval studium pro laiky na Teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

V letech 1984–1995 pracoval ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm jako kurátor uměleckých sbírek. Poté přešel do Okresního muzea ve Vsetíně (dnes Muzeum regionu Valašsko), kde až do roku 2003 spravoval národopisnou sbírku. Věnoval se lidové religiozitě, zvykosloví a dokumentaci řemeslné výroby. Svou pozornost soustavně zaměřil také na malíře spojené s regionem Valašsko, jímž připravil několik výstav. Byl členem redakční rady časopisu *Valašsko – vlastivědná revue* a kulturní revue *Zvuk Zlínského kraje*, kam přispěl četnými články.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ LUBOMÍRA F. PIPERKA

Sestavil Petr Lidák

SAMOSTATNÉ TITULY

Půjdem spolu do Betléma: betlé mářství východní a severovýchodní Moravy. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1993.

Čas radosti, veselosti ... Vánoce na Valašsku. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1994.

Zbojnické chodníčky Jana Kobzáně: 8 pohlednic. Vsetín: Masarykova veřejná knihovna, 2000.

Lubomír Piperek jako flašinetář na programu VMP Starodávny jarmark, 1990 (foto B. Přikryl, oddělení dokumentace VMP - NMvP)

Vyhnal jsem ovečky. 8 pohlednic. Vsetín: Masarykova veřejná knihovna, 2001.

Jan Kobzáně: valašský malíř, grafik a spisovatel. Liptál: Obec Liptál, 2001.

Jaroslav Frydrych, malíř starého Valašska: 8 pohlednic. Vsetín: Masarykova veřejná knihovna – Městský úřad, 2002.

Předěly: básně zlínské, egyptské, irské a kroměřížské. Zlín: Kniha Zlín, 2011.

STUDIE A ČLÁNKY

Masopust. In: *Národopisné léto 1988.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. 1988, s. 5–11.

Ricorrenze e tradizioni familiari. In: *Vita e tradizioni popolari Moravia-Cecoslovacchia Carpazi Occidentali.* Katalog výstavy, Torino 1988, s. 55–67.

Velikonoce. In: *Národopisné léto 1989.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. 1989, s. 18–24.

Dožínky. In: *Národopisné léto 1990.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. 1990, s. 5–12.

Píší nám krajané z Kanady. *Zvuk*, 1990, č. 3, s. 38.

Zamyšlení nad programovým profilem dvaceti ročníků Národopisného léta ve Valašském muzeu (1969–1988). In: *Město, prostor, lidé a slavnosti.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1990, s. 333–338.

Bartoš Vlček zapomenutý moravský literát. In: *Národopisné léto 1992.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 1992, s. 12–18.

Kraslice a slovo. In: *Národopisné léto 1992.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. 1992, s. 19–20.

Svatojánské ohně a čáry. In: *Národopisné léto 1993.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. 1993, s. 12–16.

Nečekaný dar i závazek: budeme kamenovat proroky? *Prostor Zlín. I*, 1993, č. 5, s. 3.

Výstavní centrum v Rožnově pod Radhoštěm. *Prostor Zlín. I*, 1993, č. 5, s. 3.

Umění regionální: existuje takové umění vůbec? *Prostor Zlín. I*, 1993, č. 3, s. 1–3.

Pán Bůh první hrnčíř byl. In: *Národopisné léto 1994.* Programový sborník. Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 1994, s. 10–12.

Václav nebo Jan? (Svatováclavská úvaha o barokní ikonografii). *Prostor Zlín. III*, 1995, č. 10–11, s. 11–12.

Votivní obraz k patronům contra pestem. *Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně.* Vsetín: Okresní vlastivědné muzeum, 1995, s. 51–53.

Všichni svatí za nás prostě ... (Poznámky k duchovnímu životu lidu v 17. a 18. století). In: *Světcí v lidové tradici.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1995, s. 27–43.

Kříž mého pána: Motiv ukřížování ve výtvarné a lidové kultuře. *Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně.* Vsetín: Okresní vlastivědné muzeum, 1996, s. 11–19.

Obraz P. Marie Zašovské. *Kustod*, 1996, s. 4.

Valaši slavili úspěch v Praze. *Český lid*, 1996, roč. 83, č. 2, s. 78–80.

Náboženství versus magie v české etnografii (Kritika evolučního magismu). In: *Magie a náboženství.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1997, s. 17–30.

Vrabec nebo Kašpar? *Zvuk*, 1997, podzim-zima, s. 36–49.

Ahavat Izrael – Pocta Izraeli. *Zvuk*, 1998, jaro, s. 35–39.

„Co je dobré pro židy, je dobré i pro křesťany“: Rozhovor s malířem J. F. Kovářem o malování, žití a víře. *Zvuk*, 1998, Jaro, s. 36–39.

Doba vánoční milá. *Valašsko, vlastivědná revue* 1, 1998, vnitřní strana přední obálky.

Etické otázky lidového náboženství a víry. In: *Etika a tradiční lidová kultura*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998, s. 79–100.

Odhalení památníku obětem holocaustu. *Zvuk*, 1998, č. 4, s. 41.

Sára Bernhardtová v zajetí lidožroutů aneb ženatý zastřelil vdanou čili vrhání bomb a aeroplánů olympijským sportem v Rusku, též rvačka o kozu: (co se psalo v novinách, když nebyla televize). *Zvuk*, 1998, 4, s. 92–100.

Slunce z hvězdy vyšlo. Barokní zdroje lidových koled. *Valašsko, vlastivědná revue* 1, 1998, s. 6–11.

V ateliéru: Jan František Kovář. *Valašsko, vlastivědná revue* 1, 1998, vnitřní strana zadní obálky.

Dárek z lásky. Povídání o kraslicích. *Kustod. Okresní vlastivědné muzeum Vsetín* 1999, s. 2.

Foklorismus – hledání identity. (Etická identita či integrata?). In: *Lidová kultura v kulturním vývoji České republiky (1918–1998)*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1999, s. 49–52.

Kouzlo svatojánských ohňů. *Valašsko, vlastivědná revue* 2, 1999/1, s. 14–16.

Kraslice a slovo. *Zvuk*, 1999, jaro, s. 54–56.

Kytice pro paní Evu Urbachovou. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, s. 49–50.

Kytice pro paní Evu Urbachovou. *Zvuk*, 1999, podzim-zima, s. 100–101.

Novoroční koutek poezie: Václav Svoboda -Plumlovský, básník a spisovatel v Plumlově. *Zvuk*, 1999, podzim-zima, s. 105–111.

Oheň a význam světla (pokus o funkčně strukturní systematiku z hlediska lidové kultury duchové). In: *Kult a životy*. Uherské Hradiště, 1999, s. 181–194.

O frgálu, niněře, muzeu a především o životě. Rozhovor s PhDr. Jaroslavem Štikou, CSc. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, s. 47–49.

O třech důkladně zapomenutých řemeslech. Kulturně historický obrázek z dějin cechů a řemesel na rožnovském panství. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, s. 7–12.

Píseň všech písní. *Zvuk*, 1999, podzim-zima, s. 51–52.

Pohřebeň, pohřebeň, staré baby na hřebeň. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, vnitřní strana přední obálky.

V ateliéru: Miloš Šimurda. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, vnitřní strana zadní obálky.

Za tajemstvím depozitářů: P. Maria a sv. Josef s Ježíškem. *Valašsko, vlastivědná revue* 3, 1999/2, zadní strana obálky.

Antonín Strnadel (1910-1975). *Valašsko, vlastivědná revue* 5, 2000/2, s. 24–25

Dožínky. *Valašsko, vlastivědná revue* 4, 2000/1, s. 4–6.

Další ohrožený druh – varhany. *Valašsko, vlastivědná revue* 4, 2000/1, s. 14–17.

Kdo byl dr. Erich Schon Kulka. *Valašsko, vlastivědná revue* 4, 2000/1, s. 41–42.

Hrst vzpomínek na Antonína Strnadla. *Valašsko, vlastivědná revue* 5, 2000/2, s. 29.

K Betlému pospíchejme ... Kořeny betlemářské tradice a její doznívání na Valašsku a severovýchodní Moravě. *Valašsko, vlastivědná revue* 5, 2000/2, s. 6–9.

Musaionfilm. *Valašsko, vlastivědná revue* 5, 2000/2, s. 46.

Počátky sklářství na Rožnovsku. *Valašsko, vlastivědná revue* 4, 2000/1, s. 18–19.

... s Otcem Janem. *Zvuk*, 2000, léto, s. 31–37.

„V maštali noci bílý kůň...“ (k malířskému dílu akad. malíře Zdeňka Matyáše). *Zvuk*, 2000, léto, s. 38–40.

Zdeněk Matyáš vystavuje na vsetínském zámku. *Valašskokloboucký zpravodaj*, duben 2000, s. 6.

„Život jako housle.“ 75 let v hudbě a zpěvu. Rozhovor se Zdeňkem Kašparem. *Valašsko, vlastivědná revue* 4, 2000/1, s. 58–59.

Echad be šabbat - ten den po sobotě: půst a Velikonoce v historických a liturgických souvislostech. *Zvuk*, 2001, jaro-léto, s. 35–45.

Poutní místa a poutní tradice na Valašsku. *Valašsko, vlastivědná revue* 6, 2001/1, s. 9–11.

Verbuňk, hrábě, mozogán – jak se to rýmuje ...? *Valašsko, vlastivědná revue* 6, 2001/1, s. 48–51.

V ateliéru: Zdeněk Rozkopal. *Valašsko, vlastivědná revue* 6, 2001/1, zadní strana vnitřní obálky.

Ing. arch. Jaroslav Sedláček – Marák (1994–2001). *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, s. 45.

Ke kameni kámen klást. K 130. výročí narození Josefa Válka. *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, s. 15–17.

Procházka valašským Slavínem v Rožnově pod Radhoštěm. *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, vnitřní strana přední obálky.

Příběh velkého ticha. Zdeněk Matyáš (8. 8. 1945– 8. 4. 2001). *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, s. 46.

Slavní na Slavíně. *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, s. 38.

Tkalci v Rožnově pod Radhoštěm. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2001, 1(2), s. 73–90.

Vzpomínka na Jana Kobzáně trochu jinačí. *Zvuk*, 2001, jaro-léto, s. 76–78.

Za tajemstvím depozitářů: Ženské střevíce (kordybánky) k orsáckému kroji. *Valašsko, vlastivědná revue* 7, 2001/2, zadní strana obálky.

Zpráva o cechovní knize cechu ševcovského z Rožnova pod Radhoštěm (1642–1821). In: *Obuv v historii 2000*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2001. s. 74–83.

Herci vystavují ve vsetínském zámku. *Naše Valašsko*, roč. 10, č. 6 (5. 2. 2002), s. 16.

Hledáčkem srdce: národopisná fotografie PhDr. Ladislava Buzka. *Zvuk Zlínského kraje*, 2002, léto, s. 42–43.

„Hyb sa vajco podla vody. Velikonoce na Valašsku. *Valašsko, vlastivědná revue* 8, 2002/1, přední strana vnitřní obálky.

Jan Misárek (1861–1932): (zápas valašského intelektuála s osudem, Prahou, politiky a se sebou samým). *Zvuk Zlínského kraje*, 2002, jaro, s. 15–21.

Malíř jasného srdce a temných pláten: Hanuš Schwaiger (1854–1912). *Zvuk Zlínského kraje*, 2002, Léto, s. 46–50.

Malíř Jaroslav Frydrych. 17. 10. 1928 – 13. 8. 1982. *Valašsko, vlastivědná revue* 9, 2002/2, s. 24–25.

Poutní místa a poutní tradice na Valašsku II. *Valašsko, vlastivědná revue* 8, 2002/1, s. 14–15.

Poutní místa a poutní tradice na Valašsku III. *Valašsko, vlastivědná revue* 9, 2002/2, s. 12–14.

Q.B.F.F.S.! PhDr. Michal Plánka pětaosmdesátníkem. *Valašsko, vlastivědná revue* 8, 2002/1, s. 48–49.

Světový člověk s valašským názorem. Rozhovor s muzikantem, fotografem, písmákem a valašským buditelem vůbec o životě a jednom bohu i lidem libém spolku. U příležitosti 70.

narozenin pana Vladislava Jurčáka. *Valašsko, vlastivědná revue* 9, 2002/2, s. 49–51.

Těžba dřeva a vorařství na Valašsku. *Valašsko, vlastivědná revue* 8, 2002/1, s. 8–11.

Zvony. *Valašsko, vlastivědná revue* 9, 2002/2, s. 8–11.

Pálené, pivečko, borovička, ono do mňa teče jak vodička. Zajímavosti z dějin výroby a konzumace alkoholu. *Valašsko, vlastivědná revue* 11, 2003/2, s. 4–7.

Poutní místa a poutní tradice na Valašsku IV. *Valašsko, vlastivědná revue* 10, 2003/1, s. 5–7.

Židovská inteligence na jihu a východě Moravy v 2. polovině. 19. století. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2003, 3(1), s. 35–40.

Jan Kobzán a Zlín: Ad marginem jisté ideologické pohádky. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2004, 4(1), s. 73–78.

Portréty krajiny: Za poslední soubornou výstavou Zdeňka Matyáše. *Valašsko, vlastivědná revue* 16, 2006/1, s. 29.

Zvony. *Moravský historický sborník*. 2006, s. 709–718.

Střípky z minulosti Vsetína zakódované v muzejních sbírkách. (Schránka na svátosti, Smaltovaný vývěsní štít C. k. poštovny, Pamětní obrázek, Odlivky na pálenku) *Valašsko, vlastivědná revue* 20, 2008/1, s. 29–34. (s H. Jabůrkovou, V. Kolmačkovou a L. Štěpánkem).

Za tajemstvím depozitářů: Poutní kubaně na hostýnskou vodu s plastickým reliéfem Marie Hostýnské. *Valašsko, vlastivědná revue* 20, 2008/1, zadní strana obálky.

„Očima vzpomínek“: Osvald Hoza a zlínská bohéma konce století. *Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, 2010, 10(1–2), s. 55–65.

UKLOPIKY ULOŽENÉ NA ODDĚLENÍ DOKUMENTACE VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ

Hamernictví v Bašce (s přihlednutím k folklórní ekologii). 1986, inv. č. R 104.

Bydlení a rodinný život hamerníků v Ostravici ve vzpomínkovém vyprávění. 1986, Inv. č. R 153.

Návrh na prezentaci výročních obyčejů v expozicích VMP. 1. Jarní novoroční. 1987, inv. č. R 171.

Návrh na prezentaci výročních obyčejů v expozici VMP. 2. Zimní cyklus. 1987, inv. č. R 172.

Návrh na prezentaci výročních obyčejů a zvyků v expozici VMP. 1. Jarní cyklus. 1988, inv. č. R 173.

Bydlení a způsob života na malém městě 1860–1920. 1989, inv. č. R 199.

Průzkum lidových vyřezávaných betlémů. 1990, inv. č. R 202.

Usedlost č. 173 z rožnovského náměstí / Janíkova mandlu. 1992, inv. č. R 254.

Kostelík sv. Anny v Dřevěném městečku Valašského muzea. 1991–1992, inv. č. R 282.

Dotazník – Vánoční obyčeje. 1991, inv. č. R 287.

Výstava keramiky. 1994, inv. č. R 310.

Návrhy velikonoční expozice 1990–92, inv. č. R 394.

Rod Janíků v Rožnově. 1991, inv. č. 409.

Návrh na zimní expozici interiérů ve Valašské dědině na Stráni VMP k akci „Vánoce na dědině“ 1989, inv. č. R 461.

Kostelík sv. Anny v Dřevěném městečku Valašského muzea. 1989–1993, inv. č. R 557.

Miloš Kulišťák

V květnu 2020 uplyne padesáté výročí úmrtí Miloše Kulišťáka, pochovaného na Valašském Slavíně ve Valašském muzeu v přírodě. Miloš Kulišťák (1896–1970) stál v červenci 1925 u příprav velké národopisné slavnosti I. Valašský rok, jímž se začíná historie Valašského muzea v přírodě. Podílel se tehdy na přípravě a nácviu tanečních a pěveckých vystoupení a v průběhu slavností na jejich koordinaci. O deset let později v podobném rozsahu zajistil i náplň II. Valašského roku. Pracoval jako správce školního statku Hospodářské školy v Rožnově pod Radhoštěm. Spolupracoval se zakladateli muzea, sourozenci Jaroňkovými, ale i s dalšími osobnostmi meziválečného Rožnova, jež přispěly k rozvoji Valašského muzea v přírodě. Byl literárně aktivní, napsal povídkové a pohádkové soubory a také řadu rozhlasových scénářů. Svěbytnou kapitolu tvoří jeho kronikářská činnost, pěstovaná především soukromě. Sestavil řadu rodových kronik obyvatel Rožnova a slovem, kresbou i fotografií zachytil rožnovský společenský život již od druhé poloviny 19. století. V pozdějším věku se postupně stáhl do ústraní, ale zájem o kronikářskou činnost ho nikdy neopustil. O Kulišťákovu kronikářskou pozůstalost později pečovala jeho dcera Irča Kulišťáková-Drápalová a v roce 2010 ji předala do fondů Valašského muzea v přírodě.

Kulišťákovu jubileum bych rád připomněl vzpomínkou, jež souvisí s návštěvou dirigenta Václava Talicha u Kulišťákových v létě 1944. Václav Talich (1883–1961) se do Rožnova vlastně po letech vracel, neboť tu s rodiči strávil tři roky nejtěžšího dětství. Přijel si do Rožnova odpočinout v obtížných letech druhé světové války. Pobyt u manželů Miloše a Ludmily Kulišťákových mu zprostředkoval spisovatel Jan Drda. A během pobytu na letním bytě poznal Talich kromě hostitelů také jejich šestnáctiletou dceru Irču, které napsal do památníku vlastnoruční věnování s fotografií. Ten památník měla u sebe Irča Kulišťáková-Drápalová do posledních dnů, za další roky v něm přibýlo mnoho jiných zápisů, ale Talichovo věnování bylo

jedno z prvních a paní Irča na Talichovu návštěvu často vzpomínala.

Memoáry Václava Talicha vydala několik let po Talichově smrti Herberta Masaryková.¹ V úvodní kapitole je odstavec věnovaný Talichovu pobytu v Rožnově, jež si sice Talich nepamatoval, ale poznal z vyprávění rodičů v novém domově v jihočeských Klatovech, kam se Talichovi po třech letech strávených v Rožnově odstěhovali. Talichův otec působil v Rožnově jako ředitel kůru a kapelník lázeňské hudby. Hudební prostředí provázelo Talicha po celý život. Jako patnáctiletý konzervatorista vyslechl roku 1898 v pražském Rudolfinu koncert osmnáctiletého houslisty Jana

1_TALICH, Václav, MASARYKOVÁ-POCHEOVÁ, Herberta (ed.). *Václav Talich: dokument života a díla.* Praha: Státní hudební vydavatelství, 1967.

Kubelíka (1880–1940), jenž už několik let udivoval publikum. Talichovi utkvěla v paměti Kubelíkova dokonalá hra: „*Prováděl technickou akrobacií s tak naprostou dokonalostí, že my mladší konzervatoristé, sedající na schodech sálu v Rudolfinu, jsme marně čekali na sebemenší skřípnutí nebo selhání intonační, abychom našli ospravedlnění vlastní nedostatečnosti. Ten stroj prostě nikdy nevynechával, nikdy nezklamal.*“²

Koncert Jana Kubelíka v ruském St. Peterburgu v sezoně 1903–1904 našel vděčného posluchače také v třináctiletém Osipu Mandelštamovi (1891–1938), jenž na Kubelíka po letech zavzpomínal v románu *Ruch doby (Šum vremeni)*³ z 20. let 20. století. Kubelík tehdy koncertoval s polským pianistou Jozefem Hofmanem (1876–1957). Na Mandelštama zapůsobili Kubelík a Hofman jako *polobozí liliputánského vzrůstu, jako identická dvojčata černých vlasů, tmavších než havran. Jejich vystoupení mělo elektrizující účinek, bylo to něco hrozivého, nebezpečného, vynořené z nesmírných hlubin a bažící po změně, jako předzvěst bouře, která se přehnala Ruskem roku 1905. Kývali se nad rozechvělým publikem, jako by pokračovali v bezuzdnosti dionýsovských bakchanálií. Mandelštam nikdy neslyšel čistší tóny a jasnější, průzračnější zvuk. Strízlivost fortepiana a prostota houslí vyváděly obecenstvo z míry.*⁴

Jestliže Talich a Mandelštam vzpomínali na Jana Kubelíka, výstřižky z novin se zprávami o osudech Václava Talicha a také o úspěších jeho žáků v oblasti hudby, vlepené do výtisku knihy *Václav Talich, dokument života a díla*, vydané roku 1967, prozrazují, že ani Miloš Kulišťák na vzácného hosta nezapomněl. A jeho dcera Irča při vzpomínce na Václava Talicha vždycky ožila, jako by se vrátil čas.

Radek Hasalík
Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm

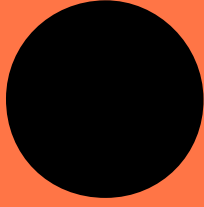
2_Tamtéž, s. 8.

3_*The Noise of Time. The Prose of Osip Mandelstam.* Translated with Critical Essays by Clarence Brown. San Francisco, 1986.

4_Překlad úryvků z *The Noise of Time*, VII. The Concerts of Hofmann and Kubelik, s. 88–90.

K Osipu Mandelštamovi mě přivedl esej В поисках отвергнутого времени od Marie Stěpanové z Moskvy, publikovaný na webu: <http://www.kommersant.ru/doc/2896820>

recenze

Eva Kuminková (ed.): Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví

KUMINKOVÁ, Eva (ed.). Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví.

Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2019, 219 s.

Nová publikace *Muzea v přírodě* s podtitulem *Jedinečná cesta muzejnictví* je odrazem konference konané v nynějším Národním muzeu v přírodě (dříve Valašské muzeum v přírodě) v Rožnově pod Radhoštěm 31. 1. – 2. 2. 2018. Šlo o snahu aktualizovat pohled na vývoj a funkci, poslání a úlohu muzeí v přírodě v současném muzejnictví i na jejich podíl při ochraně a uchování kulturního dědictví. Důležitý faktor pak jistě v dané problematice představuje generační obměna, kdy většina renomovaných odborníků formujících tento obor ve druhé polovině 20. století a na přelomu 20. – 21. století je postupně přirozeně nahrazována nástupem odborných pracovníků mladé či střední generace. Nedílnou součástí tohoto materiálu je rovněž nová certifikovaná metodika – *Muzea v přírodě v České republice* zahrnující teoretická a metodická východiska sledované problematiky. Pro jistou přehlednost editorka rozdělila podle charakteru a zaměření příspěvků odeznené referáty či zpracované články do dvou stěžejních oddílů: část I. *Instituce* a část II. *Člověk*. Je nanejvýš užitečné, že tato metodická příručka (či návod) vůbec vznikly. Na druhé straně je však třeba konstatovat, že každé muzeum v přírodě v Evropě, ale i samozřejmě v České republice, je výrazně specifické a některé zásady výstavby se nedají komplexně aplikovat.

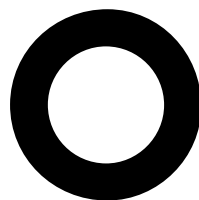
V obou částech sborníku je otištěno celkem 15 příspěvků především z pera pracovníků a odborníků na problematiku muzeí v přírodě. Zastoupeni jsou i témata úzce související s touto proble-

matikou, například muzea v přírodě a památková péče, dále legislativa či vývoj stavebních a protipožárních předpisů. K tématům, která se bytostně dotýkají současného vývoje a poslání muzeí v přírodě, jistě přináleží formy prezentace (včetně expozičních instalací) muzeí v přírodě – Martin Šimša, Petra Hrbáčová a Markéta Lukešová, dále edukce a ožívování muzeí v přírodě – Ilona Vojanová, úloha managementu v muzeích v přírodě – Jindřich Ondruš, Eva Kuminková, jakož i úvaha na téma zájmové skupiny návštěvníků a jejich očekávání v příspěvku Jana Blahůška. Většina autorů vychází ze svých převážně dlouholetých zkušeností a terénních poznatků spojených s jejich činností v muzeích v přírodě.

Významnou doprovodnou přílohu pak sehrává seznam institucí a památek se znaky muzea v přírodě na území České republiky. Nelze rozebírat všechny publikované příspěvky, nicméně jedno z velmi důležitých a naléhavých témat představuje vývoj definice muzea v přírodě, spojené s limity jejího naplňování, jak ve svém příspěvku zpracoval Daniel Drápala. Autor řeší mimo jiné i velmi diskutovanou relaxační funkci muzeí ve vztahu s uplatňovaným principem trvalého prosazování zásady věrohodnosti. Na tento příspěvek navazuje článek Radka Bryola pojednávající o metodických zásadách zakládání a následné činnosti muzeí v přírodě. Je třeba též zohlednit zvláštní význam muzeí v přírodě v rámci sítě muzeí, památníků, případně dalších kulturních zařízení. V podstatě velmi aktuálním

aspektem a zároveň pevnou a nedílnou součástí činnosti muzeí v přírodě je jejich odborný základ. Autor však v této souvislosti připomíná prezentaci dalších vznikajících institucí zabývajících se průmyslovou produkcí či podobnými tématy za použití principů muzea v přírodě, a to jak v České republice, tak i v Evropě. Pro výstavbu muzea, jeho zaměření i prezentaci je dle autora důležitý interdisciplinární přístup, který však u mnohých muzeí v přírodě je těžko uchopitelný i z hlediska různého názorového přístupu vědeckých disciplín, které se touto problematikou zabývají. Publikace *Jedinečná cesta muzejnictví*, je především shrnutím dosavadních poznatků a zkušeností s výstavbou, fungováním, oživováním a jinými formami prezentace v muzeích v přírodě. Naznačuje další možný přístup a zároveň se autoři příspěvků (různých generací i oborů) snažili najít východiska pro následné období vývoje muzeí v přírodě.

Lubomír Procházka
Muzeum vesnických staveb středního Povltaví
Vysoký Chlumec

Radek Bryol a kol.: Muzea v přírodě v České republice

BRYOL, Radek, DOLÁK, Jan, DRÁPALOVÁ, Lenka, KOUDELOVÁ, Jana a LANGER, Jiří. Muzea v přírodě v České republice. Teoretická a metodická východiska.

Rožnov pod Radhoštěm: Národní muzeum v přírodě, 2020, 79 s.

Metodická příručka, jejímiž autory je pětice etablovaných muzejníků, je zacílená na pomoc muzeím v přírodě, tedy na mimořádně pozoruhodný a současně velmi atraktivní fenomén, což pochopitelně determinuje nároky na její závažnost. Její cíl – na relativně striktně vymezené problematice muzeí v přírodě prakticky přispět k „udržování kulturního dědictví ve smyslu dlouhodobého naplňování *Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v ČR*“ – je pregnantně vyjádřen už ve vstupní části úvodu, nazvané *Význam muzeí v přírodě, potřeba cíle metodického textu*, náležitě je pak sledován i v celém následujícím textu.

Vlastní metodika je v tomto poměrně rozsáhlém díle podrobně popsána, věcně a zasvěceně, se záměrem posloužit zejména odborným, tedy nanejvýš zainteresovaným kruhům. Jde o velmi kvalitní dokument. K tomuto konstatování opravňuje už sama struktura práce; příručka má celkem šest hlavních částí, kromě úvodu a závěru obnáší čtyři hlavní kapitoly, vnitřně přehledně členěné: 1. Základní terminologie, 2. Východiska pro realizaci muzea v přírodě, 3. Příprava a tvorba expozic muzea v přírodě, 4. Odborná a provozní činnost muzea v přírodě. Logický sled jednotlivých oddílů díla svědčí o důkladné promyšlenosti předchozího dlouhodobého bádání, jež cílevědomě směřovalo k danému výstupu. Autoři textu zcela správně začínají striktním vymezením

základních termínů (což v současných etnologických pracích vykazujících vědecké ambice bohužel vůbec není úplnou samozřejmostí), přičemž je fundovaně, se znalostí věci a také srozumitelně definují. Jak dokládá dosavadní praxe, již reflektuje i metodika, pouze s touto zcela elementární výbavou mohou potencionální tvůrci metodicky přikročit ke stanovení východisek pro realizování muzeí v přírodě, tedy od vytvoření koncepce muzea v přírodě přes všechny nezbytné následné fáze až po vlastní výstavbu muzea.

Pouhé zřízení muzea v přírodě však není této metodice definitivním cílem. Jak dávají autoři najevo, jsou si vědomi skutečnosti, že právě tímto skutkem život a naplňování smyslu každého konkrétního muzea v přírodě teprve začínají. Proto se dále pozorně metodicky věnují problematice přípravy a tvorby expozic muzeí v přírodě a neméně důraz kladou i na propracování jejich další odborné a provozní činnosti.

Metodická příručka vychází z mnohaletých předchozích praktických aktivit, kterým se nejen autoři, ale i jejich přímí předchůdci a také odborníci z dalších národopisných institucí věnovali dlouhá léta a jež jsou zde náležitě vylíčeny a zhodnoceny. Nad jiné výstupy to dokládá i dílo *Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiska k realizaci*, které vyšlo už v roce 1981 ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v redakci Jiřího Langra a jež

je i v tomto ohledu mimořádné. Tyto práce byly vysoce hodnoceny nejen v minulosti, ale jsou uznávány i v současnosti, což samo o sobě lze považovat za důkaz jejich relevance. Jak je patrné, zkušenosti z těchto aktivit autoři metodiky nadále zúročují i vhodně rozvíjejí, zejména při řešení četných praktických problémů, přičemž dospívají k novému, vyššímu pohledu na danou problematiku. Přispívají tak k reflexi pozice muzeí v přírodě v systému českého muzejnictví v rámci *Koncepce rozvoje muzejnictví v České republice v letech 2015 až 2020*. K jejímu naplnění přispěla i konference o poslání muzeí v přírodě, konaná v roce 2018, přičemž poznatky a závěry z ní jsou shrnuty v publikaci *Muzea v přírodě. Jedinečná cesta muzejnictví*, kterou vydalo Národní muzeum v přírodě péčí editorky Evy Kuminkové.

Lze konstatovat, že metodická příručka je srovnatelná s obdobnými dokumenty vypracovanými v zahraničí, které její tvůrci samozřejmě znají (jak dokládají i odkazy v poznámkách metodiky), aniž by je automaticky kopírovali. Je patrné, že autoři metodiky se důkladně seznámili i s jejich praktickými důsledky, tedy s vlastními muzei v přírodě a jejich každodenním životem v různých zemích Evropy, jak o tom svědčí mimo jiné i monumentální publikace Jiřího Langra, tedy jedné ze stěžejních osob autorského kolektivu, *Evropská*

muzea v přírodě s podtitulem *Ilustrovaný průvodce po muzeích lidové architektury – lidové stavby obytné, hospodářské, technické a sakrální, řemesla a obyčeje* (Praha: Baset, 2005). Cenný je v tomto ohledu i seznam použité literatury a pramenů (včetně internetových zdrojů) a rozsáhlá výběrová bibliografie literatury o muzeích v přírodě.

Metodika je výsledkem iniciativy pracovníků rožnovského Národního muzea v přírodě; její tvůrci – z velké části odborníci s mnohaletou praxí s každodenním provozem právě takové instituce a jejího značně složitého fungování – dokazují, že dobře znají praktický chod muzeí v přírodě i rozmanité problémy, se kterými se tyto instituce v minulosti potýkaly i v současnosti potýkají. Nadto však velmi senzitivně reflektují významné proměny společenských podmínek stávající existence muzeí v přírodě a dokáží hledat nová perspektivní východiska. Jejich dílo lze pouze přivítat, neboť jeho solidní vědecké parametry jsou zárukou kladného účinku při následném rozvoji muzeí v přírodě v České republice, pro něž přináší potřebná teoretická a metodická východiska i četná praktická poučení, ale stejně tak může být potencionální inspirací pro odborníky z dalších evropských zemí.

Uživatelů, kteří budou moci využít metodiku v praxi, je nemalé množství různého druhu. Jejich obecný seznam je autory metodiky předložen, jsou to Národní muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Národní památkový ústav, Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, dále orgány státní správy, další muzea v přírodě v České republice ve správě různých zřizovatelů (jejichž rozsáhlý seznam je přiložen), jakož i soukromí vlastníci lokálních muzeí a památkových objektů. Můžeme pouze připomenout, že by bylo možno doplnit i další, potencionální receptory díla, jmenovitě vysokoškolské posluchače etnologie a muzeologie, kteří v metodice mohou nalézat poučení i podněty pro vlastní následnou praxi.

Karel Altman
 Etnologický ústav AV ČR, Brno

Kamil Podroužek a kol.: Tematický plošný průzkum sušáren chmele

PODROUŽEK, Kamil a kol. Metodika efektivního terénního průzkumu a dokumentace historických staveb. Tematický plošný průzkum sušáren chmele.

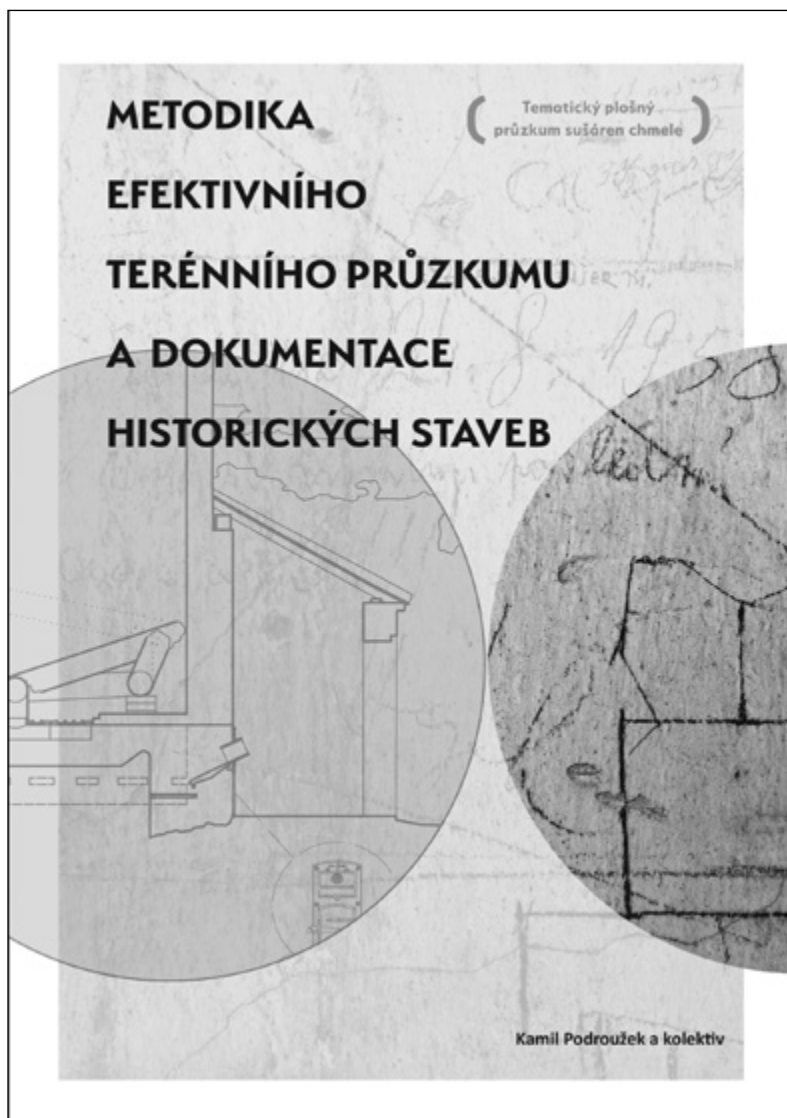
Ústí nad Labem: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště
v Ústí nad Labem, 2020, 155 s.

Také v letošním roce bylo vydáno několik metodických publikací, které získaly osvědčení Ministerstva kultury České republiky a staly se certifikovanými metodikami. Jednou z nich, zpracovanou během řešení projektu aplikovaného výzkumu Národní a kulturní identity II, zaměřeného na dokumentaci dochovaných technických a hospodářských budov sloužících pro zpracování chmele, je i *Metodika efektivního terénního průzkumu a dokumentace historických staveb s podtitulem Tematický plošný průzkum sušáren chmele*. Kolektiv autorů z ústeckého pracoviště Národního památkového ústavu a z Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem se zde pokusil sestavit informačně ucelený a zároveň velmi specifický návod, jak účinně provádět terénní průzkum a dokumentaci historických objektů na příkladu sušáren chmele.

Metodika konvenčně rozpracovává logistickou podporu tematického plošného průzkumu, postupy vlastního průzkumu a dokumentace a nakonec archivaci i následné zpřístupnění dat. Vedle obecných informací, obsažených v řadě již vydaných metodik zabývajících se průzkumem a dokumentací historických staveb, se autoři předkládané publikace věnují v zásadě ohroženým a zároveň výlučným typům objektů, konkrétně sušárnám chmele. Ty jsou podrobněji

rozebrány, včetně jejich charakteristických znaků, především ve třetí kapitole *Průzkum a identifikace historických staveb sloužících pro zpracování chmele*. Teoretická východiska a metodologii řešení průzkumu zprostředkovává předchozí, tedy druhá kapitola nazvaná *Obecná metoda formální analýzy archeologizovaných staveb*. V následujících kapitolách nalezneme základní údaje zaměřené na terénní a archivní průzkum. Je zde správně a opakovaně kladen důraz na přípravu vycházející ze zvolené strategie průzkumu, souhrnně jsou tu představeny standardní pracovní postupy (geodetické měření, fotogrammetrie, stavební měření, ostatní metody dokumentace staveb) i hlavní písemné a obrazové prameny k danému tématu, deponované ve fondech a sbírkách paměťových institucí.

Závažnou kapitolou, v pořadí šestou, se jeví *Prostorová identifikace objektů...*, v níž se autoři snažili shrnout aktuální požadavky, a s nimi spojené problémy, pro práci s daty získávanými a dále zpracovávanými během příslušného výzkumu v kontextu dynamicky se rozvíjejících informačních technologií. Zamýšlí se nad volbou použitelné technologie pro sběr, přenos a ukládání dat v terénu, centralizovaným úložištěm dat, optimální technologickou platformou – databází, vizualizací dat apod. Poslední, pomíneme-li slovo závěrem, sedmá kapitola je vyhrazena

pro srovnávací studii přibližující chmelařskou oblast Tršicko. Je nezpochybnitelné, že kulturní krajina žatecké, úštěcké i tršické oblasti, formovaná rovněž specifickým využíváním zemědělské půdy, představuje významnou složku našeho kulturního dědictví. Zpracovaná metodika tuto skutečnost plně reflektuje a dále ji rozvíjí. Snad publikace neodradí potenciální čtenáře někdy až příliš překombinovaným odborným jazykem a skrze nevhodně zvolenou velikost písma opravdu špatně čitelným poznámkovým aparátem.

Nechť se vyplní přání, aby metodika naplnila své poslání bezezbytku a našla uplatnění zejména v běžné praxi průzkumníků a dokumentátorů. Ať se podaří zdokumentovat a prostřednictvím hlubšího poznání také zachovat co nejvíce doposud stojících chmelových sušáren a skladů.

Jana Koudelová
Národní památkový ústav, ÚOP v Ostravě

Lenka Merglová Pánková a Jan Mergl: Jan Koula/ novorenesančník a vlastimil

**MERGLOVÁ PÁNKOVÁ, Lenka a MERGL, Jan: Jan Koula/
novorenesančník a vlastimil. Užitě umění v tvorbě
architekta 19. století.**

Plzeň: Západočeské muzeum, 2019, 279 s.

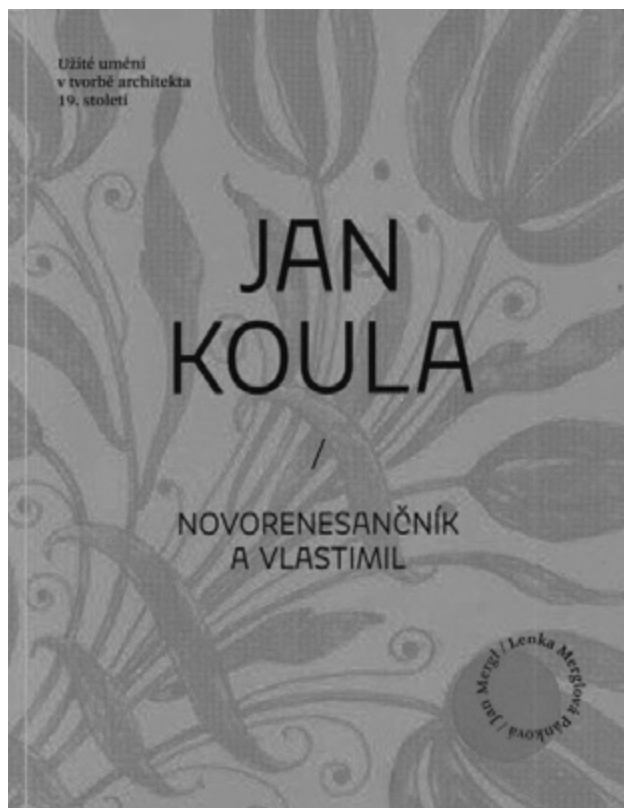
V roce 2019 uplynulo sto let od úmrtí architekta Jana Kouly (nar. 1855), který svou bohatou aktivitou zasáhl i do dalších uměleckých a teoretických oborů. Nesmazatelná stopa, kterou zanechal v Plzni rekonstrukcí a výzdobou radnice na hlavním náměstí, se stala jedním z impulzů pro připomenutí tohoto výročí v Západočeském muzeu. Historici umění Lenka Merglová Pánková a Jan Mergl připravili rozsáhlou výstavu *Jan Koula/novorenesančník a vlastimil. Užitě umění v tvorbě architekta 19. století* (Plzeň, Západočeské muzeum, 2. 3. – 8. 9. 2019; redukováná verze Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum, 16. 6. – 4. 10. 2020), kterou doprovází stejnojmenná publikace o 279 stranách se čtyřmi sty reprodukcemi.

Nepříliš rozsáhlá architektonická tvorba Jana Kouly nebyla v minulosti příliš ceněna. Je uváděn především jako jeden z představitelů české novorenesance, historismu v národním duchu, a z tohoto důvodu si v době nastupující moderny vysloužil nálepku staromilce. Avšak po zhlédnutí zmiňovaných výstav či prolísování monografie teprve doceníme přínos Jana Kouly, hloubku jeho znalostí, šíři jeho zájmu, rozsah a různorodost jeho aktivit, které realizoval ve svém nepříliš dlouhém životě.

Jméno Jana Kouly je kromě architektury zmiňováno v souvislosti s navrhováním interiérů

a mobiliáře, s obrazovou dokumentací uměleckořemeslných artefaktů od renesance po baroko, s rozkreslováním ornamentů z lidových výšivek, s muzejní a výstavní činností i teoretickými studiemi z oblasti dějin umění a národopisu. Nepochybně určitou determinantou, která usměřňovala jeho konání, byla společenská atmosféra i podněty ze strany osobností, s nimiž se stýkal. Jana Koulu lze označit za typického reprezentanta doby na přelomu 19. a 20. století, intelektuála usilujícího o obrodu, vyzdvižení a ocenění českého umění i lidové kultury. V dosavadní literatuře byly příležitostně zhodnoceny jednotlivé segmenty Koulovy tvorby a teoretické názory, teprve však tato publikace předkládá čtenáři komplexní pohled.

Úvod knihy je věnován životu, studiu, architektonické práci a pedagogické činnosti Jana Kouly. Následující oddíl *Novorenesančník* zahrnuje širší výklad o novorenesanci jako převažujícím slohu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století, který vyvolal Koulův zájem o historické umělecké řemeslo. Detailní dokumentace artefaktů i s rozkresy ornamentu z veřejných a soukromých, převážně aristokratických, sbírek v Čechách vydal v letech 1882–1887 v osmi sešitech, po nichž následovala druhá série z Čech a Moravy z roku 1888. Koulovy teoretické studie

zaměřené na dějiny skla, keramiky, mříží, zlatnických děl přinášely objevná zjištění a prokazují jeho nezpochybnitelnou orientaci v oboru.

Následující kapitoly jsou zaměřeny na jednotlivá odvětví užité tvorby Jana Kouly. Jako architekt měl nejbližší k navrhování interiéru a mobiliáře v duchu české renesance, inspirovaný domněle lidovým nábytkem i aristokratickými kabinetními skříňkami s intarzií. Dokumentace renesančních, manýristických a barokních nádob z řezaných kamenů a skla ho přivedla k vlastním návrhům na poháry, misky na nožce a holby, často s kovovou montáží a zasazenými českými granáty, jež byly jedním z národních symbolů Čech. Z kovových předmětů jej nejvíce zaujaly historické ornamentální mříže, svícny, lustry a liturgické náčiní. Zakresloval renesanční šperky, které převáděl do současné podoby v historizujícím a secesním stylu, v němž se odráží podobnost s pracemi současníků, Franty Anýže a Antonína Karče. Samostatný obsáhlý text je věnovaný rekonstrukci a výzdobě plzeňské radnice, v níž měl Koula při-

ležitost realizovat „gesamtkunstwerk“, počínaje sgrafity na fasádě až po intarzie, schodišťové zábradlí a vyšívané závěsy.

Druhý oddíl *Vlastimil* zahrnuje kapitoly vypovídající o vztahu Jana Kouly k lidové kultuře, kterou nejen obdivoval, ale také studoval s odborným zaujetím. Mnohé příspěvky jsou dodnes citovány v odborné literatuře, např. článek *O kroji lidu slovenského*, uveřejněný hned v prvním ročníku *Českého lidu*, avšak Koulův přínos pro počátky etnologie nebyl dosud náležitě doceněn. K poznání lidového stavitelství, oděvu, výšivky i keramiky připínaly jeho výjezdy do terénu, především na Moravské a „Uherské“ Slovensko, kde nacházel s pomocí svých průvodců, Josefa Klvani, Josefa Šímy, Andreje Kmetě, Pavla Socháně a dalších, pozůstatky archaické kultury. Tyto objevy jej vedly k přesvědčení o kontinuálním vývoji na venkově od pravěku do jeho současnosti. V souladu s dobovými tendencemi jej přitahovaly ornamenty na výšivkách, které překresloval a aplikoval na součástky civilního oděvu, liturgických ornátů

i keramických nádob, jejichž dekorování prováděla Lidová malírna v Telči.

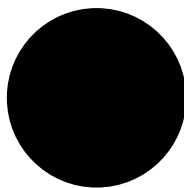
Mimořádnými událostmi, které ovlivnily vnímání lidové kultury ve společnosti a podnítily sběratelské aktivity, byla prezentace České chalupy na Jubilejní zemské výstavě v roce 1891 a následná Národopisná výstava československá o čtyři roky později. Koula stál u zrodu národopisné kolekce v Národním muzeu a instaloval první expozici v nové budově. Zkušenosti architekta, znalce uměleckého řemesla i aktivního návrháře zúročil Koula v projektu Českého interiéru pro Světovou výstavu v Paříži v roce 1900, jehož vybavení bylo inspirováno lidovým prostředím a doplněno obrazy Joži Uprky.

V závěru publikace je otištěno nevydané teoretické dílo Jana Kouly, zhodnocující habánskou fajáns z našeho území pod názvem *České, moravské a slovenské majoliky XVII. století* s autorovým textem a obrazovými tabulemi, na nichž zachytil významné doklady z veřejných a privátních šlechtických sbírek. Knihu doprovází jmenný rejstřík, Koulova bibliografie, soupis literatury a pramenů a seznam vyobrazených předmětů sestavený podle majitelů.

Některé odborné knihy jsou především zdrojem informací, jiné i zdrojem potěšení a estetického zážitku. To vše platí pro publikaci Lenky Merglové Pánkové a Jana Mergla. Poprvé je celistvě zhodnocena neuvěřitelně mnohostranná a plodná osobnost Jana Kouly v erudovaném výkladu s několika tematickými exkurzy v barevně vyznačených pasážích a s četnými autentickými citacemi z vydaných studií, z rukopisných poznámek a korespondence. Více než čtyři sta černobílých a barevných reprodukcí představuje doklady Koulovy tvorby roztroušené v institucích i u soukromých vlastníků. K přehlednosti a pohodlné orientaci napomáhá střizlivá grafická úprava Ivety Bendové a k exkluzivitě přispívá vysoká úroveň tisku (Typos, s. r. o.). Tato vzorová monografie pozoruhodného a opomíjeného autora patří do knihovny architekta, historika umění, etnologa i muzejníka, neboť každé z těchto specializací přináší nové poznatky a odhaluje dosud skryté souvislosti.

Alena Křížová

Ústav evropské etnologie FF MU, Brno

Iveta Zuskinová: Ovčiarí na Slovensku

ZUSKINOVÁ, Iveta. Ovčiarí na Slovensku.

Liptovský Hrádok: Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny, 2020, 224 s.

Od čias Veľkej Moravy bol chov oviec súčasťou agrárnej kultúry generácií ľudí žijúcich na území Slovenska. Autochtónny, nížinný chov obohatil nový, horský spôsob chovu, ktorý prenikal na územie dnešného Slovenska, jeho horských oblastí, už od 14. storočia. Vyhovoval prírodným i hospodársko-sociálnym podmienkam týchto regiónov, a po stáročia svojej existencie nadobúdala špecifické kultúrne črty.

Úmerne k hospodárskemu významu oboch foriem ovčiarstva sa formovali aj niektoré ďalšie prejavy tradičnej kultúry celých generácií obyvateľov Slovenska. Pôvodné roľnícke obyvateľstvo si viaceré prvky pastierskej kultúry osvojilo, a nimi obohatilo svoj spôsob života a kultúru. Takto vznikli jedinečné pastierske piesne a tance, hudobné nástroje a predmety pastierskeho rezbárskeho umenia, odev ovčiarov s charakteristickými znakmi – artefaktami valaského stavu, kovové ozdoby, palice a valašky. To všetko predstavuje významnú súčasť slovenského ľudového umenia. Mnohé z nich, v materiálnej, sociálnej, duchovnej či umeleckej kultúre, sa stali významnou súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenska.

Ovčiarstvo ako kultúrny fenomén zaujalo v minulosti i etnografy, historikov a jazykovedcov. Ján Čaplovič (1780–1847), zakladateľ slovenskej etnografie, už na začiatku 19. storočia požadoval vo svojej osnove etnografických monografií Uhorska výskum a dokumentáciu tých prejavov dobovej materiálnej kultúry, ktoré niesli znaky „etnickej osobitosti“. Medzi ne zaradil i ovčiarstvo. Záujem oň kulminoval v 20. storočí. Predmetom vedeckého záujmu sa stali nielen materiálne prejavy ovčiarstva, ale i jeho presah do javov sociálnej,

duchovnej, umeleckej kultúry a jazykovedy. Bola to predovšetkým vedecká produkcia J. Podoláka, J. Štiku, A. Habovštiaka, A. Kavuljaka, J. Komu, V. Kováča, J. Krála, J. Olejníka, J. Stanislava a ďalších. Pre autorku monografie boli inšpirujúce hlavne vedecké práce J. Podoláka.

Ako predmet vedeckého záujmu sa stalo súčasťou i veľkých kolektívnych prác Ústavu etnológie SAV: *Slovensko. Ľud – druhá časť* (Obzor, Bratislava 1975), *Etnografický atlas Slovenska* (VEDA, Slovenská kartografia, n.p., Národopisný ústav SAV, Bratislava 1990), *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (VEDA, Bratislava 1995) a monografie *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry* (VEDA, Bratislava 2000). Možnosť komparatívneho štúdia tejto problematiky bola i na pôde Subkomisie pre pastierstvo Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB).

Samozrejme, že I. Zuskinová musela vo svojej publikácii opísať mnohé javy pastierskej kultúry, ktoré už boli publikované v prácach iných autorov, ale aj v jej štúdiách a knižných publikáciách o Liptove a jeho pastierskej kultúre. Bola to potrebná komparácia v heuristike. Autorke sa tak podarilo s neuveriteľnou precíznosťou skompletizovať a skonkretizovať údaje o ovčiarstve na Slovensku, čo tvorí významné faktografické zázemie monografie, ktorú tak možno považovať za syntézu tejto problematiky a významný prínos pre tezaurovanie poznatkov o kultúrnom dedičstve Slovenska.

Pri čítaní monografie čitateľ ocení komplexnosť pohľadu a objasnenie významu danej problematiky pre hospodárske i sociálne dejiny Slovenska.

To, čo možno považovať za hlavný prínos, je snaha autorky priniesť čo najviac informácií nielen o predmete (organizácia chovu oviec, život na salaši, technológie spracovania ovčieho mlieka, potrebné náradie, stavebná kultúra, umenie ovčiarov...), ale i o objekte výskumu ovčiarskeho – o jednotlivcoch, niekedy celých rodinách, ktoré sa týmto tradičným zamestnaním po generácie zaoberali. Ovčiari boli objektom dlhoročného vedeckého záujmu I. Zuskinovej. Chápe ich ako dobovo významnú sociálnu skupinu, ktorá mala vlastný sociálno-kultúrny rozmer. Publikácie je doplnená dobovými „neokukanými“ fotografiami a výpoveďami pamätníkov, ktoré ju obohacujú a robia autentickou.

Vo svojej monografii venuje I. Zuskinová pozornosť i prezentácii muzeálnych predmetov s pastierskou tematikou. Muzeálny predmet, oproti funkcionalite vo svojom prirodzenom sociálnom a kultúrnom prostredí, mení v múzeu svoj „habitus“, povedané termínom P. Bourdieua. Už nie je potrebnou vecou, súčasťou každodenného života, ale začína hovoriť príbeh o svojom tvorcovi a užívateľovi. Nášmu súčasníkovi môže vyrozprávať veľa zo života ovčiarov, tradičných remeselníkov – kováčov, kolárov, hrnčiarov, tkáčov, čipkárov..., ale i dedinských náturistov. Ich životný príbeh môže byť veľmi zaujímavý a poučný i pre súčasnú „digitálnu“ generáciu. Je

to i odborne efektívny spôsob uchovania informácií o tejto časti kultúrneho dedičstva spolu s adekvátnym jazykovým bohatstvom, ktorého sémantická hodnota sa z nášho hovorového jazyka postupne vytráca. Možno povedať, že v tomto smere bude monografia i pozvánkou do múzeí.

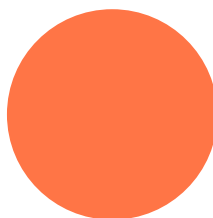
Čitateľ získava ucelenú a názornú informáciu o živote ovčiarov i o historických podobách a tradíciách tejto zaujímavej sociálnej skupiny, jej dobového významu pre miestnu a regionálnu komunitu. Súčasne je i príkladom hospodársky i kultúrne pozitívneho vzťahu človeka a zvierata – jeho postavenia v spôsobe života konkrétneho spoločenstva.

Anglické anotácie nosných tém textu knihy robia publikáciu zaujímavou i pre vnímavého zahraničného návštevníka Slovenska.

Monografiu I. Zuskinovej: *Ovčiari na Slovensku* považujem za veľký prínos v poznávaní histórie Slovenska – jej hospodárskych, sociálnych i kultúrnych kontextov.

Peter Slavkovský

**Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV,
Bratislava**

Grzegorz Odoj: Tożsamość-przestrzeń- sacrum

ODOJ, Grzegorz. **Tożsamość-przestrzeń-sacrum. Bibliotheca Ethnographiae Europae Centralis vol. V.**

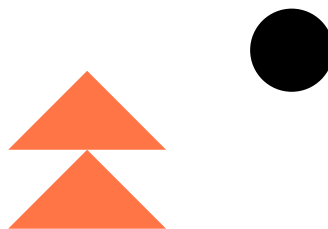
Katowice: Uniwersytet Śląski, 2019, 276 s.

Na začátku ledna 2020 byl expedován pátý ročník řady sborníků vydávaných katedrou Etnologie Slezské univerzity v Katovicích věnovaný osmdesátinám univ. prof. dr. hab. Ireny Bukowské-Floreňské, která má značnou zásluhu i na založení univerzity (především tamní katedry etnografie) v Cieszyně, v jejímž čele stála od počátku. Je třeba také dodat, že díky její iniciativě se rozvinula vědecká spolupráce s českými kolegy, nejen edukativního zaměření. Její badatelská činnost v terénu, především na Těšínsku, nacházela kontakty i v českých muzeích, a to zejména u nás ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Zvala nás na semináře a konference jí organizované, kde jsme prezentovali výsledky našeho bádání na území českého Těšínska a Valaška a mohli konat srovnávací výzkumy i na severu za polskou hranicí. Tím jsme získali množství srovnávacího materiálu pro budoucí budování areálu Těšínské dědiny (vedle Valašské dědiny) v Rožnově pod Radhoštěm. Vraťme se ale k obsahu recenzovaného sborníku.

V úvodu osobnost jubilantky představila dvojice Halina Rusek a Grzegorz Odoj, kteří patřili mezi jedny z prvních studentů jubilantky. Kniha je členěná na části: *Identita a dědictví*, *Prostředí a lokalita*, *V okruhu religie a magie*, *Různé a rejstřík citovaných osob*. V té první části na s. 32–48 (*Mentalna kondycja jednostki w rzeczywistości chaosu egzystencjalnego*) Urszula Lehr charakterizuje sociální a psychické postavení polských

emigrantů v Anglii, kde žila a problémy kulturní identifikace studovala. Druhou studii známý prof. krakovské univerzity Ryszard Kantor nazval *Etnograficzna opowieść wsi Derenk (1717–1943) z zaskakujacym epilogem* (s. 49–63). Důkladně historicky objasnil souvislosti osídlování maďarsko-jihoslovanského pomezí rodinami z dnešního polsko-slovenského (podhalansko-spišského) pomezí v 18. století a na počátku druhé světové války, částečných návratů a kontaktů. Kantorova studie konkrétně objasňuje historický proces známý i z jiných území celých severních Karpat, kde je ale dodnes ještě málo objasněný.

Druhá část na s. 99–185 orientuje autory na tematiku *prostředí a místo*. Kromě emigrantské problematiky se zabývá tradováním kulturních zvyklostí, a to od prostředí rodné vesnice či

TOŻSAMOŚĆ PRZESTRZEŃ SACRUM

Księga jubileuszowa ofiarowana
Profesor Irenie Bukowskiej-Floreńskiej

města až po otázky geo-vztahů emigrantů. Ve třetí části (s.187–263) je nejzajímavější studie jubilantky Haliny Rusek: *Współczesna wieś i religia, zderzenie tradycji z nowoczesnością*, která objasňuje strukturální vztahy pojmů religiozity lidové, tradicionalismu víry, senzualismu jejích forem, partikulárnosti, rituálnosti, kolektivismu spojeného s magií a promísením s dalšími neregiónními vzory. Zkoumá však uvedené jevy jako dnešní relikty – pozůstatek z dávné minulosti, pro který již neexistují příslušné sociální funkce. Autorka vytváří pojem *religijność folklorystyczna* a klade otázku, s jakým metodickým záměrem je ji třeba zkoumat u populace dnešních generací. V závěru svazku najdeme rejstřík a obsah v polštině a angličtině (v tomto jazyku jsou i krátké souhrny všech příspěvků).

Jiří Langer
Rožnov pod Radhoštěm

A series of horizontal dotted lines spanning the width of the page, intended for writing or drawing.

